

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**



КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧА СИСТЕМА: ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (15)

Чернігів 2024

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 8 від 30 травня 2024 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

Видання «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» внесено до Переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 р. № 1166) у галузі юридичних наук (зі спеціальності 081 «Право»).

K82

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. № 1 (15). 192 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим аспектам виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, теорії і практики застосування покарання у виді позбавлення волі, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Ніщимна С. О., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Джужжа О. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Карелін В. В., д-р юрид. наук, доц.;

Колб О. Г., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Коломієць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Копотун І. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);

Олефір Л. І., канд. юрид. наук; доц.;

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф., почесний працівник освіти Республіки Казахстан, професор кафедри кримінального права та організації виконання покарань Костанайської академії МВС Республіки Казахстан ім. Ш. Кабилбаєва (Республіка Казахстан);

Чумаков В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шкута О. О., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Пузиревський М. В.

Заснований у 2017 році.

Ідентифікатор медіа: R30-02520

від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія

України, 2024

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (15)

Chernihiv 2024

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01

Recommended for printing by Academic Council of Penitentiary Academy of Ukraine (Protocol № 8 dated May 30, 2024).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was renamed to Penitentiary Academy of Ukraine.

*The journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" was included in the **List of scientific professional publications of Ukraine under "B" category** (Appendix 3 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 23, 2022 No. 1166) in the field of legal sciences (on specialty 081 "Law").*

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow : a Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU, 2024. № 1 (15). 192 p.

This issue of the journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" contains the articles, dedicated to criminal and legal, criminological problems, organizational and legal aspects of execution of punishment, not related to imprisonment, theory and practice of sentencing, actual issues of branch legal sciences.

The publication will be useful for scholars, teachers, obtainers of higher education.

UDC 343.8(051)

EDITOR-IN-CHIEF:

Tahüev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Nishchymna S. O., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzyrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Dzhuzha O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolb O. H., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Kopotun I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Vice-rector for International Relations of the HUSPOL Academy (the Czech Republic);

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honorary Worker of Education of the Republic of Kazakhstan, Professor of the Department of Criminal Law and Organization of Punishments Execution, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after. Sh. Kabyrbayev (the Republic of Kazakhstan);

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shkuta O. O., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY: Puzyrevskiy M. V.

ЗМІСТ

I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ**Коломієць Н. В., Лугина Є. Ю.**

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ..... 9

Лазаренко А. М., Піднебесна О. Г.

ФОНОВІ ЯВИЩА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВІЙСЬКОВУ ЗЛОЧИННІСТЬ..... 21

Малишко М. Г.

ФАКТОРИ ДИНАМІКИ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 34

Пузиревський М. В.

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БІОГРАФІСТИКИ В УКРАЇНІ 41

Пузирьов М. С., Гащенко С. В., Шапка В. В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА 51

Телень О. Ю.

РОЛЬ І МІСЦЕ ДІЗНАВАЧА У ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ 63

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ**Аніщенко В. О., Мицька О. І.**

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ 76

Дудка Н. О.

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЩОДО НЕПОВНОЛІТНИХ У РОЗРІЗІ ЗМІН ДО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА..... 87

Яковець І. С.

РОБОТА З КРИВДНИКАМИ В МЕЖАХ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ 96

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
В УКРАЇНІ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР 109

Любарський О. М.

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ
ЯК ПРИОРИТЕТНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ТА ПРОБАЦІЇ..... 122

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Безталаний О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН
ПРИВАТНИХ СУБ'ЄКТІВ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 143

Петков В. П., Комар А. Ю.

ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ,
АДМІНІСТРАТИВНОЇ І ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 158

Петков С. В., Карелін В. В., Ченкова К. О.

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ
ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 175

CONTENT

I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS***Kolomiets N., Luhyna Ye.***UNAUTHORIZED LEAVING OF A MILITARY UNIT OR PLACE
OF SERVICE: PROBLEMATIC ASPECTS OF QUALIFICATION 9***Lazarenko A., Pidnepsna O.***BACKGROUND PHENOMENA AND THEIR IMPACT
ON MILITARY CRIME 21***Malyshko M.***FACTORS OF DRUG CRIME DYNAMICS IN PENITENTIARY
INSTITUTIONS 34***Puzyrevskiy M.***THE CURRENT STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH AND PROSPECTS
FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGAL BIOGRAPHY
IN UKRAINE 41***Puzyrov M., Hashenko S., Shapka V.***FOREIGN EXPERIENCE OF CRIME PREVENTION OF FOREIGNERS
AND STATELESS PERSONS 51***Telen O.***THE ROLE AND PLACE OF THE INQUIRER IN THE GENERAL SOCIAL
PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES 63**II. ORGANIZATIONAL AND LEGAL QUESTIONS
OF EXECUTION OF PUNISHMENTS, NOT CONNECTED
WITH IMPRISONMENT*****Anishchenko V., Mytska O.***PREVENTIVE ACTIVITIES OF PROBATION BODIES IN THEIR WORK
WITH JUVENILE OFFENDERS 76***Dudka N.***PROBATION SUPERVISION OF JUVENILES IN THE CONTEXT
OF AMENDMENTS TO THE CURRENT LEGISLATION 87***Iakovets I.***

WORK WITH OFFENDERS WITHIN SUPERVISED PROBATION 96

III. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

Bohatyryov I., Bohatryyova O.

STATE POLICY IN THE FIELD OF EXECUTION OF PUNISHMENTS
IN UKRAINE: SECURITY DIMENSION 109

Liubarskyi O.

STIMULATION OF LAW-ABIDING BEHAVIOUR OF CONVICTS
AS A PRIORITY VECTOR OF DEVELOPMENT OF THE STATE POLICY
IN THE FIELD OF EXECUTION OF CRIMINAL SENTENCES
AND PROBATION 122

IV. ACTUAL ISSUES OF BRANCH LEGAL SCIENCES

Beztalannyi O.

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF LABOUR RELATIONS
OF PRIVATE SECURITY COMPANIES IN UKRAINE DURING
MARTIAL LAW 143

Petkov V., Komar A.

LAND OFFENSES: DISTINCTION BETWEEN CRIMINAL,
ADMINISTRATIVE AND DISCIPLINARY LIABILITY 158

Petkov S., Karelin V., Chepkova K.

PUBLIC AUTHORITIES AS SUBJECTS OF MILITARY-TECHNICAL
COOPERATION 175

І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.343.5

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.009

Коломієць Н. В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5609-2651;

Лугина Є. Ю.,

здобувач вищої освіти,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Виклики, які постали перед Україною в результаті воєнної агресії росії та запровадження в країні воєнного стану, вимагають змін у законодавстві стосовно посилення кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану. Водночас важливим є науковий аналіз новел законодавства, оскільки таким чином можливо обґрунтувати їх доцільність або навпаки – правові проблеми, які можуть бути ними спричинені, як-от колізії, прогалини, конкуренція норм права тощо. Як приклад було розглянуто нові особливості адміністративної та кримінальної відповідальності за СЗЧ. З урахуванням досліджень науковців та юристів у сфері кримінального права було наведено кілька проблем, пов'язаних із кваліфікацією цього виду військового правопорушення. Відштовхуючись від аналізу окреслених проблем кваліфікації СЗЧ за законодавством України, у статті розглянуто способи їх подолання.

Ключові слова: військові правопорушення, кримінальна відповідальність, Кримінальний кодекс України, Збройні Сили України, військовослужбовці, воєнний стан.

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі (далі – КК) України в розділі XIX Особливої частини під військовими кримінальними правопорушеннями розуміються суспільно небезпечні діяння проти законного порядку несення або проходження військової служби, суб'єктами яких є військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час прохо-

дження зборів. Ця група кримінальних правопорушень становить загрозу державній обороні та призводить до значних втрат, тому за вчинення їх в умовах воєнного стану передбачена посилена кримінальна відповідальність. Дієздатність Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, є запорукою збереження миру, національної безпеки та територіальної цілісності держави. Саме тому законодавство встановлює юридичну відповідальність за ті діяння, що можуть нашкодити інтересам країни і суспільства. Для ефектвної протидії вчиненню військових правопорушень має бути належним чином організована як система правоохоронних органів, так і система правових норм, які встановлюють підстави притягнення винних осіб до відповідальності.

Однією із законних підстав притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців є вчинення ними самовільного залишення військової частини або місця служби (далі – СЗЧ). Відповідно до ст. 407 КК України СЗЧ або нез'явлення вчасно на місце служби без поважних причин військовослужбовця строкової служби понад три доби, але не більше місяця, військовослужбовця іншого виду служби понад десять днів, але не більше місяця, або менше десяти днів, але вчинене повторно, є кримінальним правопорушенням. Кваліфікуючими ознаками є вчинення цих діянь військовослужбовцями в умовах особливого періоду, воєнного стану або в бойовій обстановці [1].

З аналізу судової практики видно, що цей вид військового правопорушення є найпоширенішим у лавах Збройних Сил України, і кількість судових проваджень з початку російського вторгнення значно зросла. Також спостерігається тенденція посилення відповідальності за вчинення військових правопорушень, що супроводжується відповідними змінами та поправками до законів, які потребують детального аналізу та оцінки їх ефективності у захисті прав та інтересів. З урахуванням того, що це правопорушення регулюється також адміністративним законодавством, актуальності набуло питання правильної кваліфікації діянь, які містять склад СЗЧ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над аналізом законодавства у сфері кримінальної відповідальності за СЗЧ працюва-

ли вчені та юристи-практики, серед яких варто виділити М. І. Карпенка, А. Л. Замахіна, Ю. М. Веселова, П. С. Єспринцева, Н. А. Орловську, Ю. П. Степанову та ін. У їхніх працях ґрунтовно розглянуті норми кримінального та адміністративного права, що встановлюють відповідальність за військові правопорушення. Але нещодавні зміни в законах України створили поле для нових досліджень.

Формулювання мети. Обґрунтування доцільності останніх змін у кримінальному та адміністративному законодавстві та виявлення колізій, спричинених ними, шляхом наукового аналізу нормативних актів і наукової доктрини.

Виклад основного матеріалу. Поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» застосовується як у науці кримінального права, так і в юридичній практиці, адже воно виступає однією з основних засад реалізації принципу законності в кримінальному та кримінально-процесуальному праві. Його застосування сприяє охороні й захисту прав та свобод людини і громадянина під час проведення досудового розслідування, винесення справедливого вироку суду, призначення відповідного покарання або, якщо наявні передбачені КК України підстави, звільнення від кримінальної відповідальності.

Термін «кваліфікація» застосовується для позначення надання характеристики певному предмету або явищу, віднесення його до певної категорії або групи тотожних предметів чи явищ. В енциклопедіях кваліфікація як юридична категорія тлумачиться як процедура встановлення тотожності між вчиненим суспільно небезпечним діянням та кримінальним правопорушенням, передбаченим у Законі про кримінальну відповідальність, шляхом встановлення відповідності між ознаками діяння та складу кримінального правопорушення [2].

У науковому колі кваліфікація кримінальних правопорушень не має свого єдиного визначення. Під час здійснення наукових досліджень це поняття набуває різного змісту залежно від наукового бачення самого науковця. Наявність різних підходів до розуміння суті кримінально-правової кваліфікації сприяє загостренню суперечностей у цьому питанні, а допомагає детально охопити всі його ключові ознаки.

Кваліфікація в її вузькому та широкому розумінні трактується в таких значеннях: 1) юридична оцінка суспільно небезпечного діяння та застосування тієї норми закону, яка найбільше має відповідностей з ознаками цього діяння; 2) встановлення тотожності між основними ознаками суспільно небезпечного діяння (фактичним складом) та основними ознаками кримінального правопорушення, закріпленими в КК України (юридичним складом), у результаті чого робиться висновок про наявність або відсутність цієї тотожності; 3) результат діяльності органів досудового розслідування, що полягає в оцінці суспільно небезпечного діяння та виявлення його як кримінального правопорушення, передбаченого в нормі КК України, що встановлює кримінальну відповідальність за вчинене, та процесуальне закріплення висновку про наявність відповідності між діянням і нормою закону.

Отже, під кваліфікацією кримінального правопорушення варто розуміти процедуру, що охоплює стадію вибору відповідної кримінально-правової норми, стадію встановлення відповідності між ознаками суспільно небезпечного діяння та складом кримінального правопорушення, закріпленого в нормі закону, і стадію закріплення висновків проведеної кваліфікації та підтвердження відсутності чи наявності складу кримінального правопорушення.

Кваліфікація посідає важливе місце в кримінальному та кримінально-процесуальному праві, адже в процесі досудового розслідування вирішуються ряд таких питань: значення складу кримінального правопорушення як підстави кваліфікації суспільно небезпечного діяння, кваліфікація діяння за стадіями вчинення кримінального правопорушення (готування, замах, закінчене кримінальне правопорушення), кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, а також кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції норм закону тощо [3, с. 152–156].

Військове правопорушення у виді СЗЧ, як і низка інших правопорушень проти порядку несення служби, становлять загрозу обороноздатності держави в умовах мирного часу, особливо в період воєнного стану. Тому з метою підтримання військової дисципліни законодавством передбачено заходи

державного примусу, а саме адміністративну та кримінальну відповідальність за цю категорію правопорушень. Відповідні склади військових правопорушень, що посягають на порядок несення та проходження військової служби і вчиняються військовослужбовцями, містяться в КК України та Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Якщо проаналізувати ст. 407 КК України і ст. 172-11 КУпАП, можна дійти висновку, що їхній зміст майже тотожний. Спільною є і кваліфікуюча ознака – особливий період, крім воєнного стану. Суб'єкт для обох однаковий, адже СЗЧ може бути вчинене тільки військовослужбовцем, об'єкт та суб'єктивна сторона також цілком збігаються, а об'єктивна сторона представлена двома видами діянь – СЗЧ та нез'явлення вчасно на місце служби. У юридичній, зокрема судовій, практиці це породило багато помилок у кваліфікації окремих військових правопорушень [4, с. 463].

Питання адміністративної та кримінальної відповідальності гостро постало в умовах воєнного стану 2022 року. Відтоді законодавець вирішив додати певні зміни до КК України та КУпАП, зокрема в частині, що стосується юридичної відповідальності за СЗЧ. Раніше зміст ст. 172-11 КУпАП містив такі кваліфікуючі ознаки, як повторність діяння (для військовослужбовців строкової служби) та вчинення в умовах особливого періоду. Однак Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX значно змінив зміст ст. 172-11 КУпАП. Окрім того, що було посилено адміністративну відповідальність, а саме збільшено строки адміністративного покарання за ч. 1 та ч. 2 цієї статті, то абз. 1 ч. 4 ст. 172-11 КУпАП було доповнено словами «окрім воєнного стану», що викликало спір серед багатьох науковців та юристів-практиків [5]. Тобто в новій редакції ч. 4 ст. 172-11 КУпАП передбачає такий зміст: «Діяння, передбачені частинами першою або третьою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану» [6].

Потрібно зазначити, що поняття особливого стану відповідно до Закону України «Про оборону України» означає період, що починається з оголошення рішення про мобілізацію або приховану мобілізацію, а також з моменту введення воєнного стану в країні чи на певній частині її території. Тобто, як зазначено

в цьому ж законі, особливий період охоплює і воєнний стан [7]. Таким чином, до ухвалення Закону України № 2839-IX в Україні вчинення СЗЧ або нез'явлення вчасно на місце служби, вчинені в умовах особливого періоду, в тому числі воєнного стану, могло тягнути за собою або адміністративну, або кримінальну відповідальність. Такі діяння могли кваліфікуватися як адміністративне правопорушення, якщо вони були вчинені військовослужбовцями строкової служби тривалістю до трьох діб або іншими категоріями військовослужбовців – до десяти діб. КК України як до внесення розглянутих змін, так і тепер у ч. 5 ст. 407 передбачає кримінальну відповідальність за СЗЧ.

Нині зміни в КУпАП спричинили значну проблему, а саме конкуренцію двох видів юридичної відповідальності за вчинення СЗЧ. Науковці дуже активно порушили це питання у своїх дослідженнях. Серед основних проблем варто виокремити таке:

– з урахуванням положення ч. 4 ст. 15 КУпАП, що передбачає пріоритетність кримінальної відповідальності для військовослужбовців, якщо за відповідні діяння передбачена саме кримінальна відповідальність, питання про кваліфікацію суспільно небезпечних діянь у виді СЗЧ мало б вирішуватися на користь кримінального судочинства, але в реальності спостерігається практика неоднакового застосування судами норм КК України та КУпАП;

– з моменту набрання чинності Законом України № 2839-IX усі факти вчинення СЗЧ або нез'явлення вчасно на місце служби без поважних причин має кваліфікуватися тільки як кримінальне військове правопорушення, оскільки в Україні досі триває воєнний стан, що є обтяжливою кваліфікуючою ознакою, яка також виключає застосування адміністративної відповідальності;

– в умовах воєнного стану кількість кримінальних правопорушень значно зростає, адже виключається можливість кваліфікації деяких діянь за КУпАП, що своєю чергою спричиняє велике навантаження на органи досудового розслідування та суди, в яких спостерігається нестача кваліфікованих кадрів, це впливає на швидкість розгляду кримінальних проваджень та якість документування цих справ [8, с. 50–53];

– чинну редакцію ст. 172-11 КУпАП варто вважати такою, що порушує принцип пропорційності між діянням та суворістю

покарання за нього [9, с. 56]. Питання СЗЧ, вчинене тривалістю до трьох діб в умовах воєнного стану, стає нерегульованим у законодавстві, адже тепер це правопорушення не передбачене КК України, а відповідно до КУпАП воно може тягнути відповідальність за ч. 1 ст. 172-11, тобто таку, як те саме діяння, вчинене в мирний час.

У наш час ці дослідження доводять, що, окрім критики, науковці беруть участь у вдосконаленні правового регулювання, пропонуючи конкретні способи, які б сприяли подоланню прогалин та конкуренції правових норм. Правова позиція Європейського суду з прав людини наголошує на тому, що закон має бути чітким та передбачуваним у своєму формулюванні та застосуванні [10].

Науковці висувають різні версії того, які саме зміни можуть дозволити подолати колізії в законодавстві щодо кваліфікації СЗЧ за КУпАП та КК України. Один із способів подолання колізії між ст. 407 КК України і ст. 172-11 було запропоновано В. В. Ковальчуком. Відповідно до останніх змін, внесених до КК України, СЗЧ або нез'явлення вчасно на місце служби, вчинене військовослужбовцем в умовах бойової обстановки, а також ці самі діяння, вчинені тривалістю понад три доби, в умовах воєнного стану кваліфікуються як кримінально протиправні. Але якщо ці діяння вчинено в умовах воєнного стану з меншою тривалістю, то важко зрозуміти, за якою нормою закону кваліфікувати це правопорушення. Тому ст. 172-11 КУпАП доцільно було б доповнити ч. 5, яка передбачала б адміністративну відповідальність за СЗЧ, вчинене в умовах воєнного стану. Нова редакція цієї статті може бути викладена в законі таким чином: «Діяння, передбачені частиною першою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану» [11, с. 115–116].

Також Н. А. Орловська та Ю. П. Степанова виявили, що ч. 4 ст. 407 КК України конкурує зі ст. 429 КК України «Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю». Вчинення СЗЧ у бойовій обстановці є цілком тотожним кримінальному правопорушенню, що передбачене ст. 429 КК України. Бойова обстановка, в контексті Розділу ХІХ, може бути обстановкою наступального, оборонного, танкового, протиповітряного бою тощо і є безпосереднім застосуванням військової зброї і техніки сто-

совно військового супротивника або ним самим (примітка до ст. 402 КК України). Воєнний стан не є обов'язковим для виникнення бойової обстановки. Таким чином, при самовільному залишенні військової частини або місця служби в умовах бойової обстановки особа вчиняє залишення місця ведення бою. Отже, «бойова обстановка» як кваліфікуюча ознака має бути виключена із ч. 5 ст. 407 КК України, а в новій редакції залишити положення такого змісту: «Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану» [12, с. 513–514].

На думку деяких фахівців, ті зміни, які були внесені до законодавства та посилюють відповідальність за вчинення СЗЧ, зокрема ті зміни, що змінили умови кримінальної відповідальності за це діяння в умовах воєнного стану, є непропорційними. Деякі з них пропонують зовсім протилежну позицію, яка полягає в декриміналізації СЗЧ, натомість посилити дисциплінарну відповідальність військовослужбовців, яких варто зобов'язати виплачувати матеріальну компенсацію шкоди. Експерти при цьому підкреслюють, що таку позицію необхідно застосувати лише щодо таких діянь, як залишення пункту постійної дислокації або повернення в частину з незначним терміном запізнення, водночас ці діяння обов'язково мають бути кримінально караними, якщо військовослужбовець залишив поле бою або позицію у зоні бойових дій [9, с. 57].

Висновки. Кваліфікація кримінальних правопорушень є важливою процедурою встановлення спеціальними органами досудового розслідування ознак складу конкретного кримінального правопорушення в певному суспільно небезпечному діянні відповідно до Особливої частини КК України, а також винесення висновку про наявність чи відсутність тотожності між фактичним складом діяння та конкретною кримінально-правовою нормою. Аналіз чинного законодавства дозволив виділити основні проблеми, що стосуються кваліфікації СЗЧ як кримінального правопорушення. Вдалося встановити, що СЗЧ може тягнути за собою застосування кримінальної або адміністративної відповідальності. Але зміни, внесені до КУпАП, а саме виключення «воєнного стану» як об'єктивної ознаки зі ст. 172-11, не сприяли

гармонізації адміністративного та кримінального законодавства, а спричинили ряд суперечностей. Тому розглянуті зміни вважаємо достатньо суперечливими і недоцільними.

З огляду на це законодавство України нині потребує детального аналізу норм, що регулюють юридичну відповідальність за скоєння військових правопорушень, адже деякі з висвітлених проблем мають вагоме значення на присудження справедливого покарання. Кваліфікація СЗЧ нині також потребує деяких змін у КК України та КУпАП, які сприяли б однаково застосуванню ст. 407 КК України і ст. 172-11 КУпАП, а також дозволили б відмежовувати це кримінальне правопорушення від інших тождних військових кримінально протиправних діянь. Разом з тим потрібно зважати на доцільність застосування деяких видів кримінальної відповідальності, які можливо було б замінити іншими покараннями у виді грошової або іншої компенсації за вчинення порушення військової дисципліни тощо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Кваліфікація злочину. Українська радянська енциклопедія. URL: https://leksika.com.ua/11160223/ure/kvalifikatsiya_zlochynu (дата звернення: 22.03.2024).
3. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.
4. Замахін А. Л. Самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 462–464.
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text> (дата звернення: 22.03.2024).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на

14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

7. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ : станом на 3 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

8. Веселов М. Ю., Спринцев П. С. Відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану: окрема думка щодо новел у законодавстві. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 48–61.

9. Військова юстиція та захист прав військових. Огляд міжнародного досвіду та тенденцій в Україні / за заг. ред. А. Крикуна-Труша та Л. Галан. Київ, 2023. 111 с.

10. Справа «Щокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06) : Рішення Європ. Суду з прав людини від 14.10.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text (дата звернення: 22.03.2024).

11. Корольчук В. В. Самовільне залишення військової частини або місця служби: аналіз законодавчих недоліків. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали ХІІ Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка. Київ, 2023. С. 113–116.

12. Орловська Н. А., Степанова Ю. П. Самовільне залишення військової частини або місця несення служби: кримінально-правові ознаки і проблеми кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 511–515.

Kolomiets N.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Head of the Department of Criminal Law and
Justice of the National University "Chernihiv Polytechnic",
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5609-2651;

Luhyna Ye.,

Higher education obtainer,
National University "Chernihiv Polytechnic",
Chernihiv, Ukraine

UNAUTHORIZED LEAVING OF A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE: PROBLEMATIC ASPECTS OF QUALIFICATION

The authors of the article emphasize that, given the contemporary conditions in Ukraine necessitating legislative changes, particularly those concerning the reinforcement of criminal liability for offenses committed during a state of war, it is

also crucial to undertake a scholarly analysis of legislative novelties. This analysis can substantiate their feasibility or, conversely, identify legal issues they may engender, such as conflicts, gaps, competition between legal norms, and so forth.

It is noted that military criminal offenses are outlined in Section XIX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which contains the definition of military criminal offenses. The societal danger of these offenses is justified by the threat they pose to the effectiveness of the Armed Forces of Ukraine and other military formations created in accordance with Ukrainian laws, which are a guarantee of maintaining peace, national security, and territorial integrity.

The article underscores the importance of both a properly organized system of law enforcement agencies and a system of legal norms establishing grounds for holding guilty individuals accountable. The authors focus on studying the legislative provisions regarding desertion in the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses. From the analysis of judicial practice, it is evident that this type of military offense is the most widespread within the ranks of the Armed Forces of Ukraine. The relevance of the article lies in the necessity to analyze the amendments made to the relevant legislative acts.

For example, new features of administrative and criminal liability for AWOL. Based on the research of criminal law scholars and lawyers, several problems related to the qualification of this type of military offense are presented. Drawing from the analysis of the outlined qualification problems of AWOL under Ukrainian law, the article discusses methods to overcome them.

Key words: *military offenses, criminal liability, Criminal Code of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, military personnel, state of war.*

Referenses

1. Ukraine (2021), *The Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Qualification of Crime (1972), Ukrainian Soviet encyclopedia, available at: https://leksika.com.ua/11160223/ure/kvalifikatsiya_zlochynu (accessed 22 March 2024).

3. Matviichuk, V. K. (Ed.) (2018), Crimes against the established order of military service (war crimes): theoretical and applied aspects, National Academy of Management University, Kyiv.

4. Zamakhin, A. L. (2023), "Self-willed leaving of a military unit or place of service under martial law or in a combat situation", *Legal scientific electronic journal*, pp. 462–464.

5. Ukraine (2022), *On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offences, the Criminal Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on Peculiarities of Military Service under Martial Law or in Combat Situation* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text> (accessed 22 March 2024).

6. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offences (Articles 1–212-24)*: Code of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukrainian, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (accessed 22 March 2024).

7. Ukraine (1991), *On Defence of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (accessed 22 March 2024).

8. Veselov, Y. M. and Yeprintsev, P. S. (2023), "Responsibility of servicemen for unauthorised leaving of a military unit or place of service under martial law: a separate opinion on the novelties in legislation", *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, pp. 48–61.

9. Krikun-Trush, A. and Galan, L. (Eds.) (2023), *Military justice and protection of military rights, Review of international experience and trends in Ukraine*, Kyiv.

10. Case "Shchokin v. Ukraine" (Applications No. 23759/03 and No. 37943/06), (2010), European Court of Human Rights, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text (accessed 22.03.2024).

11. Korolchuk, V. V. (2023), "Unauthorised abandonment of a military unit or place of service under martial law or in a combat situation: analysis of legislative shortcomings", *Actual problems of criminal law : materials of the XII scientific and theoretical conference*, Kyiv, pp. 113–116.

12. Orlovska, N. A. and Stepanova, Y. P. (2022), "Unauthorised abandonment of a military unit or place of service: criminal law features and problems of qualification", *Legal scientific electronic journal*, pp. 511–515.

Лазаренко А. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-3808-6711;

Піднебесна О. Г.,

здобувачка вищої освіти,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ФОНОВІ ЯВИЩА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВІЙСЬКОВУ ЗЛОЧИННІСТЬ

Стаття присвячена дослідженню окремих фонових явищ та їх впливу на військову злочинність. Визначено найбільш поширені фонові явища, такі як наркозалежність, токсикоманія, пияцтво, ігроманія, професійне вигорання та надмірний професійний стрес, суїцидальність, дискримінаційний фреймінг новин, політична цензура. Проаналізовано особливості останніх та їх вплив на військову злочинність. Встановлено, що вказані явища мають фонові властивості, які безпосередньо визначають детермінанти військової злочинності, способи корекції негативних проявів особи злочинця-військовослужбовця та напрями запобігання їй.

Ключові слова: *фонові явища, військова злочинність, військові кримінальні правопорушення, самовільне залишення військової частини або місця служби, ухилення від проходження військової служби, наркоманія, пияцтво, ігроманія, суїцидологія, емоційне вигорання, фреймінг, запобігання злочинності.*

Постановка проблеми. Протягом 2021–2023 рр. показник рівня кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби за ст. 407 КК України збільшився понад удвічі (з 977 кримінальних правопорушень до 2 199 відповідно), а показник військових кримінальних правопорушень за ст. 409 КК України – у 5 разів (з 15 кримінальних правопорушень до 76 відповідно) [1]. Крім того, вказані військові кримінальні правопорушення характеризуються високим рівнем латентності, особливо у військових підрозділах, що беруть безпосередню бойову участь у захисті України від країни-агресора РФ. Більшість кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби здій-

снені під впливом алкогольного, наркотичного сп'яніння, ігromанії, і цей перелік далеко не вичерпаний.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби розглядали у своїх працях такі вчені, як Артеменко О. М., Бабич А. А., Грищук В. К., Давиденко В. В., Жупінський П. О., Карпенко М. І., Колодяжний М. Г., Уланов В. Б., Шевченко Р. П. та інші. Питання фонових явищ досліджувалось у наукових працях таких учених, як Голіна В. В., Денисов С. Ф., Дмитрієнко Ю. М., Назаренко Д. О., Коваленко Н. О., Колодяжний М. Г., Олішевський О. В., Орлов Ю. В., Фіалка М. І., Філіпенко Н. Є. та інші.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз окремих фонових явищ та вплив їх на військову злочинність.

Виклад основного матеріалу. Природа негативних соціальних явищ, які в кримінологічній науці називають фоновими явищами, досить складна і виявляє певну самостійність. Світлична Ю. О. під фоновими явищами розуміє форми масової асоціальної поведінки, поширення яких у майбутньому є фундаментом кримінальності суспільства, визначає її ресурс і людський «резерв». Водночас, на думку дослідниці, ці явища є індикаторами злочинності, своєрідною сигнальною системою, моніторинг якої відкриває можливості для поглибленого аналізу суспільного стану [3, с. 7].

На переконання Д. О. Назаренка, фонові явища слід розглядати як явища соціальної дійсності та феномена. В аспекті соціальної дійсності фонові для злочинності явища становлять асоціальні, деструктивні види поведінки, які сприяють формуванню особистості злочинця, мають детермінуюче значення у структурі криміногенної ситуації та виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів, ролей [4, с. 403].

Аналізуючи сутність фонових явищ, слід виділити сформовані в кримінологічній науці два основні підходи. Відповідно до першого підходу фонові явища – це передкримінальні види поведінки, що охоплюють адміністративні правопорушення, дисциплінарні проступки та інші, так би мовити, предикатні для злочинних форм порушення чинних правових норм

(І. М. Даньшин, В. В. Лунєєв та інші). Представники другого підходу розуміють фонові явища як супутні злочинності явища, пов'язані зі злочинністю не причинними, а іншими детерміністичними зв'язками (А. Ф. Зелінський, Д. О. Назаренко та інші). Зокрема, йдеться про відхилення не тільки від правових, а й від соціальних та соціокультурних норм [5, с. 13]. Як бачимо, в науковій літературі досі відсутній єдиний уніфікований підхід до розуміння фонових явищ злочинності, що ускладнює протидію їм.

Фонові явища класифікують за різними критеріями, окремі з них істотно впливають на військову злочинність, серед яких особливо слід виділити наркозалежність, токсикоманію, пияцтво, ігроманію, професійне вигорання та надмірний професійний стрес, суїцидальність, дискримінаційний фреймінг новин, політичну цензуру.

Якісно новим для України напрямом розгортання та відтворення наркотрафіку є «забезпечення» наркотичними засобами, психотропними речовинами зони бойових дій. Підвищений запит серед військовослужбовців на психостимулятори зумовлений стресовими обставинами, перманентними загрозами життю, надвисоким психоемоційним напруженням [7, с. 191], відповідно, військовослужбовці використовують наркотичні засоби як спосіб тимчасово знизити рівень стресу і тривоги. Велика кількість військовослужбовців з досвідом участі в бойових діях страждають на посттравматичний стресовий розлад, тому особи з таким діагнозом більш схильні до наркотичної залежності.

У Статуті внутрішньої служби ЗС України військовослужбовцям суворо забороняється залишати без дозволу керівництва розташування військової частини або іншого місця служби [8]. Самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем під впливом наркотичних засобів, токсичних речовин може бути викликано тим, що останні впливають на здатність до раціонального мислення, підвищують імпульсивність та агресивність військовослужбовця, а також змінюють сприйняття реальності.

Отже, вживання наркотичних, психотропних речовин військовослужбовцями в зонах бойових дій є серйозною проблемою, яка призводить до численних військових кримінальних правопорушень. Це підриває військову дисципліну, знижує бое-

здатність підрозділів, ставить під загрозу життя як самих військовослужбовців, так і їхніх товаришів. Причини вживання наркотиків у таких умовах стосуються високого рівня стресу, фізичного і психологічного виснаження, а також доступність наркотиків і вплив оточення.

Подолання цієї проблеми потребує комплексного підходу, включно з комплексом організаційних, соціальних, психолого-педагогічних, медичних заходів, суворим контролем за дотриманням дисципліни, заходами з профілактики наркозалежності й токсикоманії серед військовослужбовців.

Криміногенне значення для військової злочинності має пияцтво й алкоголізм. Уживаючи алкоголь, військовослужбовці намагаються тимчасово відмежуватися від важкої, а іноді й небезпечної для життя і здоров'я реальності, отримати своєрідне психологічне розвантаження. Для цих осіб властива стійка установка на вживання спиртних напоїв, сформована, як правило, ще задовго до призову на військову службу. Попередній спосіб їхнього життя був аморальним і антисоціальним. Частина з них раніше не мала достатнього доходу для задоволення потреби у вживанні алкоголю. Майже всі вони не є добровольцями, були призвані на службу під час часткової мобілізації.

Примусовий призов на військову службу став для цих осіб черговим шансом поліпшити свій соціальний статус. Однак, як показує практика, цей шанс вони використовують по-своєму, продовжуючи аморальний і деструктивний спосіб життя. Злочинці мають специфічні інтереси, несумісні з військовою службою, військовими обов'язками й дисципліною. Характерними рисами таких правопорушників можна вважати такі: примітивність духовних потреб та інтересів; зневажливе ставлення до військової служби; викривленість правосвідомості; легкість мотивації за неглибокої критичної оцінки складної життєвої ситуації, в якій вчиняється злочин; емоційна нестійкість [11, с. 78, 229]. Цей набір рис характеру правопорушників слід доповнити такими, як егоїзм, боягузство, м'якість характеру й нерішучість ризикувати життям і здоров'ям.

Не менш небезпечним фоновим явищем сучасності залишається ігроманія (лудоманія, гемблінг). Попри те, що офіційних

статистичних даних щодо поширеності ігromанії в нашій країні немає, невпинне зростання кількості звернень гемблерів до психологів і психіатрів може свідчити, що залежність від азартних ігор стала однією із серйозних медикосоціальних проблем в українському суспільстві. Ця проблема має місце і в Збройних Силах України, а поширеність гравців серед особового складу потребує окремого вивчення. За дослідженням учених, ігromанія – стійка психоемоційна залежність від азартних ігор та процесу і є причиною асоціальної поведінки й навіть повної деградації особистості. Це аналогічно до ситуації з алкоголізмом та наркоманією, але у випадку з ігromанією лікування потрібно починати на перших стадіях захворювання, адже після перших програшів людина ще має внутрішню можливість зупинитися [12, с. 91].

Крім того, у мережі з'явилися тривожні ознаки та повідомлення про те, що військові масово грають в азартні ігри й на тлі цього в них розвивається лудоманія. Нещодавно на сайті Офісу Президента з'явилася петиція, що порушила питання про обмеження діяльності онлайн-казино. Її ініціатором виступив військовослужбовець 59-ї бригади Павло Петриченко. У петиції він підкреслив, що азартні ігри в умовах війни є єдиним способом протидії стресу, а тому швидко викликають дофамінову залежність і послаблюють самоконтроль.

Непоодинокі випадки, коли ігрозалежні військовослужбовці витрачають на ігри все своє грошове забезпечення і беруть мікрокредити, скеровуючи себе та свої сім'ї цим у «боргову яму», або ж здають у ломбарди дрони й тепловізори, завдаючи цим шкоди не лише собі, але й побратимам, державі [13]. На жаль, військовослужбовець загинув, петиція набрала необхідну кількість підписів, і, як наслідок, Президент видав указ від 20 квітня 2024 року № 234/2024 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 квітня 2024 року «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет».

Основними причинами ігromанії серед військових є нездатність регулювати стан збудження після бойових зіткнень, низька самооцінка, бажання швидкого збагачення, у деяких випадках спадковість, а також стресові ситуації, які спонукають людину відволіктися від проблеми, отримавши «дозу швидкого дофаміну».

Ситуація з ігromанією серед військових погіршується ще й тим, що вона часто тісно переплітається з іншими формами залежності, такими як алкогольна або наркотична, а це створює додаткові складнощі у протидії цьому фоновому явищу.

Емоційне вигорання та надмірний професійний стрес військовослужбовців в умовах активних бойових дій є наступним фоновим явищем, що, безумовно, впливає на військову злочинність. Емоційне вигорання є складним психофізіологічним синдромом, що знижує мотивацію та працездатність, негативно впливає на когнітивні, емоційно-вольові психічні процеси, призводить до стійких негативних емоційних станів і сприяє розвитку професійної деформації. У військовослужбовців зростає ризик психосоматичних проявів, тривоги та депресії. У контексті проходження військової служби вказане може стати чинником критичного зниження її ефективності, причиною різних військових правопорушень. Слушними з приводу профілактики цього явища є рекомендації Т. Смірної: застосування заходів щодо оптимізації службового навантаження на осіб з високим ризиком розвитку вигорання, у тому числі за рахунок змінного складу (ротації); проведення заходів щодо згуртування військового колективу; дотримання балансу служби-відпочинку; дотримання рівномірності та справедливості щодо підлеглих; проведення індивідуальної психологічної роботи щодо глибшого визначення та можливого вирішення причин вигорання у військовослужбовців з високими показниками [14, с. 52].

Суїцидальність є ще одним асоціальним явищем, що негативно впливає на військову злочинність. Зв'язок такого явища зі злочинністю полягає в тому, що здійснення аналізу суїцидальності військовослужбовців виводить на проблематику криміногенних детермінант. Повністю погоджуємося з твердженням Шкуро В. В. про те, що в цьому аспекті суїцид та суїцидальність виявляють властивості фоновості для іншого різновиду соціальних практик – злочинності та виконують таким чином сигнальну функцію в системі протидії їй [15, с. 36].

Загалом психічне здоров'я, суїцид та суїцидальна поведінка – досі табуйовані теми в українському суспільстві. Значна кількість військовослужбовців, ветеранів, особливо чоловіки, відмо-

вляються звертатися за професійною допомогою до психолога, капелана або психіатра. Намагаються впоратися зі своїми проблемами самотужки. Культура звернення до відповідних спеціалістів, на жаль, не розвинута і перебуває в процесі формування.

Як правило, під час бойових дій усі захисні функції психіки загострюються, людина перебуває в мобілізованому стані, орієнтована на власне виживання та збереження життя побратимів, але після повернення до мирного життя вмикаються інші механізми, наприклад, зростає відкладений ризик суїциду. Також суїцидальні ризики підвищуються через зловживання алкоголем і наркотичними та токсичними речовинами, виникають труднощі з реінтеграцією у мирне життя, кар'єрні невдачі й фінансові проблеми. Саме тому гострою досі залишається проблема забезпечення реалізації механізму превенції суїциду та психосоціального супроводу військовослужбовців.

Ефективним превентивним заходом має стати активізація роботи військових психологів: адже коли людина усвідомлює краще себе і потреби біологічні й тілесні, вона починає більше відстежувати свої емоційні реакції та контролювати їх. Такі знання сприятимуть само- та взаємокорекції намірів і поведінки військовослужбовців [9, с. 51]. Крім цього, слід покращити просвітницьку роботу в напрямі збереження та зміцнення ментального здоров'я військовослужбовців.

Слушними з цього приводу є пропозиції В. Савченко, керівниці експертної групи з питань психологічної допомоги та психосоціального супроводу військовослужбовців, щодо напрямів збереження та зміцнення ментального здоров'я військовослужбовців: превенції суїциду; підвищення стресостійкості; профілактика залежності (алкогольна, наркотична, сексуальна, ігроманія тощо) і пошук способів виходу з них; профілактика психоемоційного вигорання та хронічної фізичної втоми; налагодження ефективних комунікацій у військовому колективі; особистісне зростання; формування візії професійного зростання; профілактика міжособистісних конфліктів; сімейні стосунки/домашнє насильство; гендерна та вікова рівність тощо [10].

Не можна залишити поза увагою дослідження такого фонового явища, як дискримінаційний фреймінг новин, політична

цензура. Під фреймінгом у політологічній та психологічній науці зазвичай розуміють сприйняття новин та змісту сюжетів у межах знайомих контекстів. Створення фреймів може бути спрямовано на те, щоб посилити розуміння або створити когнітивні ярлики та поєднання кількох сюжетів в єдиному контексті. Це є достатньо поширеною технологією безструктурного управління, що реалізується, зокрема, через систему поширення новин і конструювання таким чином картини світу в адресатів відповідної інформації. Дискримінаційний новинний фреймінг передбачає однобічність подачі інформації, необґрунтовану, виключно контекстуальну суб'єктивізацію її інтерпретації, що супроводжується цензурою у ЗМІ, порушенням свобод журналістської діяльності [6, с. 81–82].

Згідно з результатами проведених досліджень 95 % журналістів в Україні вважають, що в українських ЗМІ існує цензура. Про це свідчать результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, які презентувала в Укрінформі політична аналітикиня Фонду Поліна Бондаренко.

За даними опитування, більшість респондентів – 95 % – у 2023 році вказали, що, на їхню думку, цензура в українських ЗМІ існує. Причому в 2023 році, порівняно з 2019 роком, збільшилася частка журналістів, які вважають, що цензура в українських ЗМІ є системним явищем або що це є окремими випадками в окремих ЗМІ [16].

Негативним є однобічність подання інформації щодо особливостей проходження військової служби в умовах війни. Так, постійна героїзація служби в армії в ЗМІ призвела до того, що серед населення існує два протилежні настрої. Перший: «Армія – територія героїв, які здійснюють подвиги». Другий: «Я схожий на них, а значить, це не для мене». Унаслідок цього армія очолює рейтинг довіри, вулиці завішані рекрутинговими білбордами, а люди при цьому ухиляються від проходження військової служби.

Відомі українські журналісти, військовослужбовці наголошують на необхідності змінити медіанаративи, оскільки героїзація служби в армії вже не потрібна, армію слід розглядати як роботодавця, а військова служба – це певний комплекс обов'язків, діяльності, що має свою специфіку [2].

Висновки. Отже, до фонових явищ, які істотно впливають на військову злочинність, слід віднести наркозалежність, токсикоманію, пияцтво, ігроманію, професійне вигорання та надмірний професійний стрес, суїцидальність, фреймінг новин, політичну цензуру. Останні виявляють фонові властивості, які визначають детермінанти, що обумовлюють військову злочинність, характеристики особистості злочинця-військовослужбовця та шляхи запобігання їй.

Труднощі в запобіганні вказаним фоновим явищам, які впливають на військову злочинність, полягають не стільки в повному переліку запобіжних заходів, скільки у відсутності концепції запобігання їм. Остання, на нашу думку, має бути комплексною: як загальносоціальні заходи – організаційні, соціальні, психолого-педагогічні, медичні, медійні (відкрита й повна інформація щодо особливостей проходження військової служби в умовах війни), так і індивідуальні – суворий контроль за додержанням дисципліни, забезпечення реалізації механізму превенції суїциду, психосоціальний супровід військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 10.05.2024).

2. Казарін П. Героїзація служби в армії вже не потрібна, потрібна рутинізація, армія – це роботодавець. URL: <https://leopolis.news/post/106218/pavlo-kazarin-gerozaciya-slujby-v-armi-vje-ne-potribna-potribna-rutynizaciya-armiya--ce-robotodavec> (дата звернення: 22.05.2024).

3. Світлична Ю. О. Фонові для злочинності явища як індикатор криміногенної обстановки в регіоні. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія* : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. С. 7–8.

4. Назаренко Д. О. Фонові для злочинності явища: феномен, детермінація та протидія : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 484 с.

5. Головкін Б. М. Роль фонових явищ у детермінації злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та*

шляхи їх вирішення : тези доповідей наук.-теор. конф. (м. Київ, 20 березня 2014 р.). Київ : Національна акад. внутр. справ, 2014. С. 12–16.

6. Орлов Ю. В. Фонові для злочинів агресії явища: деякі висновки за результатами кримінологічного аналізу ситуації в Україні. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія* : збірник тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. С. 81–82.

7. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їх в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

8. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 194.

9. Аналіз даних про завершені суїциди у військовослужбовців і рекомендації щодо їх профілактики / О. О. Древіцька, О. Г. Сиропятов, Л. В. Буцька, І. М. Калантай та ін. *Терапевтика*. 2022. Т. 3. № 1. С. 48–53.

10. Мосьондз О. Як запобігти суїцидам серед військових. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/08/yak-zapobigty-suyicydam-sered-vijskovyuh/> (дата звернення: 10.05.2024).

11. Артеменко О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 225 с.

12. Фіалка М. І. Чи можливо розглядати ігromанію фоновим явищем? *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія* : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. Харків, 2018. С. 91–93.

13. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/> (дата звернення: 10.05.2024).

14. Смірнова Т. Емоційне вигорання військовослужбовців Збройних Сил України як виклик до проблем психічного здоров'я в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. № 1 (49). С. 48–53.

15. Шкуро В. В. *Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія* : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, доц. Ю. В. Орлова ; Кримінологічна асоціація України. Харків : 2017. 262 с.

16. Абсолютна більшість журналістів вважають, що в українських ЗМІ є цензура. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3704250-absolutna-bilsist-zurnalistiv-vvazaut-so-v-ukrainskih-zmi-e-cenzura.html> (дата звернення: 10.05.2024).

Lazarenko A.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3808-6711;

Pidnebesna O.,

Master's student,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

BACKGROUND PHENOMENA AND THEIR IMPACT ON MILITARY CRIMINALITY

The article addresses to the study of certain background phenomena and their impact on military criminality. The authors identify the most common background phenomena, such as drug addiction, substance abuse, drunkenness, gambling, professional burnout and excessive professional stress, suicidality, discriminatory news framing, and political censorship. The authors analyze the features of the latter phenomena and their impact on military criminality. It is established that these phenomena have background properties that directly determine the determinants of military criminality, ways to correct the negative manifestations of the personality of a military offender and the directions of its prevention.

As a background phenomenon drug addiction causes military criminal offenses, undermines military discipline, reduces the combat capability of military formations and endangers the lives of both the servicemen and their comrades. The reasons for drug use among military personnel are high levels of stress, physical and psychological exhaustion, the availability of drugs, and the influence of the environment. Overcoming this problem requires a comprehensive approach, including a set of organizational, social, psychological, pedagogical, and medical measures, strict control over discipline, and measures to prevent drug addiction and taxi addiction among military personnel.

It is found that the main causes of gambling addiction among the military personnel are the inability to control the state of excitement after combat, low self-esteem, the desire for quick enrichment, and, in some cases, heredity, as well as stressful situations that encourage a person to distract from the problem by getting a “dose of quick dopamine.”

Suicidal behavior is being proven to be another antisocial phenomenon that has a negative impact on military crime. The ways of preventing this phenomenon include: intensification of the work of military psychologists, improvement of educational work aimed at preserving and strengthening the mental health of military personnel.

Discriminatory news framing has side negative effects on military service, so it is advisable to change the media narratives of heroizing military service, the latter should be considered as an employer, and military service is a type of activity with its own characteristics.

The article determines that the prevention of these background phenomena should be comprehensive and include: general social measures – organizational, social, psychological and pedagogical, medical, media (full information on the peculiarities of military service in war conditions is open); individual measures – strict control over compliance with discipline, ensuring the implementation of the suicide prevention mechanism, psychosocial support for servicemen.

Key words: *background phenomena, military criminality, military criminal offenses, unauthorized leaving of a military unit or place of service, evasion from military service, drug addiction, drinking, gambling, suicidology, emotional burnout, framing, crime prevention.*

References

1. *On persons who have committed criminal offenses*, available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (accessed 10 May 2024).

2. Kazarin, P. *There is no need to heroize service in the army anymore, we need to routinize it, the army is an employer*, available at: <https://leopolis.news/post/106218/pavlo-kazarin-gerozaciya-slujby-v-armi-vje-ne-potribna-potribna-rutynizaciya-armiya--ce-robotodavec> (accessed 22 May 2024).

3. Svatlychna, Yu. O. (2018), "Background phenomena for crime as an indicator of the crime situation in the region", *Background phenomena for crime: prevention and counteraction*: materials of the All Ukrainian scientific and practical conference (Kharkiv, 27 April 2018), Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs; Criminology Association of Ukraine, Kharkiv University of Internal Affairs, Kharkiv.

4. Nazarenko, D. O. (2014), *Background phenomena for crime: phenomenon, determination and counteraction*: Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kharkiv.

5. Holovkin, B. M. (2014), "The role of background phenomena in determining crime", *Criminological Theory and Practice: Experience, Current Problems and Ways to Solve Them*: materials of the Scientific and Theoretical Conference (Kyiv, 20 March 2014), National Academy of Internal Affairs, Kyiv, pp. 12–16.

6. Orlov, Yu. V. (2018), "Background Phenomena for Crimes of Aggression: Some Conclusions from the Criminological Analysis of the Situation in Ukraine", *Background phenomena for crime: prevention and counteraction*: materials of the All Ukrainian scientific and practical conference (Kharkiv, 27 April 2018), Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs; International Criminology Association, Kharkiv University of Internal Affairs, Kharkiv.

7. Orlov, Yu. V. (2023), *Crimes and Counteraction to Them in the Conditions of War: Criminal Law and Criminological Dimensions*: monograph, Law, Kharkiv.

8. Ukraine (1999), *On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine*: Law of Ukraine dated 24 March 1999 No. 548-XIV, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 22–23, Art. 194.

9. Drevytska, O. O., Syropiatov, O. H., Butska, L. V., Kalantai I. M., Horshkov, O. O. and Samoilenko, A. M. (2022), "Analysis of data on completed suicides in the military and recommendations for their prevention", *Therapy*, Vol. 3, No. 1, pp. 48–53.

10. Mosiondz, O. *How to prevent suicide among the military*, available at: <https://armyinform.com.ua/2020/10/08/yak-zapobigty-suyicydamsered-vijskovykh/> (accessed 10 May 2024).

11. Artemenko, O. M. (2018), *Criminological Characterization and Prevention of Crimes Against the Order of Military Service*: PhD in Law Thesis, Kharkiv.

12. Fialka, M. I. (2018), "Is it possible to consider gambling addiction as a background phenomenon?", *Background phenomena for crime: prevention and counteraction*: materials of the All Ukrainian scientific and practical conference (Kharkiv, 27 April 2018), Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs; International Criminology Association, Kharkiv University of Internal Affairs, Kharkiv.

13. "Electronic petitions", *Official website of the President of Ukraine*, available at: <https://petition.president.gov.ua/> (accessed 10 May 2024).

14. Smirnova, T. (2022), "Emotional burnout of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine as a challenge to mental health problems in the conditions of war", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military specialty sciences*, No. 1 (49), pp. 48–53.

15. Shkuro, V. V. (2017), *Suicide in Ukraine: Criminological Characterization and Counteraction*: monograph / in Orlov, Yu. V. Doctor of Sciences (Law), Associate Professor (Ed), Criminology Association of Ukraine, Panov, Kharkiv.

16. *The absolute majority of journalists believe that there is censorship in the Ukrainian mass media*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3704250-absolutna-bilsist-zurnalistiv-vvazaut-so-v-ukrainskih-zmi-cenzura.html> (accessed 10 May 2024).

Малишко М. Г.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України,
м. Кам'янське, Україна
ORCID: 0000-0001-9185-0120

ФАКТОРИ ДИНАМІКИ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Проведено порівняльний аналіз стану наркозлочинності в установах виконання покарань та на загальнодержавному рівні. Визначені основні детермінанти, які обумовили різке зростання кількості вчинених в установах виконання покарань кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Обґрунтовано існування злочинних інтеграційних зв'язків та взаємообумовленості наркозлочинності загальнодержавного рівня та в установах виконання покарань.

***Ключові слова:** засуджені, позбавлення волі, кримінальне правопорушення, наркотичні засоби, психотропні речовини, динаміка наркозлочинності, запобігання злочинності, персонал установ виконання покарань.*

Постановка проблеми. Провівши аналіз кількісних показників вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачених статтями 305–320 Кримінального кодексу (далі – наркозлочинів), констатуємо, що проблема незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин в установах виконання покарань (далі – УВП) є актуальною та має перманентний характер. Протягом 2022–2023 рр. спостерігається різке, майже в два рази, збільшення кількості наркозлочинів, вчинених у зазначених установах. Дослідивши кількісні показники наркозлочинності на загальнодержавному рівні, нами встановлено певну кореляцію вищевказаних явищ. Вищенаведене свідчить про актуальність окреслених вище проблемних питань та потребу в їх подальшому дослідженні.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Теоретичні та практичні проблеми запобігання

наркозлочинності, в тому числі у контексті супутніх проблем, досліджувалися багатьма українськими та зарубіжними вченими. Зокрема, в монографічних та дисертаційних роботах А. М. Бабенка, І. В. Баклана, В. А. Бублейника, Ю. Ю. Варги, А. О. Габіані, Є. Г. Гасанова, О. М. Джужі, Р. М. Кубрака, В. В. Леня, І. І. Митрофанова, А. А. Музики та інших висвітлювалися окремі питання в рамках зазначеної проблематики.

Праці поіменованих учених стали теоретичною основою дослідження факторів динаміки показників наркозлочинності в установах виконання покарань. Питанням аналізу кількісно-якісних показників наркозлочинності, детермінант, що обумовлюють їх зміну, хоча й приділялась увага в кримінології, однак залишилися без детального вивчення проблеми кримінологічного аналізу причин динаміки наркозлочинності в установах виконання покарань останнім часом, що і обумовило появу цієї праці.

Метою статті є аналіз основних детермінант динаміки наркозлочинності в установах виконання покарань та дослідження її взаємообумовленості із наркозлочинністю на загальнодержавному рівні.

Виклад основного матеріалу. На тлі щораз більшої наркотизації населення, значного збільшення поширеності наркотичних засобів та психотропних речовин, як наслідок, останніми роками спостерігається динамічне збільшення чисельності вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачених статтями 305–320 Кримінального кодексу України (далі – наркозлочинів). Зокрема, у 2013 р. зареєстровано 33 105 наркозлочинів, що становить 5,87 % від загальної кількості вчинених (зареєстрованих) кримінальних правопорушень; 2014 р. – 29 842 і 5,64 % відповідно, 2015р. – 25 383 (4,49 %); 2016 р. – 22 827 (3,85 %); 2017 р. – 28 761 (5,49 %); 2018 р. – 26 640 (5,47 %); 2019 р. – 28 338 (6,38 %); 2020 р. – 27 734 (7,69 %); 2021 р. – 28 963 (9,01 %); 2022 р. – 34 099 (9,45 %); 2023 р. – 38 670 (8,13 %) [1].

До порівняння в 1986 р. на території Української РСР вчинено 12 564 наркозлочини, 1987 р. – 6 487; 1988 р. – 4 087; 1989 р. – 5 444; 1990 р. – 7 236.

З огляду на вищезазначені статистичні дані протягом останніх п'яти років простежується динаміка зростання кількості та питомої ваги наркозлочинів. А за останні 35 років кількість вчинених наркозлочинів зросла в середньому вп'ятеро.

В УВП протягом 2012 р. вчинено 112 наркозлочинів, що становило 27,2 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень в установах; 2013 р. – 102 (25,4 %); 2014 р. – 98 (26 %); 2015 р. – 110 (27,5 %); 2016 р. – 100 (26 %); 2017 р. – 105 (27,1 %); 2018 р. – 97 (25,3 %); 2019 р. – 89 (25,5 %); 2020 р. – 80 (22,1 %); 2021 р. – 87 (23,4 %), 2022 р. – 206 (48,0 %); 2023 р. – 210 (39,2 %) [2, с. 4; 3, с. 2; 4; 5, с. 2].

Прослідковується негативна динаміка збільшення питомої ваги та кількості вчинених наркозлочинів на території УВП вдвічі, що беззаперечно має кореляцію із загальною тенденцією кількісного збільшення наркозлочинів на загальнодержавному рівні. Також необхідно враховувати, що збільшення кількісних показників наркозлочинів в УВП відбувається на тлі значного скорочення кількості осіб, які в них тримаються, з 192 тис. у 2004 р. до 43,6 тис. у 2023 р. [6], а також скорочення УВП з 184 у 2004 р. до 86 у 2023 р. [6].

Тривалий час має місце стабільно висока кількість вилучених персоналом УВП наркотичних засобів у заборонених зонах УВП, слідчих ізоляторах та при спробі їх передачі: 2015 р. – 11 343,0909 г, 2016 р. – 8059,739 г [3], 2021 р. – 11 781,591 г [7], 2022 р. – 5 509,997 г; 2023 р. – 6 420,161 г [5].

Необхідно відмітити збільшення протягом 2013–2023 рр. у понад 2 рази і у кількісному, і в процентному співвідношенні до загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень наркозлочинів, учинених групою осіб, а саме: 2013 р. – 536 (1,62 %); 2014 р. – 609 (2,04 %); 2015 р. – 562 (2,21 %); 2016 р. – 237 (1,04%); 2017 р. – 438 (1,52%); 2018р. – 771 (2,89%); 2019 р. – 810 (2,86%); 2020 р. – 1356 (4,89 %); 2021 р. – 1323 (4,57%); 2022 р. – 1161 (3,40 %); 2023 р. – 1708 (4,42 %) [1].

Наркозлочинність в Україні, як і у всьому світі, є гострою соціальною проблемою, що має тривалий характер і соціально-психологічні, соціально-медичні, кримінологічні та економічні передумови. При цьому слід зауважити, що обставини вчинення кримінальних правопорушень, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, вирізняються мінливістю і високим рівнем адаптивності, що полягає у зміні умов виготовлення, винайдення більш дешевих синтетичних наркотичних засобів, впровадження різних способів транспортування (контрабанди) та розповсюдження серед споживачів [8, с. 200].

Також слід відзначити високу латентність наркозлочинів та значний рівень рецидиву серед осіб, які вчинили правопорушення зазначеного виду.

Неабияк впливає на стан правопорядку в установі загалом та зокрема на поширеність у них наркозлочинів концентрація на ізольованих територіях осіб, які є потенційними споживачами наркотичних засобів та психотропних речовин.

Так, на профілактичних обліках в УВП як схильні до вживання і розповсюдження наркотичних засобів у 2014 р. перебувало 2 541 засуджена особа, в 2016 – 1 335 [3], 2019 – 1 137, 2020 р. – 1 176, 2021– 1 299 [7], 2022 – 1 241[4], 2023 – 1 080 [5]. Серед них більшість перебуває на обліках у медичних частинах УВП як особи, що мають психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання наркотичних засобів і психотропних речовин.

Висновки. Виходячи з порівняльного аналізу статистичних даних наркозлочинності загальнодержавного рівня і в УВП, констатуємо наявність кореляції та тісного їх взаємозв'язку і обумовленості, присутні ознаки інтеграції наркозлочинності, що є одним з факторів поширення наркозлочинів на території заборонених зон установ.

Відсутність фізичної сепарації та ізольованого тримання більшості засуджених сприяє поширенню заборонених предметів, виробів та речовин поміж них та чинення впливу на засуджених, які є споживачами наркотичних засобів і психотропних речовин особами, що їх виготовляють та розповсюджують.

Нелегальні засоби комунікації засуджених з особами та утрупованнями, що займаються виготовленням і розповсюдженням наркотичних засобів, значно полегшують їх доставку до заборонених зон установ, надають цьому процесу ознак систематичності.

Щораз більша поширеність на території України синтетичних наркотичних засобів, які також потрапляють в установи. Під час організації постачання до заборонених зон зазначеного виду наркотичних засобів існує можливість більш широкого спектра способів нелегальної доставки їх до заборонених зон установ.

Відсутність в УВП технічних ідентифікаторів наркотичних засобів, що можуть використовуватися для їх виявлення в продуктах харчування, речовинах та речах, які надходять засудженим до установи в посилках чи передачах.

Список використаних джерел

1. Огляд даних про стан здійснення правосуддя>Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka (дата звернення: 20.04.2024).

2. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформаційний бюлетень. Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2014. 78 с.

3. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 р. : інформаційний бюлетень. Київ : Державна кримінально-виконавча служба України, 2017. 34 с.

4. Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2019–2022 рр. Київ : Департамент з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України, 2022. 32 с.

5. Про стан злочинності в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах серед засуджених та осіб, взятих під варту, за підсумками 2023 р. Київ : Департамент з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України, 2023. 12 с.

6. Загальна характеристика. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf> (дата звернення: 21.04.2024).

7. Лист Департаменту з питань виконання кримінальних покарань № 2/1-3124/РД, від 26.02.2021 р.

8. Кубрак Р. М., Малишко М. Г. Аналіз окремих складових характеристики наркозлочинності в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2022. № 3. С. 199–203.

Malyshko M.,

Postgraduate student of the Department of Criminal Law,
Criminal Executive Law and Criminology
of the Penitentiary Academy of Ukraine, Kamianske, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9185-0120

FACTORS OF DRUG CRIME DYNAMICS IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

A comparative analysis of the state of drug-related crime in penitentiary institutions and at the national level is carried out. The author identifies the main determinants that led to a sharp increase in the number of criminal offences committed in penitentiary institutions related to illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors.

The author establishes that one of the main factors of the spread of drug-related crimes on the territory of the mentioned institutions is the possibility for convicts and persons taken into custody to illegally use mobile communications and the Internet to establish communication with criminal groups outside the institution engaged in the manufacture and distribution of narcotic drugs and psychotropic substances.

Among the main factors of the sharp increase in the quantitative indicators of drug crimes and their prevalence in penal institutions are the concentration of a significant number of people who consume and distribute narcotic drugs and psychotropic substances, as well as the growing prevalence of synthetic narcotic drugs.

The conditions that contribute to the spread of criminal offenses of this type include the detention of convicts in multi-bed dormitories, inadequate equipment of institutions with engineering and technical means of preventing the entry of prohibited substances into institutions for the execution of punishments.

Based on the results of the research, the author came to the conclusion that in the last five years there has been a significant increase in the number of criminal offenses related to narcotic drugs and psychotropic substances, committed by groups of persons. This trend indicates the growing organization and scaling of this type of crime.

The existence of criminal integration links and interdependence of drug crime at the national level and in institutions of execution of punishments is substantiated.

Key words: convicts, deprivation of liberty, criminal offense, narcotic drugs, psychotropic substances, dynamics of drug crime, crime prevention, staff of penal institutions.

References

1. Ukraine (2024), *Review of data on the state of administration of justice>Judicial statistics*, available at: www.court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka. (accessed 20 April 2024).

2. State Penitentiary Service of Ukraine (2014), *Newsletter "On the activities of units of protection, supervision and security of penal institutions in 2013"*, Kyiv.

3. "On the state of law and order, isolation and supervision, activities of security, fire safety and paramilitary units of the State Criminal Executive Service of Ukraine in 2016" (2017), *Newsletter*, State Criminal Executive Service of Ukraine, Kyiv.

4. Ukraine (2022), *Review of the main indicators of the state of the regime, isolation and supervision in penitentiary institutions and pre-trial detention centers during 2019–2022*, Kyiv.

5. Ukraine (2023), *On the state of crime in penal institutions and pre-trial detention centers among convicts and persons taken into custody, following the results of 2023*, Kyiv.

6. *General characteristics*, available at: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf> (accessed 21 April 2024).

7. Ukraine (2021), *The Department Letter for the Execution of Criminal Penalties № 2/1-3124*, Kyiv.

8. Kubrak, R. M. and Malyshko, M. H. (2022), "Analysis of individual components of the characteristics of drug crime in Ukraine", *Comparative and analytical law*, Vol. 3, pp. 199–203.

Пузиревський М. В.,

старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ БІОГРАФІСТИКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан наукових досліджень кримінально-правової біографістики (біографіки) в Україні. Надано визначення кримінально-правової біографістики як галузі біографічної науки, що досліджує особливості формування, становлення та розвитку фундаментальних кримінально-правових учень, ідей, поглядів і концепцій провідних учених-криміналістів з урахуванням їхньої життєвої біографії, зокрема, громадської, державної, політичної, наукової та науково-педагогічної діяльності. З'ясовано основні напрями розвитку кримінально-правової біографістики (біографіки), зокрема, написання дисертацій, підготовка монографічних досліджень, укладання (упорядкування) видань вибраних праць (вибраних творів) та біографій (бібліографій) провідних учених-криміналістів. Окреслено перспективи розвитку кримінально-правової біографістики (біографіки) в Україні.

Ключові слова: біографістика (біографіка), наука, біографічний метод, право, дослідження, кримінально-правова спадщина, вчення, ідеї, погляди, концепції, кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена тим, що на теперішній час здійснення на високому та якісному науково-теоретичному рівні сучасних історико-правових і кримінально-правових досліджень потребує ґрунтовної розвідки творчого внеску науковців попереднього історичного періоду розвитку суспільства та держави на теренах України. Застосування такого підходу викликало поступове формування останнім часом юридично-біографічного напрямку досліджень, що дає змогу вивчити попередній теоретичний історичний досвід, накопичений у різних сферах української та зарубіжної юриспруденції.

На сьогодні юридична біографістика (юридична біографіка) є провідною теоретико-прикладною міждисциплінарною наукою, що покликана успішно розв'язувати актуальні проблеми, що пов'язані із джерелознавчими, історіографічними, методологічними й теоретичними аспектами вивчення та узагальненого формування біографій науковців.

При цьому одним із найбільш прогресивних видів сучасної української юридичної біографіки є **«кримінально-правова біографістика»** – галузь біографічної науки, що досліджує особливості формування, становлення та розвитку фундаментальних кримінально-правових учень, ідей, поглядів і концепцій провідних учених-криміналістів з урахуванням їхньої життєвої біографії, зокрема, громадської, державної, політичної, наукової та науково-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження особливостей формування, становлення та розвитку кримінально-правової спадщини провідних українських учених-криміналістів, їхньої життєвої біографії, зокрема, громадської, державної, політичної, наукової і науково-педагогічної діяльності, була приділена значна увага у працях Ю. Бауліна, П. Берзіна, В. Борисова, Л. Демидової, О. Дудорова, М. Колоса, К. Матвієнко, К. Матвійчук, В. Навроцького, Ю. Пономаренка, В. Тація, В. Тютюгіна, І. Усенка, П. Фріса, О. Харитонової та ін.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз сучасного стану наукових досліджень та окреслення перспектив розвитку кримінально-правової біографістики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Необхідно наголосити, що українська кримінально-правова біографістика (кримінально-правова біографіка) активно розвивається за трьома основними науковими напрямками:

- 1) написання дисертацій, що присвячені дослідженню кримінально-правової (у т. ч. кримінологічної та кримінально-виконавчої) спадщини провідних учених-криміналістів;
- 2) підготовка монографічних досліджень з питань розвитку окремих наукових шкіл в українському кримінальному праві, кримінології та кримінально-виконавчому праві;

3) укладання (упорядкування) видань вибраних праць (вибраних творів) та біографій (бібліографій) провідних учених-криміналістів.

Тож надалі пропонуємо більш детально розглянути кожний із вищезазначених наукових напрямів розвитку кримінально-правової біографістики (кримінально-правової біографіки) в Україні.

І напрям у кримінально-правовій біографістиці – проведення дисертаційних досліджень кримінально-правової (у т. ч. криминологічної та кримінально-виконавчої) спадщини видатних представників української юридичної науки (К. Матвієнко, К. Матвійчук, О. Харитонова та ін.).

Так, у 2004 р. О. Нагорнюк (О. Харитонова – *М.П.*) захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського» [1]. Авторкою було досліджено питання Загальної частини кримінального права в працях видатного українського вченого-криміналіста кінця ХІХ ст. О. Кістяківського (1833–1885), зокрема, висвітлено методологічне значення кримінально-правової спадщини вченого для сучасних кримінально-правових досліджень, досліджено його вплив на становлення та розвиток порівняльного, історичного (генетичного) і соціологічного методів науки кримінального права, проаналізовано вплив О. Кістяківського на подальший розвиток провідних учень, ідей, поглядів та концепцій про кримінальне право, кримінальний закон та злочин, з'ясовано внесок О. Кістяківського в розвиток процесів гуманізації покарання.

На основі дисертаційного дослідження [1] вченою в 2010 р. було підготовлено та опубліковано монографію «Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень» [2].

У 2014 р. К. Матвієнко захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук з теми «Історико-правові погляди академіка Петра Михайленка – засновника наукової школи історії органів внутрішніх справ України» [3]. Авторкою було висвітлено наукові здобутки П. Михайленка

(1914–2008) в історико-правовій та інших суміжних науках (у т. ч. кримінального права та криминології), що стосуються теоретичних і практичних проблем історії органів внутрішніх справ, зокрема, особливостей історичного розвитку та сучасного стану кримінального законодавства України і органів кримінальної юстиції, тенденцій у сфері протидії рецидивній злочинності, злочинності неповнолітніх та запобігання злочинності загалом.

У 2014 р. учена на основі своєї дисертації [3] видала монографію «Академік Петро Михайленко – засновник наукової школи історії органів внутрішніх справ України» [4].

У 2021 р. М. Матвійчук захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії на тему «Кримінально-виконавче право в працях І. О. Малиновського: історичний аспект» [5]. Авторкою було охарактеризовано основні напрями проведення досліджень І. Малиновського (1868–1932) у галузі кримінально-виконавчого права, зокрема:

1) витоки та характерні риси покарань в умовах становлення родової громади і розвитку державності на території України в прадавню добу;

2) особливості виконання покарань за доби Київської Русі;

3) особливості становлення системи покарань та практика їх застосування на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої;

4) особливості порядку та умов виконання покарань в Українській козацькій державі;

5) характерні риси виконання покарань на українських землях у складі Російської імперії;

6) особливості становлення й розвитку радянського пенітенціарного права в Україні.

На основі дисертаційного дослідження [5] вченою було підготовлено та опубліковано в 2022 р. монографію «Іоаннікій Малиновський та його концепція історії кримінально-виконавчого права» [6].

II напрям у кримінально-правовій біографістиці – проведення монографічних досліджень особливостей становлення й розвитку окремих наукових шкіл в українському

кримінальному праві, кримінології та кримінально-виконавчому праві (П. Берзін та ін.).

Так, у 2008 р. побачили світ перше та згодом у 2013 р. друге видання, без перебільшення, фундаментальної монографії П. Берзіна «Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження» [7; 8]. Учений на сторінках своїх праць [7; 8] охарактеризував основні напрями розвитку кримінально-правових досліджень серед представників київської школи науки кримінального права, зокрема, висвітлив особисту біографію та проаналізував кримінально-правову спадщину тих учених-криміналістів, що здійснювали свою науково-педагогічну діяльність на тогочасному юридичному факультеті сучасного Київського національного університету ім. Т. Шевченка, а саме:

I) період становлення й розвитку університету з 1834 по 1918 рр. (М. Абрашкевич, Л. Білогриць-Котляревський, С. Богородський, І. Данилович, Г. Демченко, О. Кістяківський, М. Максимейко, І. Малиновський, Д. Тальберг, М. Чубинський, К. Шавров та ін.);

II) період становлення й розвитку університету з 1919 по 1960 рр. (Я. Брайнін, Й. Гельфанд, Я. Гольденвейзер, М. Паше-Озерський, М. Чельцов-Бebutов та ін.).

У 2018 р. побачила світ монографічна праця П. Берзіна, присвячена харківській науковій школі кримінально-правової науки – «Харківська школа кримінального права (1804–1919 рр.)» [9].

Учений у своєму дослідженні [9] висвітлив основні етапи розвитку та напрями проведення кримінально-правових досліджень серед представників харківської школи науки кримінального права, насамперед, дослідив тернисту біографію і проаналізував кримінально-правові вчення, ідеї, погляди та концепції тих учених-криміналістів, що провадили в період з 1804 по 1919 рр. свою науково-педагогічну діяльність на тогочасному юридичному факультеті сучасного Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, зокрема, А. Бабичева, Е. Генке, І. Даниловича, К. Михайловського, К. Пауловича, М. Сандунова, І. Тимковського, В. Титарєва, Г. Успенського, Х. Штельцера та ін.

У 2019 р. вийшла з друку хрестоматія «Кримінальне право в Університеті Святого Володимира» (упорядники – П. Берзін, І. Гриценко та М. Куцевич) [10]. У ній представлено як повні видання, так і певні фрагменти наукових праць провідних українських учених-криміналістів – І. Даніловича [10, с. 47–66], О. Кістяківського [10, с. 67–264], Л. Білогіриць-Котляревського [10, с. 265–602] та К. Шаврова [10, с. 603–620].

III напрям у кримінально-правовій біографістиці – укладання (упорядкування) видань (вибраних праць, вибраних творів, біографій (бібліографій) тощо), що охоплюють узагальнення кримінально-правової (у т. ч. кримінологічної та кримінально-виконавчої) спадщини окремих провідних представників української юридичної науки, зокрема, містять як повний зміст, так і певні фрагменти тез доповідей, статей, монографій, посібників, науково-практичних коментарів, підручників тощо.

Так, за період з 1991 по 2024 рр. в Україні було підготовлено та опубліковано низку видань, присвячених зведенню наукових здобутків видатних українських учених-криміналістів, зокрема, професорів М. Бажанова [11], Ю. Бауліна [12], В. Борисова [13; 14], В. Голіни [15], М. Панова [16; 17], В. Сташиса [18], А. Степанюка [19], В. Тихого [20] та ін.

Висновки. Вбачається, що розвиток кримінально-правової біографістики (кримінально-правової біографіки) в Україні в майбутньому охоплюватиме, безсумнівно, всі три основні напрями, зокрема, написання дисертацій, підготовку монографічних досліджень та укладання (упорядкування) видань вибраних праць (вибраних творів) і біографій (бібліографій) провідних учених-криміналістів.

При цьому також неодмінно будуть активізовані подальші дисертаційні дослідження кримінально-правової спадщини видатних представників української класичної (напр., Л. Білогіриць-Котляревського, Л. Владимірова) та соціологічної (напр., О. Кисельова, О. Маклецова) шкіл (напрямів) у науці кримінального права. Зі свого боку майбутні науковці у своїх дослідженнях ніколи не будуть оминати своєю увагою особливості становлення й розвитку

провідних наукових шкіл зі своєю видатною історією – юридичних факультетів класичних університетів міст Львова, Одеси, Чернівців тощо.

Список використаних джерел

1. Нагорнюк О. В. Питання Загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 220 с.

2. Харитоновна О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія / наук. ред. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2010. 252 с.

3. Матвієнко К. О. Історико-правові погляди академіка Петра Михайленка – засновника наукової школи історії органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 228 с.

4. Матвієнко К. О. Академік Петро Михайленко – засновник наукової школи історії органів внутрішніх справ України : монографія / наук. ред. В. С. Калиновський. Київ : НАВС, 2014. 184 с.

5. Матвійчук М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. О. Малиновського: історичний аспект : дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Острог – Львів, 2021. 240 с.

6. Матвійчук М. А. Іоаннікій Малиновський та його концепція історії кримінально-виконавчого права : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Попелюшка. Одеса : Гельветика, 2022. 248 с.

7. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2008. 436 с.

8. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження : монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Дакор, 2013. 1144 с.

9. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование : в 3-х томах. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы) : монография. Киев : Дакор, 2018. 684 с.

10. Кримінальне право в Університеті Святого Володимира: хрестоматія / упоряд.: Берзін П. С., Гриценко І. С., Куцевич М. П. Київ : Дакор, 2019. 620 с.

11. Бажанов М. И. Избранные труды / состав.: В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитоновна, Е. В. Шевченко ; отв. ред. В. Я. Таций. Харьков : Право, 2012. 1244 с.

12. Баулін Ю. В. Вибрані праці / уклад.: Ю. А. Пономаренко, О. В. Харитонов. Харків : Право, 2013. 928 с.
13. Борисов В. І. Вибрані твори / уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін. Харків : Право, 2018. 784 с.
14. Борисов В. І. Вибрані твори. Книга 2 / уклад.: М. В. Шепітько, О. О. Пашенко, Д. П. Євтуєв, Д. О. Куковинець. Харків : Право, 2023. 840 с.
15. Голіна В. В. Вибрані праці / уклад.: С. С. Шрамко. Харків : Право, 2020. 592 с.
16. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / уклад.: Н. О. Гуторова, Ю. П. Дзюба. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.
17. Панов М. І. Вибрані праці з проблем правознавства / упоряд.: В. І. Борисов, С. О. Харитонов, О. О. Володіна. Харків : Право, 2020. 1160 с.
18. Сташис В. В. Вибрані праці / уклад.: В. І. Борисов, В. Я. Тацій, Л. М. Демидова. Харків : Право, 2015. 1184 с.
19. Степанюк А. Х. Вибрані праці / уклад.: К. А. Автухов. Харків : Право, 2017. 608 с.
20. Тихий В. П. Вибрані праці з конституційного і кримінального права / упоряд.: А. А. Яковлев, О. М. Сарнавський. Харків : Право, 2017. 848 с.

Puzyrevskiy M.,

Senior Lecturer of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology of the Faculty of Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-8835-3238

THE CURRENT STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGAL BIOGRAPHY IN UKRAINE

The article analyzes the current state of scientific research in criminal legal biography in Ukraine. The author defines criminal legal biography as a branch of biographical science which studies the peculiarities of formation, formation and development of fundamental criminal law doctrines, ideas, views and concepts of leading criminalists, taking into account their life biography, in particular, public, state, political, scientific and scientific-pedagogical activities.

The author identifies the main areas of development of criminal law biography, in particular, writing dissertations, preparing monographic studies, compiling (organizing) editions of selected works and biographies (bibliographies) of leading criminalists. The first area in criminal law biography – conducting dissertation research on the criminal law (including criminological and criminal executive) heritage of prominent representatives of Ukrainian legal science. The second area

in criminal legal biography – conducting monographic studies of the peculiarities of the formation and development of individual scientific schools in Ukrainian criminal law, criminology and criminal executive law. The third area in criminal legal biography is the compilation (arrangement) of publications (selected works, selected works, biographies (bibliographies), etc.) covering generalizations of the criminal legal (including criminological and criminal executive) heritage of certain leading representatives of Ukrainian legal science, in particular, containing both the full content and certain fragments of abstracts, articles, monographs, manuals, scientific and practical commentaries, textbooks, etc. The author outlines the prospects for the development of criminal law biography in Ukraine.

Key words: *biography, science, biographical method, law, research, criminal law heritage, doctrine, ideas, views, concepts, criminal law, criminology, criminal executive law.*

References

1. Nagorniuk, O. V. (2004), *Issues of the General part of criminal law in the works of O. F. Kistiakivskyi*, Ph.D. thesis, Kharkiv.
2. Kharytonova, O. V. (2010), *Criminal and legal views of O. F. Kistiakivskyi. Kistiakivskyi: scientific heritage and its importance for modern criminal law research*, Pravo, Kharkiv.
3. Matvienko, K. O. (2014), *Historical and legal views of Academician Petro Mykhailenko - the founder of the scientific school of history of internal affairs bodies of Ukraine*, Ph.D. thesis, Kyiv.
4. Matvienko, K. O. (2014), *Academician Petro Mykhailenko – the founder of the scientific school of history of internal affairs bodies of Ukraine*, NAVS, Kyiv.
5. Matviichuk, M. A. (2021), *Criminal executive law in the works of I. O. Malynovskyi: Historical Aspect*, Ph.D. thesis, Ostroh – Lviv.
6. Matviichuk, M. A. (2022), *Ioannikii Malynovskyi and his concept of the history of criminal executive law*, Helvetica Publishing House, Odesa.
7. Berzin, P. S. (2008), *Kyiv school of criminal law (1834–1960): a historical and legal study*, KNT, Kyiv.
8. Berzin, P. S. (2013), *Kyiv school of criminal law (1834–1960): a historical and legal study*, Dakor Publishing House, Kyiv.
9. Berzyn, P. S. (2018), *Kharkiv school of criminal law (1804–1919): a historical and legal study: in 3 volumes. Volume 1: General characteristics. Scientific school of criminal law in the activities of teachers of the Imperial Kharkiv University (1804–1834)*, Dakor Publishing House, Kyiv.

-
10. Berzin, P. S., Hrytsenko, I. S., Kutsevych, M. P. (2019), *Criminal law at the University of St. Volodymyr*, Dakor Publishing House, Kyiv.
11. Bazhanov, M. I. (2012), *Selected works*, Pravo, Kharkiv.
12. Baulin, Yu. V. (2013), *Selected works*, Pravo, Kharkiv.
13. Borysov, V. I. (2018), *Selected works*, Pravo, Kharkiv.
14. Borisov, V. I. (2023), *Selected works. Book 2*, Pravo, Kharkiv.
15. Golina, V. V. (2020), *Selected works*, Pravo, Kharkiv.
16. Panov, M. I. (2010), *Selected scientific works on the problems of jurisprudence*, In Yure, Kyiv.
17. Panov, M. I. (2020), *Selected works on the problems of jurisprudence*, Pravo, Kharkiv.
18. Stashys, V. V. (2015), *Selected works*, Pravo, Kharkiv.
19. Stepaniuk, A. H. (2017), *Selected works*, Pravo, Kharkiv.
20. Tikhyi, V. P. (2017), *Selected works on constitutional law and criminal law*, Pravo, Kharkiv.

Пузирьов М. С.,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри правових дисциплін
гуманітарного факультету,

Національна академія Національної гвардії України,
м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Гашенко С. В.,

старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін,
Військово-юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ORCID: 0009-0007-7942-5413;

Шапка В. В.,

аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0009-0004-3903-4520

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Стаття присвячена вивченню зарубіжного досвіду запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства з формулюванням науково обгрунтованих перспектив його впровадження в Україні.

Проведене дослідження щодо вивчення досвіду розвинутих зарубіжних країн у сфері запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства дає підстави визначити такі форми його впровадження до запобіжної діяльності в Україні: 1) використання досвіду США та країн Європи щодо підготовки концептуальних нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства; 2) використання правоохоронними структурами (зокрема поліцією) та недержавними структурами громадянського суспільства позитивної зарубіжної практики запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства; 3) використання можливостей міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю іноземців та осіб без громадянства, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень щодо цих категорій осіб, які перебувають на території України.

Ключові слова: війна, воєнний стан, кримінальне правопорушення, особа злочинця (кримінального правопорушника), жертва кримінального правопорушення, віктимність, детермінанти, вимушена міграція, іноземці, особи без

громадянства, злочинність, контрабанда, незаконний обіг зброї, незаконний обіг наркотичних засобів, заходи запобігання, суб'єкти запобігання, правоохоронні органи, зарубіжний досвід, міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, розслідування, процесуальні дії.

Постановка проблеми. Актуальність обраної проблематики пояснюється такими обставинами: по-перше, в умовах війни, що триває, значна частина населення України змушена була емігрувати за кордон і потенційно може стати або суб'єктами, або жертвами кримінальних правопорушень; по-друге, посилюється міжнародна кооперація найбільш небезпечних видів злочинності, зокрема: контрабанда, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів, торгівля людьми (у т. ч. втягнення у проституцію), крадіжки культурно-історичних цінностей тощо; по-третє, особи злочинців (кримінальних правопорушників) – іноземців та осіб без громадянства – недостатньо повно вивчені, особливо їх криміногенна поведінка в умовах сучасних національних та світових реалій.

Запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні неможливе без дослідження позитивного досвіду функціонування правоохоронних органів зарубіжних країн, які відводять пріоритетну роль у своїй діяльності запобіганню кримінальним правопорушенням у визначеній сфері. Інтенсивний процес демократизації, вимушеної міграції населення, пов'язаної, як правило, з перенаселеністю, голодом, безробіттям, збройними конфліктами, значною мірою сприяли тому, що у США та багатьох країнах Європи однією з першочергових стала проблема злочинності іноземців та осіб без громадянства. Злочинність цієї категорії населення більшість західних фахівців пояснюють дискримінацією, яка проявляється у різних сферах. І насамперед йдеться про слабкий, порівняно з громадянами тієї або іншої держави, правовий та соціальний захист іноземців та осіб без громадянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській кримінологічній науці проблематика вивчення зарубіжного досвіду запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства не набула широкого висвітлення. Переважна більшість праць вітчизняних науковців (С. В. Албул, В. С. Буркаль, В. В. Голіна, А. В. Калініна, А. М. Ключко, М. Г. Колодяжний, О. О. Титаренко,

О. І. Хороновський та ін.) присвячена висвітленню загальних проблем профілактики злочинності у США та Європі або запобіганню її окремих видів (наприклад, А. Ю. Ужитчак досліджував проблеми запобігання в зарубіжних країнах злочинам, що вчиняються неповнолітніми), що не дозволило приділити належну увагу питанням, пов'язаним з вивченням механізму вчинення кримінальних правопорушень іноземцями та особами без громадянства й формулюванням відповідних заходів запобігання.

Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства з формулюванням науково обґрунтованих перспектив його впровадження в Україні.

Вклад основного матеріалу. Україна нині перебуває у стані глибокої політичної, економічної та соціальної кризи, яка посилюється збройною агресією російської федерації. Розбалансованою є діяльність органів кримінальної юстиції. Судова система й правоохоронні органи перебувають на стадії реформування та якісних організаційно-управлінських перетворень. Має місце створення низки нових органів кримінального переслідування, в тому числі у сфері протидії корупції, у складі: Національної поліції, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та ін. У зв'язку з цим, як вважає М. Г. Колодяжний, вивчення сучасного прогресивного зарубіжного досвіду запобігання злочинності, у тому числі із залученням альтернативних державним інституціям суб'єктів, заслуговує на увагу [1].

Значаче О. О. Титаренко, «особливістю зарубіжних країн є те, що на формування національної політики у сфері протидії злочинності значний вплив відіграють зарубіжні інституції, зокрема ООН з її висновками і рекомендаціями Конгресів ООН з кримінального правосуддя та попередження злочинності. Останні міжнародні події щодо обговорення проблем протидії злочинності показали, що порядок денний з глобальних питань протидії злочинності суттєво не змінився. Для міжнародної

спільноти залишаються актуальними такі групи питань у цій сфері: нелегальна міграція, торгівля людьми, організована злочинність, протидія незаконній фінансовій діяльності (відмивання брудних коштів), дотримання прав людини у протидії злочинності, допомога жертвам від торгівлі людьми, тероризму; протидія тероризму, радикалізму (тюремній радикалізації) та екстремізму; корупція, реформа ювенальної юстиції; злочинність неповнолітніх; насильство щодо жінок; кіберзлочинність; запровадження SMART-підходів у протидію злочинності; контрабанда та ін.» [2, с. 8–9].

Аналіз зарубіжної наукової літератури та інших джерел свідчить, що теза «іноземні громадяни та злочинність», незважаючи на всю його спірність, досить поширена у США та Західній Європі. Американські кримінологи наводять дані проведеного ними дослідження, де вони стверджують, що чорношкірі народи переважно більш схильні до насильницьких злочинів, і в них спостерігається вищий відсоток убивств, ніж у представників білих націй, в яких, своєю чергою, відсоток цих злочинів вищий порівняно з азіатськими народами. Вони пояснюють цю особливість відмінностями в конституційній будові тіла та іншими характерними рисами, властивими різним расам [3, с. 1195]. Відомі англійські кримінологи Т. Неш, Е. Войдзіак, Д. Брок на підставі порівняльного аналізу діяльності департаментів поліції двох міст, розташованих у західній частині штату Канзас, роблять висновок, що раса та етнічна приналежність впливають на прийняття поліцейськими рішення про затримання [4, с. 187]. Аналіса Ганьон і Кетлін А. Фокс, кримінологи із США, дотримуються схожої точки зору, коли ведуть мову про ескалацію расової напруженості у багатьох містах на півночі США як про причину заворушень на расовому ґрунті [5, с. 16]. Джеймс О. Фінкеноер, досліджуючи проблеми транснаціональної злочинності, робить висновок, що розвитку цього виду злочинності сприяють три основні фактори: зростання числа іммігрантів з різних країн, удосконалення засобів зв'язку та поява нових технологій [6, с. 3]. На думку К. Матулія, лише расова ворожість не пояснює непропорційний рівень убивств поліцейськими іноземних громадян та осіб без громадянства з чорним кольором

шкіри. Він стверджує, що використання поліцією сили має прямий зв'язок з умовами, які превалюють у громаді, де доводиться працювати поліцейським і де чорних іноземців більше серед заарештованих за вбивства, грабежі, насильницькі злочини та збройні напади. Саме тому вони займають переважне становище у кримінальній діяльності, а ймовірність конфлікту із законом полягає у їх соціально-економічному становищі. Бідність і тривале безробіття вважаються суттєвими факторами, що змушують багатьох іноземних громадян та осіб без громадянства вступати до злочинних угруповань, що призводить до значного збільшення контактів з поліцією та інцидентів із застосуванням зброї [7, с. 124].

Своєю чергою автори статті «Як детоксикувати міграційну політику» наводять дані, згідно з якими «кількість насильно переміщених осіб сильно коливається залежно від того, скільки війн вирує, але не демонструє чіткої довгострокової тенденції до зростання. За останнє десятиліття загальний показник зріс: із 0,6 % у 2012 році до 1,4 % у 2022 році. Але це лише шоста частина того, що було після Другої світової війни. Уявлення про те, що біженці становлять серйозну загрозу... також є надуманим... Зі 110 мільйонів людей, яких ООН класифікувала як насильно переміщених осіб станом на середину 2023 року, більше половини залишилося у своїх країнах. Лише 10 % дісталися багатого світу – трохи більше, ніж населення Лондона... Потрібно переконати виборців у тому, що міграція може бути впорядкованою та законною, а також довести, що іммігранти не лише платять за себе, а й приносять користь колективу. Тому безпека кордонів має бути жорсткою, а повільний процес відмови чи дозволу на в'їзд – спрощеним» [8].

Вважаємо доцільним зазначити, що вищеперелічені проблеми зі злочинністю іноземних громадян та осіб без громадянства повною мірою стосуються і України. Якщо розширити визначення, запропоноване В. В. Голіною, то запобігання злочинності іноземних громадян та осіб без громадянства в умовах нашої держави має поєднувати у собі соціальну політику держави та діяльність громадськості, «спрямовані на подолання криміногенно небезпечних суперечностей у суспільних відносинах із метою їх позитивного вирішення та поступового витіснення (загальносоці-

альне запобігання), а також спеціальну випереджальну практику протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних провів (спеціально-кримінологічне запобігання)» [9, с. 16].

Узагальнення досвіду співробітництва фахівців-кримінологів і працівників правоохоронних органів різних країн дозволяє, за переконанням А. М. Клочка, визначити найбільш ефективні його форми, а саме: «планування спільних програм боротьби з найбільш небезпечними видами злочинів; взаємні консультації щодо вироблення стратегії запобігання злочинності; розробка поточних і довгострокових програм запобігання злочинам; обмін досвідом в організації профілактики. Аналіз показує, що найбільш досяжними формами обміну таким досвідом є: обмін інформацією про способи вчинення, приховування й виявлення злочинів; спеціальною літературою; делегаціями практичних працівників і науковців; результатами наукових досліджень тощо. Обміну досвідом, у свою чергу, сприяють: спільна підготовка збірників наукових праць, наукової та навчальної літератури; спільна підготовка інформації, пропозицій, проєктів законодавчих актів; розширення міжнародної спеціалізації й кооперування при розробці заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють злочинам; спільне проведення наукових досліджень і впровадження їх у практику; координація поточних і перспективних планів боротьби зі злочинністю» [10, с. 134].

Необхідно зазначити, що використання Україною зарубіжного досвіду, спрямованого на розв'язання проблем запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства, має проводитися з урахуванням дотримання прав і свобод людини та громадянина, забезпечення законності та правопорядку, а також інших основоположних положень, закріплених Конституцією нашої держави. Також необхідно брати до уваги соціально-економічні, правові та політичні чинники, етнічні особливості представників тієї чи іншої народності, які перебувають на території України, а ще передбачення перспектив розвитку криміногенної ситуації у цьому напрямі.

Тому з метою більш ефективної протидії кримінально-протиправним проявам в Україні доцільним є використовувати

такі елементи зарубіжної практики запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства. По-перше, в основу профілактичної діяльності слід покласти основний принцип, характерний для багатьох держав, – принцип пріоритету запобігання злочинності. По-друге, за прикладом США, необхідно ухвалити спеціальний нормативно-правовий акт про запобігання злочинності або розробити Концепцію запобігання злочинності, у тому числі злочинності іноземців та осіб без громадянства, в яких визначити цілі, характер та загальну спрямованість запобіжної діяльності; перелік суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, їхні права та обов'язки; коло об'єктів впливу; систему заходів запобігання, основні рівні та напрями запобіжної діяльності. Подібні підходи до стратегічного планування запобігання злочинності також ефективно реалізуються у Данії, Швеції, Фінляндії, Франції, Бельгії. По-третє, слід створити всі можливості для системного впровадження зарубіжного досвіду встановлення, підтримки та розвитку відносин довіри між правоохоронними органами та громадянським суспільством. По-четверте, слід за прикладом таких держав, як Австрія, Бельгія та Франція розглянути можливість створення єдиної Координаційної ради запобігання злочинності, на яку в тому числі можна було б покласти такі функції: розробки національної політики щодо запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства; координації та планування профілактичної діяльності всіма суб'єктами запобігання злочинності; інформування громадськості про проведену профілактичну роботу; аналіз ефективності застосовуваних нормативно-правових актів та здійснюваних програм у сфері запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства.

Слід підкреслити, що іноземці та особи без громадянства нерідко стають жертвами злочинних посягань. Як зазначає С. В. Албул, «у структурі злочинних посягань відносно іноземців домінує місце належить групі злочинів проти власності (80–85 %). При цьому 20,5 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів становлять саме корисливо-насильницькі злочини: грабежі, розбої, вимагання. Коефіцієнт латентності злочинних проявів стосовно іноземних громадян в Україні становить 3,0 %. Динаміка злочинності стосовно іноземців в Україні за пе-

ріод, що досліджувався, свідчить, що, починаючи з 1996 року, в країні спостерігалось зростання кількості зареєстрованих злочинних проявів проти іноземців. Саме в цей період в Україні відмічалось посилення міграційних процесів» [11, с. 7].

Наступним елементом запобігання кримінально-протиправним діянням іноземців та осіб без громадянства, а також вчиненню кримінальних правопорушень проти них має стати міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю, яке В. С. Буркаль пропонує реалізовувати в таких формах: «а) попередження і відвернення злочинів, щодо яких укладено спеціальні угоди між державами, у тому числі шляхом взаємного обміну інформацією про діяльність... злочинних організацій і їх учасників, спільних оперативно-розшукових заходів, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють функціонуванню організаційних структур... злочинності; б) взаємна правова допомога у розслідуванні, кримінальному переслідуванні і судовому розгляді справ про транснаціональні злочини – виконання процесуальних та інших дій (огляди, обшуки, допити, експертизи та ін.), складання, пересилка та вручення документів; в) видача злочинців іншій державі або міжнародному органу для кримінального переслідування; г) передача провадження у кримінальних справах – порушення кримінального переслідування проти особи на підставі клопотання іншої держави; д) передача засуджених осіб для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є або де вони постійно проживають; є) сумісне вивчення причин та інших факторів транснаціональної... злочинності, а також обмін досвідом роботи поліцейських та інших правоохоронних органів; ж) підготовка кадрів, надання експертних послуг, постачання спеціальних науково-технічних засобів та надання матеріально-технічної допомоги іншим державам; з) обмін оперативною, правовою інформацією та ін.» [12, с. 112–113].

Висновки. Проведене дослідження щодо вивчення досвіду розвинутих зарубіжних країн у сфері запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства дає підстави визначити такі форми його впровадження до запобіжної діяльності в Україні: по-перше, використання досвіду США та країн Європи щодо

підготовки концептуальних нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства; по-друге, використання правоохоронними структурами (зокрема поліцією) та недержавними структурами громадянського суспільства позитивної зарубіжної практики запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства; по-третє, використання можливостей міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю іноземців та осіб без громадянства, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень щодо цих категорій осіб, які перебувають на території України.

Список використаних джерел

1. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.

2. Титаренко О. О. Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності: можливості для України : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 192 с.

3. Ramirez D., Hoopes J., Quinlan T. L. Defining racial profiling in a post-September 11 world. *American Criminal Law Review*. 2003. Vol. 40. No. 3. P. 1195–1233.

4. Nash T., Woydziak A., Brock D. Police Quarterly. Watching the Police Watch Society in Western Kansas. *Police Journal England*. 2001. Vol. 74. No. 3. P. 189–195.

5. Gagnon A., Fox K. A. Community Satisfaction and Police Officer Understanding of Community Expectations: A Quantitative and Observational Analysis. *Law & Society*. 2021. Vol. 22. P. 1–19.

6. Finckenauer J. O. Meeting the Challenge of Transnational Crime. *National Institute of Justice Journal*. 2000. July. P. 2–7.

7. Matulia K. Balance of Forces: Model Deadly Force Policies and Procedures. 2nd ed. Gaithersburg: IACP, 1985. 153 p.

8. How to detoxify the politics of migration. Doom-mongers on both the left and the right are wrong. *The Economist*. 23.12.2023. URL: <https://www.economist.com/leaders/2023/12/20/how-to-detoxify-the-politics-of-migration> (дата звернення: 15.03.2024).

9. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

10. Клочко А. М. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. *Європейські перспективи*. 2012. № 3. Ч. 2. С. 132–135.

11. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 18 с.

12. Буркаль В. С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2019. 242 с.

Puzyrov M.,

Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher,
Professor of the Department of Legal Disciplines
of the Faculty of Humanities,
the National Academy of the National Guard of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Hashenko S.,

Senior Lecturer
of the Department of Combined Military Disciplines,
Institute of Military Law
of Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-7942-5413;

Shapka V.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-3903-4520

FOREIGN EXPERIENCE OF CRIME PREVENTION OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS

The article is dedicated to the study of foreign experience of crime prevention of foreigners and stateless persons with the formulation of scientifically based prospects for its implementation in Ukraine.

The relevance of the selected issues is explained by the following circumstances: firstly, in the conditions of the ongoing war, a significant part of the population of Ukraine was forced to emigrate abroad and can potentially become either subjects or victims of criminal offenses; secondly, international cooperation in the most dangerous types of criminality is increasing, in particular: smuggling, illegal trafficking of weapons, drugs, human trafficking (including involvement in prostitution), theft of cultural and historical values, etc.; thirdly, the identities of criminals (criminal offenders) – foreigners and

stateless persons – have not been fully studied, especially their criminogenic behaviour in the conditions of modern national and world realities.

It is emphasized that crime prevention of foreigners and stateless persons in Ukraine is impossible without a study of the positive experience of law enforcement agencies functioning in foreign countries, which assign a priority role in their activities to the prevention of criminal offenses in a certain area.

The conducted research on the study of the experience of developed foreign countries in the field of crime prevention of foreigners and stateless persons provides grounds for determining the following forms of its implementation to preventive activities in Ukraine: 1) use of the experience of the USA and European countries in the preparation of conceptual legal acts in the field of crime prevention of foreigners and stateless persons; 2) use by law enforcement structures (in particular, the police) and non-state structures of civil society of positive foreign practices of crime prevention by foreigners and stateless persons; 3) use of opportunities for international cooperation in the field of combating criminality of foreigners and stateless persons, as well as preventing the commission of criminal offenses against these categories of persons who are on the territory of Ukraine.

Key words: *war, martial law, criminal offense, identity of a criminal (criminal offender), victim of a criminal offense, victimhood, determinants, forced migration, foreigners, stateless persons, criminality, smuggling, illegal weapon trafficking, illegal drug trafficking, prevention measures, subjects of prevention, law enforcement agencies, foreign experience, international cooperation, criminal proceedings, investigation, procedural actions.*

References

1. Kolodiazhnyi, M. H. (2017), *Modern foreign experience of public influence on criminality*, monograph, Pravo, Kharkiv.
2. Tytarenko, O. O. (2019), *Foreign experience of crime prevention programming: opportunities for Ukraine*, Maslakov, Kyiv.
3. Ramirez, D., Hoopes, J. and Quinlan, T. L. (2003), "Defining racial profiling in a post-September 11 world", *American Criminal Law Review*, Vol. 40, No. 3, pp. 1195–1233.
4. Nash, T., Woydziak, A. and Brock, D. (2001), "Police Quarterly. Watching the Police Watch Society in Western Kansas", *Police Journal England*, Vol. 74, No. 3, pp. 189–195.
5. Gagnon, A. and Fox, K. A., (2021), "Community Satisfaction and Police Officer Understanding of Community Expectations: A Quantitative and Observational Analysis", *Law & Society*, Vol. 22, pp. 1–19.
6. Finckenauer, J. O. (2000), "Meeting the Challenge of Transnational Crime", *National Institute of Justice Journal*, July, pp. 2–7.

7. Matulia, K. (1985), *Balance of Forces: Model Deadly Force Policies and Procedures*, 2nd ed., IACP, Gaithersburg.

8. "How to detoxify the politics of migration. Doom-mongers on both the left and the right are wrong", *The Economist*, 23.12.2023, available at: <https://www.economist.com/leaders/2023/12/20/how-to-detoxify-the-politics-of-migration> (accessed 15 March 2024).

9. Holina, V. V. (2011), *Crime prevention (theory and practice)*, study guide, Kharkiv.

10. Klochko, A. M. (2012), "Experience of foreign countries in the field of fighting crime", *European perspectives*, No. 3, part 2, pp. 132–135.

11. Albul, S. V., (2005), *Criminological characteristics of selfish-violent crimes against foreign citizens*, abstract of the dissertation of the candidate of legal sciences, 12.00.08, Odesa.

12. Burkal, V. S., (2019), *Combating transnational organized crime in the economic sphere*, dissertation of the candidate of legal sciences, 12.00.08, Irpin.

Телень О. Ю.,

аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-1390-8179

РОЛЬ І МІСЦЕ ДІЗНАВАЧА У ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

У статті визначено роль і місце дізнавача у загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням. Доведено, що загальносоціальні напрями запобігання дізнавачем кримінальним правопорушенням полягають у здійсненні службовою особою підрозділу дізнання визначеної на нормативно-правовому рівні діяльності, яка із застосуванням процесуальних і непроцесуальних заходів впливу спрямована на підвищення рівня ефективності реалізації заходів кримінологічної безпеки шляхом виявлення, нейтралізації, блокування, усунення причин та умов протиправної діяльності, проведення виховного впливу на правопорушника з подальшим створенням передумов для здійснення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання.

Ключові слова: дізнання, дізнавач, кримінальне правопорушення, кримінологічна безпека, детермінанти (причини та умови), запобігання, загальносоціальний рівень.

Постановка проблеми. Вчинення кримінальних правопорушень – динамічне соціальне явище, яке швидко змінюється відповідно до змін, які відбуваються у суспільстві. Нинішній кризовий період у розвитку України як незалежної держави обумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, що мають як внутрішній, так і зовнішній характер, а тому ефективність боротьби зі злочинністю залежить від ступеня наукового забезпечення та аналітичного супроводження на всіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту. Негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження

криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику запобігання злочинності.

Саме такий підхід до проблеми боротьби зі злочинністю загалом та запобігання кримінальним правопорушенням зокрема заснований на концепції комплексного використання всіх можливостей суспільства, держави, громадян у реалізації заходів запобігання кримінальному розвитку подій у масштабі країни, регіону, конкретних криміногенних ситуацій.

Варто наголосити, що сучасні реалії для українського суспільства, перш за все, пов'язані з відкритою зовнішньою агресією, посяганням на державний суверенітет та територіальну цілісність. Разом з тим відкрита війна проти України супроводжується низкою заходів інформаційного, економічного, політичного та кримінологічного характеру, які прийнято сприймати як гібридні загрози, що руйнують суспільство, владу, економічні відносини та соціально-культурні зв'язки зсередини, сприяючи тим самим воєнній агресії загалом. Вивчаючи гібридні загрози у сфері цивільної безпеки в Україні, сучасні дослідники доводять, що найзначніші ризики поширення гібридних загроз стосуються, з-поміж іншого: діяльності незаконних збройних формувань – 56 %; незаконного обігу наркотиків – 54 %; появи нових злочинних схем в економічній сфері – 42 %; діяльності злочинних угруповань, спрямованих на поглиблення кримінального стану та дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні – 41 %; експорту на територію України агресором представників кримінального світу – 41 % [1]. Важливим щодо адекватності мінімізації розвитку організованих груп і злочинних організацій в умовах війни та з урахуванням її гібридних форм є достатньо об'єктивне розуміння детермінацій, і особливо в організованих формах вияву, й вироблення ефективних заходів запобігання на різних кримінологічних напрямках. Не винятком стає і діяльність такого суб'єкта, як дізнавач.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним підґрунтям статті стали праці українських учених, які займалися проблемами профілактичної функції у кримінальному процесі, зокрема: Ю. В. Бауліна, В. В. Голіни,

Б. М. Головкина, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. Г. Колба, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. Т. Маляренка, С. С. Мірошніченка, О. Є. Омельченка, В. О. Тулякова, С. С. Чернявського, М. С. Цуцкірідзе та ін. Наукові доробки поіменованих та інших учених містять низку системних положень і висновків, що прямо або опосередковано стосуються кримінологічної системи запобігання кримінальним правопорушенням і створюють передумови для ефективного їх розроблення в умовах реформування кримінального процесуального законодавства та органів кримінальної юстиції України. Водночас їхні дослідження об'єктивно обмежувалися попередніми періодами розвитку кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, а тому праксеологічні засади діяльності дізнавача щодо запобігання кримінальним правопорушенням розроблені не повною мірою. Зважаючи на вимоги щодо обсягу наукової статті, в цій науковій публікації ми зупинимося лише на загальносоціальному рівні запобіжної діяльності дізнавача.

Метою статті є визначення ролі й місця дізнавача у загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють комплекс перспективних соціально-економічних та культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію, разом з тим, причин та умов злочинності [2, с. 143].

Такий рівень запобігання, зауважує О. М. Джужа, характеризується тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної і духовної сфер суспільства [3, с. 53–54]. При цьому, на переконання В. В. Голіни, основною метою зазначеного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно небезпечних суперечностей у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійних часів негативних явищ, створених політичними, економічними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального

потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [4, с. 19].

Дієвість забезпечення внутрішньої безпеки суспільства зумовлюється множинністю факторів: об'єктивних та суб'єктивних, матеріальних і духовних, практичних та теоретичних, явних і латентних тощо. Вбачаючи це, загальносоціальна профілактика здійснюється в суспільстві загалом. Не маючи адресного характеру, вона спрямована на усунення чинників і криміногенних загроз узагалі, що сприяє їх послабленню або нейтралізації. Загальносоціальні заходи, не маючи своїм безпосереднім призначенням протидію злочинності і запобігання злочинності, створюють суттєві передумови, що унеможливають існування злочинності як соціального явища. Мається на увазі, що об'єктивно існуючою закономірністю безпеки є її безпосередня залежність від сукупності ризиків та криміногенних загроз, які зумовлюють небезпеку [5, с. 153].

Наука, теорія і практика суспільного розвитку переконливо свідчать про те, що завдання із запобігання кримінальним правопорушенням неможливо вирішити, абстрагуючись від системи суспільних відносин, від суспільства, в якому живе і діє людина, за законами якого формується спосіб її життєдіяльності. Це особливо важливо мати на увазі тепер, коли ускладнюється динамізм суспільного життя, відбувається диференціація соціальних зв'язків і відносин, що, безумовно, впливає як на зміну об'єктів профілактики, так і на її методи. На сьогодні запобігання кримінальним правопорушенням набуває властивостей своєрідного загальносоціального регулятора суспільних відносин. Це пов'язано насамперед із послідовною демократизацією суспільного життя і зростанням питомої ваги рішень, що свідомо приймаються людьми на основі правильно усвідомлених суспільних та особистих інтересів. Однак нерідко трапляються такі суперечності між людьми, особистістю і суспільством, які протистоять

суспільному розвитку. Подолання таких негативних соціальних явищ ускладнене без запобігання загалом і загальносоціальних його заходів зокрема [6]. Тому послідовна реалізація заходів загальносоціального характеру сприяє утворенню такої атмосфери в суспільстві, яка ускладнювала б вчинення кримінальних правопорушень і формування їх мотивації за сприятливих ситуацій. Будучи частиною складної, багатогранної системи запобігання, до загальносоціальних заходів запобігання належать практично всі соціально-економічні перетворення нашого суспільства на сучасному етапі.

Отже, загальносоціальні напрями запобігання дізнавачем кримінальним правопорушенням полягають у здійсненні службовою особою підрозділу дізнання визначеної на нормативно-правовому рівні діяльності, яка із застосуванням процесуальних і непроцесуальних заходів впливу спрямована на підвищення рівня ефективності реалізації заходів кримінологічної безпеки шляхом виявлення, нейтралізації, блокування, усунення причин та умов протиправної діяльності, проведення виховного впливу на правопорушника з подальшим створенням передумов для здійснення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання.

До системоутворюючих ознак, що становлять зміст цього поняття, необхідно віднести такі з них:

Перша ознака – це є діяльність дізнавачів, що визначена на нормативно-правовому рівні.

Враховуючи, що нормативно-правове забезпечення діяльності дізнавача дуже велике за обсягом для безпосереднього висвітлення в межах цієї публікації, необхідно з цього приводу зауважити, що значна кількість норм тих законодавчих актів, які регулюють кримінальну процесуальну діяльність, містять у собі загальносоціальні положення, що стосуються цієї проблематики.

Зокрема, відповідно до розділу 5 Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України (2020 р.), під час досудового розслідування кримінальних проступків дізнавач самостійно приймає процесуальні рішення, крім випадків, коли закон передбачає прийняття (ухвалення) рішення

слідчого судді, суду чи згоду прокурора, і є відповідальним за законне та своєчасне виконання цих рішень. У межах таких повноважень дізнавач зобов'язаний:

1) дотримуватися вимог Конституції, Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та інших нормативно-правових актів з питань досудового розслідування;

2) забезпечувати повне, усебічне та неупереджене розслідування кримінальних проступків у межах строків, установлених КПК України;

3) виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі;

4) забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;

5) не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу таємницю, що охороняється законом, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті під час розслідування кримінальних проступків;

6) не вчиняти будь-яких дій, які можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості;

7) у разі наявності підстав, передбачених ст. 77 КПК України, заявляти самовідвід від участі в кримінальному провадженні в порядку, визначеному ст. 80 КПК України [7].

Друга ознака – ця діяльність спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

У контексті тематики цієї наукової публікації (принагідно до досліджуваного рівня запобігання) необхідно акцентувати увагу на деякі особливі моменти діяльності дізнавача, що мають стосунок до реалізації заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням.

Повноваження дізнавача усувати причини і умови розслідуваного кримінального проступку впливають, насамперед, із загального завдання кримінального судочинства, обумовленого вимогами держави щодо протидії злочинності й усунення всіх причин, які її породжують. Вони впливають

також із процесуальної і соціальної функцій дізнавача та його становища як особи, яка провадить досудове розслідування. Оскільки взаємозалежні між собою причини і умови вчинення кримінальних проступків, маючи значну тривалість у часі, виявляють свою дію в різних сферах суспільного життя, усунення їх, звичайно, вимагає спільних зусиль дізнавача і відповідних органів, установ та громадських організацій. Провідною стороною у цій взаємодії є дізнавачі, які стимулюють діяльність усіх інших суб'єктів запобігання, широко використовують допомогу громадськості для виявлення й усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

Водночас у чинному КПК України [8] немає спеціальної норми, яка передбачала б обов'язок органу досудового розслідування виявляти причини й умови вчинення кримінального правопорушення і реагувати на них відповідним поданням (на зразок ст. 23 і ст. 23-1 у КПК України 1960 р.). Це пов'язано з позицією Європейського суду з прав людини у справі «Дактарас проти Литви» щодо необхідності суворого дотримання принципу презумпції невинуватості як однієї зі складових вимог справедливого судового розгляду. Зокрема, на думку Суду, виявлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення й реагування на це відповідним процесуальним документом – поданням дізнавача, слідчого або прокурора, є достатньою підставою для припущення, що посадова особа може вважати підозрюваного або обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення і це може бути свого роду тиском на суд, який постановляє вирок [9; 10].

Разом з тим, на противагу такої позиції, варто погодитись з висновком В. М. Юрчишина [11, с. 157] про необхідність віднесення причин й умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, до обставин, які підлягають доказуванню, тобто доповнення ст. 91 КПК України, якою встановлено предмет доказування у кримінальному провадженні, новим пунктом 8. Таке доповнення цієї статті, без сумніву, сприятиме подальшій активізації запобіжної діяльності уповноважених суб'єктів

(сторін) кримінального провадження (серед яких і дізнавач) й одночасно – зміцненню законності та правопорядку в державі.

Також вбачається необхідним доповнення КПК України новими статтями, зокрема:

ст. 92-1 «Обставини, що підлягають встановленню при доказуванні причин кримінального правопорушення.

1. При доказуванні безпосередніх причин кримінального правопорушення необхідно встановити: 1) несприятливі умови формування особи підозрюваного, що зумовили виникнення в нього антигромадських поглядів і звичок; 2) обставини життя підозрюваного, в яких він знаходився перед вчиненням кримінального правопорушення, під впливом яких у нього виник намір його вчинити.

2. При доказуванні безпосередніх умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід встановити недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій, посадових та інших осіб, внаслідок яких стало можливим його вчинення та заподіяння шкоди»;

ст. 92-2 «Подання дізнавача, слідчого, прокурора в кримінальному провадженні.

1. Дізнавач, слідчий, прокурор, встановивши в ході досудового розслідування причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.

2. Не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання.

3. У разі залишення подання без розгляду дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язаний ужити заходів, передбачених статтями 254–257 Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Третя ознака – загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюється органами

дизнання, спрямоване в тому числі й на підвищення рівня ефективності реалізації державної соціальної політики.

У цьому аспекті практика переконує, що можливості кримінального впливу як регулятора людської поведінки принципово обмежені. Кримінальні протиправні вияви серед осіб, які одного разу покарані за вчинення кримінального правопорушення позбавленням волі, набагато вищі, ніж серед іншого населення. Цей загальновідомий факт сам собою свідчить про те, що запобігання кримінальним правопорушенням відкриває куди ширші можливості боротьби зі злочинністю у суспільстві, ніж інші заходи.

У сучасній державі необхідно мати Стратегію запобігання кримінальним правопорушенням, розраховану на комплексне застосування економічних, політичних, соціальних та правових факторів. Дія такої комплексної програми запобігання потребує обов'язкового включення й суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності.

Відповідна Стратегія запобігання буде дієва в тому випадку, якщо буде максимально повно зрозуміла та цілеспрямована діяльність кожного суб'єкта. Важливість запобіжної діяльності дізнавача визначається не лише тим, що він є обов'язковим суб'єктом у загальній системі запобігання кримінальним правопорушенням, а й насамперед тим, що саме у його діяльності відбувається найперший контакт із протиправним діянням, з його результатами та наслідками. Важливість запобіжної діяльності дізнавача визначається також і тим, що ця діяльність є основою активізації діяльності інших суб'єктів запобігання.

У ході розслідування кримінального проступку найповніше розкриваються причини та умови, що сприяли його вчиненню. Аналіз причин та умов відкриває можливості для розроблення та здійснення дієвих заходів щодо їх усунення. Дізнавач може виявити не лише причини та умови, що безпосередньо впливають на вчинення конкретного кримінального правопорушення, але також і дефекти в роботі організацій, установ, посадових осіб тощо, які призвели до появи зазначених причин та умов. Дізнавач має з'ясувати, хто із суб'єктів соціальної профілактики не виконав своїх обов'язків у цьому

напрямі, що призвело до вчинення протиправного діяння. Чітка, цілеспрямована діяльність дізнавача із запобігання кримінальним правопорушенням – найважливіший елемент спільної боротьби зі злочинністю.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало підстави визначити, що загальносоціальні напрями запобігання дізнавачем кримінальним правопорушенням полягають у здійсненні службовою особою підрозділу дізнання визначеної на нормативно-правовому рівні діяльності, яка із застосуванням процесуальних і непроцесуальних заходів впливу спрямована на підвищення рівня ефективності реалізації заходів кримінологічної безпеки шляхом виявлення, нейтралізації, блокування, усунення причин та умов протиправної діяльності, проведення виховного впливу на правопорушника з подальшим створенням передумов для здійснення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання.

До системоутворювальних ознак, що становлять зміст цього поняття, віднесено такі: 1) це є діяльність дізнавачів, що визначена на нормативно-правовому рівні; 2) ця діяльність спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; 3) загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюється органами дізнання, спрямоване в тому числі й на підвищення рівня ефективності реалізації державної соціальної політики.

У рамках загальносоціальних напрямів запобігання, з метою закріплення запобіжної функції у кримінальному процесі, запропоновано ч. 1 ст. 91 КПК України доповнити пунктом такого змісту: «8) причини та умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень», а також новими статтями: ст. 92-1 «Обставини, що підлягають встановленню при доказуванні причин кримінального правопорушення», ст. 92-2 «Подання дізнавача, слідчого, прокурора в кримінальному провадженні».

Список використаних джерел

1. Kovalchuk T. I., Korystin O. Y., Sviridyuk N. P. Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 163–175.
2. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
3. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2009. 348 с.
4. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
5. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства : монографія. Київ : Національна академія управління, 2009. 373 с.
6. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Сучасна нормативно-правова база та практика державного програмування протидії злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. Вип. 21. С. 46–59.
7. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.05.2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 17.02.2024).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
9. Справа «Дактарас проти Литви» (Dactaras v. Lithuania) : рішення Європейського суду з прав людини від 24.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_005#Text (дата звернення: 17.02.2024).
10. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. Київ, 2015. 208 с.
11. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці : монографія. Чернівці : Родовід, 2013. 307 с.

Telen O.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1390-8179

THE ROLE AND PLACE OF THE INQUIRER IN THE GENERAL SOCIAL PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES

The article defines the role and place of the inquirer in the general social prevention of criminal offenses.

It has been proven that the general social directions of preventing criminal offenses by the inquirer consist in the implementation by the official of the inquiry unit of the activity defined at the regulatory and legal level, which, with the use of procedural and non-procedural measures of influence, is aimed at increasing the level of effectiveness of the implementation of criminological security measures by identifying, neutralizing, blocking, eliminating causes and conditions of illegal activity, carrying out an educational influence on the offender with the further creation of prerequisites for the implementation of special criminological and individual preventive measures.

The system-forming features that make up the content of this concept include the following: 1) it is the activity of inquirers, which is defined at the regulatory and legal level; 2) this activity is aimed at neutralizing, blocking, eliminating, etc. determinants that contribute to the commission of criminal offenses; 3) general social prevention of criminal offenses carried out by inquiry bodies, aimed, among other things, at increasing the level of effectiveness of state social policy implementation.

Within the framework of general social directions of prevention, with the aim of consolidating the preventive function in the criminal process, part 1 of Art. 91 of the Criminal and Procedural Code of Ukraine should be supplemented with the following clause: «8) reasons and conditions that contributed to the commission of criminal offenses», as well as new articles: Art. 92-1 «Circumstances to be established when proving the causes of a criminal offense», Art. 92-2 «Submission of the inquirer, investigator, prosecutor in criminal proceedings».

Key words: *inquiry, inquirer, criminal offense, criminological security, determinants (causes and conditions), prevention, general social level.*

References

1. Kovalchuk, T. I., Korystin, O. Y. and Sviridyuk, N. P. (2019), "Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine", *Problems of legality*, vol. 147, pp. 163–175.
2. Holina, V. V., Holovkin B. M., Valuiska M. Yu. et al. (2014), *Criminology*, textbook, Pravo, Kharkiv.
3. Dzhuzha, O. M., Vasylevych V. V., Kolb O. H. et al. (2009), *Criminology*, study guide, Pretsedent, Kyiv.
4. Holina, V. V. (2011), *Crime prevention (theory and practice)*, study guide, National Law Academy of Ukraine, Kharkiv.
5. Nikitin, Yu. V. (2009), *Anti-crime activity in the internal security system of Ukrainian society*, monograph, National Academy of Management, Kyiv.
6. Holina, V. V. and Kolodiazhnyi, M. H. (2011), "Modern normative legal framework and practice of state programming to combat crime in Ukraine", *The issues of combating crime*, vol. 21, pp. 46–59.
7. Ukraine (2020), *On the approval of the Regulation on the organization of the activities of the inquiry units of the National Police of Ukraine* : Order, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (accessed 17 February 2024).
8. Ukraine (2013), *Criminal and Procedural Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. European Court of Human Rights (2000), *Case of Dactaras v. Lithuania*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_005#Text (accessed 17 February 2024).
10. Fulei, T. I. (2015), *Application of the practice of the European Court of Human Rights in the administration of justice*, scientific and methodological guide for judges, 2nd ed., Kyiv.
11. Yurchyshyn, V. M. (2013), *The place and role of the prosecutor in the pre-trial investigation and their reflection in theory, legislation and practice*, monograph, Rodovid, Chernivtsi.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.81:343.85:343.91-053.6(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.076

Аніщенко В. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Мицька О. І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри формування та розвитку

професійної компетентності персоналу ДКВС України

Інституту професійного розвитку,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4621-8809

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Розвиток пробації в Україні є одним з основних напрямів реформування пенітенціарної системи. Пробація допомагає вирішувати низку питань у сфері виправлення та ресоціалізації осіб, які скоїли певні правопорушення та яким держава надала можливість виправитися й не потрапити в місця обмеження волі. Особливої уваги серед суб'єктів пробації потребує категорія «неповнолітні особи», з якими, як підтверджують результати дослідження, органи пробації мають посилити роботу в напрямі запобігання скоєнню повторних правопорушень.

У процесі дослідження встановлено, що до існуючих завдань діяльності органів пробації необхідно додати низку заходів, що підсилять їх превентивну діяльність у роботі з неповнолітніми правопорушниками. Результати

дослідження можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній діяльності під час проходження пробації неповнолітніми.

Ключові слова: *неповнолітні суб'єкти пробації, органи пробації, повторне правопорушення, превентивна діяльність, пробація, система профілактичних заходів, соціально-виховна робота.*

Постановка проблеми. У час, коли у зв'язку з воєнною агресією з боку сусідньої держави в українському суспільстві загострилися соціально-економічні проблеми, особливо зросли напруженість і рівень безробіття, підвищився ризик зниження суспільної резильєнтності, превентивна діяльність органів пробації набула особливого значення не тільки в цілому, а й у роботі з неповнолітніми правопорушниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання систематичної профілактики правопорушень серед клієнтів пробації набуває розвитку останніми роками. Особливу увагу органи пробації мають звернути на превентивну діяльність з неповнолітніми суб'єктами, оскільки в них попереду все життя, і допомогти молодим людям не зруйнувати його мають саме фахівці-пробаціоністи. Учені різних галузей науки та практики приділяли увагу у своїх дослідженнях соціально-виховним, соціально-правовим та психологічним особливостям роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, а саме: М. Веселов [1], Л. Завадська [2], А. Кирилюк [3], А. Коновалова [4], О. Шпортюк [11], Д. Ягунов [13] та ін. Однак результати досліджень низки нормативно-правових актів, статистичних даних у сфері скоєння правопорушення неповнолітніми особами, наукових праць учених вказують на необхідність більш поглибленого вивчення превентивної діяльності з неповнолітніми правопорушниками, які є суб'єктами пробації.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження особливостей превентивних заходів профілактичної роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації та виокремлення найбільш актуальних напрямів її розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів показав, що нині офіційного визначення понять «превенція» і «превентивна діяльність» у законодавстві немає. Використання понять «превенція» і «превентивна діяльність» у правовому аспекті здебільшого відбувається тоді,

коли йдеться про профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання правопорушенням. Етимологія поняття «превенція» вказує на його латинське походження (*praeventio* – випереджати, передчасно приходити; система заходів, спрямована на запобігання чому-небудь (наприклад, злочинам) [10]. Поняття «превентивна діяльність» інтерпретується як робота фахівців правоохоронних органів, у тому числі органів пробації, що спрямована на охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку до вчинення дій суб'єктом, на якого спрямовані такі дії. Наприклад, превентивні дії можуть застосовуватися за наявності фактичних та юридичних умов і можуть обмежувати певні права і свободи неповнолітнього суб'єкта пробації в межах нормативно закріплених вимог їх вчинення.

Превентивний структурний компонент діяльності органів пробації є одним із важливих у системі формування правової культури, соціальної самосвідомості, запобігання вчиненню повторних правопорушень неповнолітніми суб'єктами пробації та потребує суттєвого аналізу з точки зору його змістовності, дієвості та дієздатності, а також якості й логічності втілення у щоденну працю фахівців-пробаціоністів. Найнебезпечнішим видом правопорушень є злочини, і це – головний маркер у превентивній діяльності органів пробації, бо саме цей маркер досліджується під час виконання пробаційної діяльності із суб'єктом пробації та оцінки ризику повторного скоєння правопорушення. Саме повторне правопорушення стає основою до настання кримінальної відповідальності неповнолітньої особи, яка його вчинила. Превентивна діяльність у пробаційній роботі з неповнолітнім суб'єктом пробації, на нашу думку, зможе допомогти своєчасно, більш якісно здійснити соціально-виховний та психологічний вплив на його мислення, думки, поведінку, тим самим знизити його бажання щодо скоєння нових правопорушень, оскільки суб'єкт пробації буде більш обізнаним у сфері правової культури та набуття конфлікту із законом.

Як вказує з цього приводу Н. Юзікова, до вчинення злочину профілактика є головним елементом у боротьбі зі злочинністю, проте після його вчинення необхідно вирішувати питання про

неминучість і справедливість кримінальної відповідальності та покарання. Авторка зазначає, що така відповідальність є своєрідним стимулятором дотримання загально визначених і закріплених у законі правових норм [12, с. 97]. Існує думка науковців, що суворість покарання неповнолітніх за вчинені кримінальні правопорушення має перебувати в певному співвідношенні зі станом розвитку суспільства, тому лібералізм кримінально-правової політики щодо засудженої особи підліткового віку має бути адекватним вчиненому проступку та його кримінологічній характеристиці.

Так, на думку А. Кирилюк, дія законодавства про кримінальну відповідальність повинна відповідати вимогам загальної і спеціальної превенції злочинів, тому необхідно забезпечити максимально можливу невідворотність покарання, одночасно враховуючи можливість ресоціалізації особи, яка вчинила злочин, у суспільство, використовуючи при цьому альтернативний вид покарання [3, с. 75].

Для реалізації покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в Україні існують уповноважені органи з питань пробації, метою діяльності яких є забезпечення безпеки суспільства шляхом вправлення клієнтів пробації та запобігання скоєнню ними повторних кримінальних правопорушень [7].

Слід зазначити, що в Європейських правилах пробації, які затверджені у Рекомендації № CM/R (2010) 1 Комітету Міністрів Ради Європи, визначається мета пробації, а саме: скорочення рецидивної злочинності шляхом встановлення позитивних взаємин з правопорушниками для здійснення контролю (включаючи нагляд у необхідних випадках), керівництва і надання їм допомоги, а також залучення їх у суспільне життя [8]. Якщо мету пробації перевести в площину ювенальної пробації, то її діяльність повинна відбуватися в межах ювенальної пенальної політики.

Пробація, з одного боку, поєднує елементи контролю, з іншого – сфокусована на індивідуальній роботі із засудженим, його супроводі та підтримці більше, ніж на покаранні, що обумовлено її ресоціалізаційним спрямуванням [13, с. 331]. Проаналізувавши це твердження, маємо зазначити, що, на наш погляд, служба пробації наділена функціями попереджувальної діяльності.

Проводячи дослідження видів кримінальних покарань для неповнолітніх, А. Коновалова визначає, що сучасна кримінально-правова та кримінально-виконавча системи можуть забезпечити лише юридичне виправлення винної неповнолітньої особи. Суди та кримінально-виконавчі органи повинні забезпечувати таке виправлення особи, внаслідок якого вона не вчинятиме нових злочинів. Моральне виправлення особи є більш глибоким, ґрунтовнішим та всеосяжним. Воно полягає у зміні свідомості особи, внаслідок якої вона не скоює суспільно небезпечні та протиправні діяння через свої внутрішні переконання, незалежно від впливу на неї сторонніх осіб чи факторів. Також учена вказує, що ефективність корекційної роботи залежить від багатьох факторів, проте одне з головних місць посідає взаємодія співробітника органу, який виконує покарання, та неповнолітнього. У процесі такої взаємодії дорослий може впливати на мотиви, цілі, прийняття рішень, виконання та контроль за діями – на всі елементи діяльності дитини, включаючи стабілізацію і корекцію її поведінки [4, с. 29].

Результати аналізу статистичних даних вказують на сталу динаміку перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації неповнолітніх суб'єктів за скоєння кримінальних правопорушень, що відображено в таблиці [5].

Таблиця

Чисельність осіб, які перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації

Роки	Всього засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та осіб, до яких застосовано адміністративне стягнення	Громадські роботи (ст. ст. 56, 100 ч. 1 КК України, ст. 30-1 КпАП)	Обмеження волі, ст. 61 КК України (оголошених у розшук)	Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. ст. 75, 79, 83, 104 КК України)	Засуджені до покарання у виді штрафу
2020	784	36	24	720	8
2022	507	27	40	472	8
2023	483	25	56	451	6

Це підтверджує наявність потреби в об'єднанні зусиль законотворців і вчених для створення адекватного підходу до зменшення кримінально-протиправної діяльності неповнолітніх суб'єктів, які перебувають на обліку ювенальної пробачії.

Під час здійснення наглядової пробачії стосовно зазначеної категорії осіб незалежно від визначення рівня ризику скоєння повторного кримінального правопорушення проводять профілактичні заходи. Під час перебування на обліку в пробачії з неповнолітніми суб'єктами проводять комплекс заходів, які спрямовані на досягнення мети покарання, а саме виправлення та в подальшому ресоціалізацію. Основним напрямом різнопланової діяльності є соціально-виховна робота. Вона може проводитись із залученням батьків або законних представників. Відповідна робота передбачає забезпечення соціального супроводу та контролю за поведінкою осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Соціально-виховна робота спрямована передусім на вирішення питання зменшення ризику випадків скоєння неповнолітніми засудженими повторних кримінальних правопорушень.

Під час розробки превентивних заходів роботи з неповнолітніми правопорушниками необхідно враховувати такі особливості, як: а) неповнолітні правопорушники є своєрідною особливою типологічною групою, що відрізняється від дорослих як за характером, так і ступенем суспільної небезпечності; б) неповнолітня особа має досягнути певного психофізіологічного і соціального розвитку для того, щоб вона змогла усвідомлено підходити до перегляду особистісних цінностей життя, можливостей самостійно забезпечувати свої життєво важливі потреби, визначати план саморозвитку та культури, в тому числі правової, спроможності дати оцінку своїй поведінці, визначити фактори, що заважають бути гідним громадянином та не вступати на криміналізований шлях життя, не перебувати у конфлікті із законом, уміти брати відповідальність за свої вчинки.

Виходячи з вищевикладеного, дійсно потребує уваги розробка певних заходів, що суттєво можуть вплинути на ефективність запобігання кримінально-протиправній діяльності неповнолітніх суб'єктів пробачії. На нашу думку, такими заходами, базуючись

на принципах управління системою органів пробації в нашій країні (своєчасного планування, прогнозування, моніторингу та контролю результатів роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, посилення уваги до підготовки персоналу пробації, активізації уваги та розуміння суспільства функцій ювенальної пробації та ін.), треба вважати такі:

– вдосконалення на законодавчому рівні системи профілактичних заходів і засобів системного спостереження за перебуванням та поведінкою неповнолітніх у громадських місцях, закладах освіти, закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування; це є необхідною умовою для забезпечення можливості доступу фахівців-пробаціоністів до інформації стосовно поведінки неповнолітнього суб'єкта пробації в позаробочий час (за необхідності професійно обґрунтованої потреби та наявності обов'язкового дозвільного документа); це може допомогти персоналу пробації у складанні не тільки більш достовірної характеристики особи, а й покращити якість оцінки ризику вчинення повторного правопорушення;

– покращення та розвиток, посилення уваги до спільної превентивної діяльності органів пробації з поліцією в роботі з неповнолітніми правопорушниками з метою не тільки запобігання скоєнню правопорушення, а й пропагування правосвідомості, правової культури, соціально-правової поваги до всіх членів громади, де мешкають неповнолітні суб'єкти пробації та їх найближче оточення;

– посилення співпраці органів пробації з органами та службами у справах дітей, спеціальними установами і закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень впроваджувати ефективні соціально-виховні технології (наприклад, гейткіпінг); ця думка підтверджується основними завданнями діяльності органів пробації;

– розробка пробаційних програм превентивних заходів щодо недопущення протиправної поведінки серед молоді, бо саме ця категорія населення є найбільш схильною до вчинення правопорушень через: а) неповну сформованість власної системи цінностей, неможливість швидко й адекватно оцінити певні ситуації; б) незнання алгоритмів оцінки, аналізу та вибору шляхів розв'язання життєвих проблем; в) наявність аксіологічних особ-

ливостей неповнолітніх осіб, що мають прояв у наданні переваги цінностям, які пов'язані з досягненням добробуту та матеріального благополуччя. Такі програми сприятимуть формуванню стійкого процесу саморозвитку, самовдосконалення та духовного зростання, зміні соціальних цінностей, зменшенню ризику виникнення внутрішнього конфлікту в неповнолітньої особи у сфері «бажання – потреби – засоби або ресурси задоволення потреб» (усунення або розв'язання таких конфліктів обов'язково призведе до регуляції правослухняної поведінки);

– застосування ретельного та поглибленого підходу до процедури оцінки ризику повторного вчинення правопорушення неповнолітніми суб'єктами пробації, особливу увагу приділяючи причинам, умовам, оточенню, в якому перебувають неповнолітні правопорушники, беручи до уваги все, що може визначити низку перешкод на шляху їх виправлення та подальшої ресоціалізації;

– проведення своєчасного навчання (підвищення кваліфікації) фахівців-пробаціоністів з метою набуття ними нових навичок соціально-виховної, психологічної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що актуальність та значущість теми дослідження не викликає сумнівів, а запропоновані заходи щодо вдосконалення й розвитку превентивної діяльності органів пробації з неповнолітніми правопорушниками будуть суттєво впливати на зниження ризику скоєння ними повторних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Веселов М. Ю. Превентивні заходи у правовій доктрині ювенальної юстиції. *Економічна теорія та право*. 2020. № 1 (40). С. 127–141.
2. Завадська Л. М., Шпортьок О. М. Соціально-виховна робота з неповнолітніми як предмет психолого-педагогічних досліджень. *Balkan Scientific Review*. 2019. Т. 3. № 1 (3). С. 67–70.
3. Кирилук А. В. Актуальні питання діяльності органу пробації з прогнозування індивідуальної поведінки обвинуваченої та засудженої особи неповнолітнього віку. *Технології професійної діяльності: теорія і практика* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 02 серп. 2016 р.). Чернігів, 2016. С. 74–78.
4. Коновалова А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 216 с.

5. Пробація України. Статистичні дані. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (дата звернення: 07.05.2024).

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80> (дата звернення: 07.05.2024).

7. Про затвердження пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації : наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 р. № 1797/5.

8. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

9. Рекомендація CM/Rec (2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію : прийняті Радою Європи 20 жовтня 2010 р. № CM/Rec (2010). URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=207 (дата звернення: 07.05.2024).

10. Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/> (дата звернення: 07.05.2024).

11. Shportiuk O., Shmelova R. Organization of special training of probation personnel for work with juveniles as an implementation element of juvenile justice in Ukraine. *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*. 2020. № 1 (4). P. 153 –161.

12. Юзікова Н. С. Проблеми кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : монографія. Дніпропетровськ : вид-во Дніпропетровського університету, 1999. 160 с.

13. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 446 с.

Anishchenko V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy
and Humanitarian Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Mytska O.,

PhD in Law, Associate Professor
of the Department of Formation and Development
of Professional Competency of the Personnel
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine
of the Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4621-8809

PREVENTIVE ACTIVITIES OF PROBATION BODIES IN THEIR WORK WITH JUVENILE OFFENDERS

The development of probation in Ukraine is one of the main directions of reforming the penitentiary system. Probation helps to solve a number of issues in the field of correction and re-socialization of persons who have committed certain offenses and who have been given the opportunity by the state to reform and avoid being placed in places of detention. Among the subjects of probation, the category of "juveniles" requires special attention, as the results of the study confirm that probation authorities should intensify their work with them to prevent repeat offenses.

While studying it was found that a number of measures should be added to the existing tasks of probation authorities to strengthen their preventive activities in working with juvenile offenders. The results of the study can be used in lawmaking and law enforcement activities during the probation of juveniles.

Key words: *juvenile probationers, probation authorities, repeat offense, preventive activity, probation, system of preventive measures, social and educational work.*

References

1. Veselov, M. Yu. (2020), "Preventive measures in the legal doctrine of juvenile justice", *Economic Theory and Law*, No. 1 (40), pp. 127–141.
2. Zavatska, L. M. and Shportiuk, O. M. (2019), "Socio-educational work with minors as a subject of pedagogical and psychological research", *Balkan Scientific Review*, Issue 3, No. 1 (3), pp. 67–70.

3. Kyryliuk, A. V. (2016), "Topical Issues of the Probation Body's Activities in Predicting the Individual Behavior of Accused and Convicted Minors", *Technologies of professional activity: theory and practice* : materials of the Scientific and Practical Conference (Chernihiv, 02 August 2016), pp. 74–78.

4. Konovalova, A. Yu. (2012), *Types of punishment for minors under the criminal law of Ukraine* : PhD in Law Thesis, Kyiv.

5. Probation of Ukraine: Statistics, available at: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (accessed 07 May 2024).

6. Ukraine (2011), *On the Plan Approval of the Measures on Implementation of the Concept of Development of Criminal Justice Concerning Juveniles in Ukraine* : Law of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12 October 2011, No. 1039-р, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80> (accessed 14 May 2020).

7. Ukraine (2018), *On the Approval of Probation Programs for Non-complete Probation Subjects* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 11 June 2018, No. 1797/5.

8. Ukraine (2015), *On Probation* : Law of Ukraine dated 05 February 2015, No. 160-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (accessed 07 May 2024).

9. Recommendations CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers to the Member States on the Council of Europe Probation Rules: accepted by the Council of Europe dated 20 October 2010, No. CM/Rec (2010), available at: https://www.probation.gov.ua/?page_id=207 (accessed 07 May 2024).

10. Vocabulary UA, available at: <https://slovyk.ua/> (accessed 07 May 2024).

11. Shportiuk, O. and Shmelova, R. (2020), "Organization of special training of probation personnel for work with juveniles as an implementation element of juvenile justice in Ukraine", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 1 (4), pp. 153–161.

12. Yuzikova, N. S. (1999), *Problems of criminal law protection of juvenile interests* : monograph, Dnipro State University Publishing, Dnipro.

13. Iahunov, D. V. (2011), *The penitentiary system of Ukraine: historical development, current problems and prospects for reform* : monograph, Feniks, Odessa.

Дудка Н. О.,

старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-2142-4959

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У РОЗРІЗІ ЗМІН ДО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена здійсненню характеристики питань реалізації заходів пробації щодо неповнолітніх у сучасних умовах з огляду на зміни до чинного законодавства України. Розкрито поняття «пробація» як нову систему роботи із засудженими, «пробаційний нагляд» як новий вид покарання. З'ясовано причини впровадження пробаційного нагляду до чинного законодавства. Розглянуто аспекти пробаційного нагляду щодо неповнолітніх. Визначено обов'язки, які суд покладає на засудженого до пробаційного нагляду; обов'язки, які суд може покласти на засудженого до пробаційного нагляду. Встановлено строк призначення пробаційного нагляду щодо неповнолітніх. Охарактеризовано центри пробації як спеціалізовані заклади роботи із засудженими. Визначено відповідальність за порушення вимог, встановлених чинним законодавством. Зроблено висновки про позитивний вплив застосування наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства.

Ключові слова: пробація, система пробації, орган пробації, пробація щодо неповнолітніх, пробаційний нагляд, комплексний вплив, засуджений до пробаційного нагляду, обов'язки засудженого.

Постановка проблеми. Війна, у якій опинилася країна у 2022 р., зумовила появу безлічі проблем, серед яких поряд із соціальними, економічними, політичними постала проблема злочинності. Подолання злочинності серед неповнолітніх набуло актуальності в умовах сьогодення. Підлітки є категорією громадян суспільства, які найбільш піддаються впливу негативних факторів, що штовхають їх на злочинні дії. У більшості випадків вчинення кримінальних правопорушень підлітками відбувається необдуманно, є проявом сміливості та самоствердження. Тому призначення покарання неповнолітнім за вчинені злочини незначної тяжкості потребує особливого підходу, застосовуючи принцип «покарання без ув'язнення», адже перебування в місцях позбав-

лення волі чинить негативний вплив на психіку молодшої особистості та не завжди є доцільною мірою для перевиховання й застереження від повторного вчинення кримінальних правопорушень. Як новий механізм роботи із засудженими діє втілений у правову систему України у 2016 р. інститут пробації, проте за умов війни виникла потреба вдосконалення норм кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, які, зокрема, стосуються і застосування заходів пробації щодо неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням становлення й розвитку пробації як юридичної конструкції та концепції альтернативних покарань займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Наукові положення щодо практичних аспектів реалізації пробації в Україні відображено у працях І. Г. Богатирьова, В. М. Бурдіна, В. В. Василевича, В. В. Землянської, В. В. Коваленко, Т. Маршалі, І. М. Михайлова, М. І. Хавронюка та ін. Передумови створення служби пробації в Україні вивчав Д. В. Ягунов (2011); становлення та роль служби пробації в Україні досліджував С. І. Марків (2016); передумови застосування Європейських правил пробації розглядала О. І. Богатирьова (2012); пробацію щодо неповнолітніх як механізм запобігання злочинам неповнолітніх вивчала І. М. Михайлова; сучасний стан і перспективи розвитку пробації в Україні вивчав О. Б. Янчук (2019); сучасну практику і стан запобігання злочинам неповнолітніх засобами пробації аналізував А. П. Гусак (2023) та ін.

Формулювання мети. Метою статті є проаналізувати нові аспекти пробації щодо неповнолітніх осіб з огляду на зміни до чинного законодавства, викликані необхідністю вдосконалення видів кримінальних покарань в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація виконання покарання стала основною метою реформування галузі кримінально-виконавчої системи на шляху України до євроінтеграції. Система покарань змінилася з ухваленням 2015 року Закону України «Про пробацію», у якому визначено засади національної моделі пробації, створеної з урахуванням стандартів пробації, викладених у Рекомендації СМ/Rec (2010) І Комітету Міністрів Ради Європи, наданих державам-членам про Правила Ради Європи щодо пробації. Нормами закону пробацію визначено не лише

альтернативним видом покарання, а й заходом впливу, який має кримінально-правовий та соціально-виховний характер. Нагляд за правопорушником є однією зі складових пробації, він розглядається не лише функцією контролю, а й засобом консультування, допомогою чи мотивацією.

Термін «пробація» є переважно юридичним. Його появу майже 200 років тому пов'язують з кримінально-правовим інститутом англосаксонського права, він вважався різновидом умовного засудження або умовного звільнення. Пробація походить від латинського слова «probatio», що означає «випробувати» або «віддати під нагляд», а в перекладі з англійської – «випробування» або «умовне звільнення (від покарання)» [1, с. 68]. Сучасне розуміння терміну «пробація» полягає у визначенні назви та діяльності інституту, компетенцією якого є організація роботи з особами, визнаними судом винними у вчиненні кримінальних правопорушень та яким призначено покарання, виключаючи позбавлення волі, або які звільнені з-під варті. Михайлова І. М. висловила думку щодо широкого сенсу, у якому розуміння інституту пробації полягає у визнанні його формою соціально-правового контролю, спрямованого на об'єднання заходів виховного впливу на злочинців, які перебувають на волі в умовах випробування [2, с. 224].

Сутністю пробації є запровадження певних обмежень та обов'язків, накладених судом на правопорушника, метою чого є соціальна реабілітація [3, с. 45]. Пробацію чинним Законом України «Про пробацію» визначено як «система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого» [4].

Визначаючи мету пробації, маємо акцентувати увагу на забезпеченні соціальної безпеки, яка полягає в роботі над подоланням загроз сучасності. Своєю чергою ця безпека виступає здатністю суспільства до поточного стану його існування, незважаючи на зміну умов і можливих чи реальних загроз. Одним із засобів, за допомогою якого можлива реалізація мети пробації, є виправлення правопорушників, що водночас є й однією з цілей покарання.

За роки існування системи пробації в Україні виявлено низку позитивних моментів, які характеризують ефективність ненасильницьких методів виправлення та ресоціалізації засуджених. Такий результат отримано завдяки успішному функціонуванню досудової, пенітенціарної та наглядової видів пробації. Причому наглядову пробацію виділено найбільш важливою складовою діяльності служби пробації, зокрема через запровадження нового інструменту роботи із суб'єктами пробації – пробаційних програм [5, с. 79].

Маємо виокремити особливий і важливий напрям діяльності служби пробації – роботу з неповнолітніми. Пробацію щодо неповнолітніх визначено ч. 1 ст. 12 Закону України «Про пробацію»: це пробація стосовно осіб, вік яких становить від 14 до 18 років, здійснюється з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх [4]. Специфіка пробації неповнолітніх полягає в необхідності відокремленості осіб цієї категорії від інших з метою усунення факторів негативного впливу задля проведення ефективної роботи з ними.

Зазначимо, що після набуття чинності у 2015 році Закон України «Про пробацію» не змінювався. Проте аналіз практики застосування закону свідчить про його недосконалість. Деякі експерти вказують на позитивні зміни, зумовлені ухваленням закону, на шляху України до євроінтеграції, незважаючи на наявність у ньому багатьох невідповідностей [6, с. 599]. Науковці й фахівці продовжили роботу з розроблення пропозицій щодо змін кримінального та кримінально-процесуального законодавства, зокрема стосовно пробації неповнолітніх.

Таким чином, реформування системи кримінального судочинства в Україні триває. Фактор війни став одним із провідних у процесі розроблення нових законопроектів та визначенні нових напрямів діяльності органів судової та кримінально-виконавчої системи. Подальшому розвитку інституту пробації в Україні сприяє ухвалення 23.08.2023 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності», який набув чинності 28.03.2024 р. У змінах до чинного законодавства містяться й норми, які стосуються пробації щодо неповнолітніх.

Суттєвою зміною до Кримінального кодексу України є внесення нового виду покарання – пробаційного нагляду. У Міністерстві юстиції України переконані, що метою впровадження такого заходу є виконання рекомендацій ЄСПЛ, які містять вимогу оптимізації системи виконання покарань та зменшення кількості засуджених.

Згідно з нововведеннями пробаційний нагляд – це покарання, альтернативне ув'язненню, яке полягає в «...обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства» [7].

Особливістю пробаційного нагляду щодо неповнолітніх є призначення цього виду покарання на строк від одного до двох років, тоді як для дорослих осіб цей термін становить від одного до п'яти років. Безпосереднє виконання покарань неповнолітнього здійснюватимуть уповноважені органи з питань пробації за місцем проживання. Уповноваженим органом, який займається забезпеченням реалізації пробації щодо неповнолітніх та державної політики у сфері виконання покарань, є сектор ювенальної пробації під керівництвом Державної установи «Центр пробації». Виконання судового рішення уповноваженим органом з питань пробації має відбутися в десятиденний термін, відлік якого починається днем набрання ним законної сили або звернення його до виконання.

Сектор ювенальної пробації має здійснювати ведення обліку засуджених неповнолітніх, роз'яснення порядку відбування покарання, визначення порядку та періодичності явки засуджених для здійснення реєстрації, а також здійснення контролю виконання зобов'язань, покладених на них судом. Зокрема, серед обов'язків, покладених судом на засудженого, якому призначено покарання у вигляді пробаційного нагляду, законодавством визначено:

- необхідність періодичної реєстрації в уповноваженому органі з питань пробації;
- надання інформації уповноваженому органу з питань пробації щодо зміни місця проживання;
- заборону виїзду за межі України без погодження уповноваженого органу з питань пробації.

Також судом можуть покладатися на засудженого до пробаційного нагляду й інші обов'язки, наприклад:

- використання електронного засобу контролю і нагляду та проживання за адресою, вказаною рішенням суду;
- дотримання вимог, встановлених судом, які передбачають обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля;
- працевлаштування або реєстрація в органах державної служби зайнятості для отримання статусу безробітного та працевлаштування у випадку запропонованої посади;
- виконання заходів, передбачених пробаційною програмою;
- проходження курсу лікування від різного виду залежностей, розладів психіки та поведінки, спричинених вживанням психоактивних речовин або захворювань, небезпечних для здоров'я інших осіб.

Слід додати, що суд може призначити використання електронного засобу контролю і нагляду на строк від одного місяця до одного року. Як електронний засіб контролю і нагляду може використовуватися електронний браслет, проте в розробці фахівців з програмування нині перебуває програма на смартфон, яка має здатність виявляти геолокації, внаслідок чого можна встановити місцезнаходження особи в той чи інший період. Також маємо акцентувати увагу на неможливості призначення подібного покарання у випадку повторного вчинення особою кримінального правопорушення. А за порушення вимог, встановлених чинним законодавством, засудженому може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років.

Законодавством встановлено можливість неявки засудженого до уповноваженого органу з питань пробації за викликом у призначений строк, яка визначається несвоєчасним одержанням виклику, хворобою та іншими обставинами, які фактично унеможливають своєчасність прибуття засудженого за викликом, що має документальне підтвердження. У випадку невиконання засудженим обов'язків, покладених судом щодо дотримання умов пробаційного нагляду, до засудженого застосовуються профілактичні заходи у вигляді проведення бесіди та виноситься у письмовій формі попередження про мож-

ливність притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 389 Кримінального кодексу України.

Таким чином, гуманізація підходу до призначення покарань щодо неповнолітніх унаслідок діяльності інституту пробації дозволила визначити наявність змін, суттєвість яких визначається:

– можливістю участі неповнолітніх у різних видах суспільно корисної діяльності;

– насадженням позитивного ставлення до виконання своїх обов'язків і формування почуття відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення;

– ознайомленням з новими формами соціальної взаємодії;

– розвитком соціально корисних захоплень;

– засвоєнням моральних і правових норм;

– можливістю отримання психокорекції шляхом участі у тренінгових програмах, що є основою знань, умінь, навичок, необхідних для зміни поведінки.

Висновки. Отже, впровадження пробації в систему кримінального судочинства в Україні має позитивні результати, проте ефективність її реалізації нині залежить від багатьох факторів. Важливе значення має вимога ЄСПЛ гуманізації виконання покарань, що відображено у змінах до чинного законодавства України. Сподіваємось, що пробаційний нагляд як новий вид покарання, встановлений нормами Кримінального кодексу України, стане виправданою мірою для осіб, яким призначено покарання, альтернативне ув'язненню. А застосування наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства матиме позитивний вплив на без того порушену психіку неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Кононович Д. О. Пробаційна робота з неповнолітніми правопорушниками (зарубіжний досвід). *Науковий пошук молодих дослідників: зб. наук. праць студ. Луганськ* : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2013. № 5. Ч. 1. С. 68–73.

2. Михайлова І. Пробація щодо неповнолітніх як механізм запобігання злочинам неповнолітніх. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 6. С. 224–229.

3. Василевич В. В., Михайлова І. М. Кримінологічне обґрунтування запровадження інститутів відновного правосуддя та пробації в Ук-

раїні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 45–49.

4. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

5. Гусак А. П. Сучасна практика та стан запобігання злочинам неповнолітніх засобами пробації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 78–82.

6. Маланчук П. М., Голодна А. С. Пробація в Україні: бути чи не бути. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 598–601.

7. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

Dudka N.,

Senior Lecturer of the Department
of Probation Officers' Professional Development,
Institute of Professional Development
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2142-4959

PROBATION SUPERVISION OF JUVENILES IN THE CONTEXT OF AMENDMENTS TO THE CURRENT LEGISLATION

The humanization of execution of punishment has become the main goal of reforming the penitentiary sector on Ukraine's path to European integration. The penitentiary system changed with the adoption of the Law of Ukraine "On Probation" in 2015. The Law of Ukraine "On Probation", which defines the principles of the national probation model, created in accordance with the probation standards set out in Recommendation CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on the Council of Europe Rules on Probation. The law defines probation not only as an alternative type of punishment, but also as a measure of influence that has a criminal law and social and educational character. Supervision of the offender is one of the components of probation, and it is considered not only a control function, but also a means of counseling, assistance or motivation.

A significant amendment to the Criminal Code of Ukraine is the introduction of a new type of punishment – probation supervision. Probation supervision is a punishment alternative to imprisonment. The peculiarity of probation supervision for juveniles is that this type of punishment is imposed for a period of one to two years.

The article is devoted to characterizing the issues of implementation of probation measures in relation to juveniles in modern conditions, taking into account the changes to the current legislation of Ukraine. The concepts of "probation" as a new system of work with convicts and "probation supervision" as a new type of punishment are revealed. The reasons for the introduction of probation supervision into the current legislation are determined. The aspects of probation supervision in relation to juveniles are considered. The author defines the obligations that the court imposes on a convicted person subject to probationary supervision; the obligations that the court may impose on a convicted person subject to probationary supervision. The term of probationary supervision in respect of juveniles has been established.

Key words: *probation, probation system, probation body, probation for minors, probation supervision, complex impact, sentenced to probation supervision, duties of the convicted.*

References

1. Kononovych, D. O. (2013), "Probation work with juvenile offenders (foreign experience)", *Scientific search of young researchers: collection of scientific works of students*, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", Luhansk, No. 5, Part 1, pp. 68–73.
2. Mykhailova, I. (2014), "Juvenile probation as a mechanism for preventing juvenile delinquency", *National Legal Journal: Theory and Practice*, pp. 224–229.
3. Vasylevych, V. V. and Mykhailova, I. M. (2014), "Criminological Rationale for the Introduction of Restorative Justice and Probation Institutions in Ukraine", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 3, pp. 45–49.
4. Ukraine (2015), *On probation*: Law of Ukraine dated 05 February 2015 № 160-VIII, available at: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#T juveniles ext.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#T_juveniles_ext) (accessed at 20 April 2024).
5. Husak, A. P. (2023), "Current Practice and Status of Prevention of Juvenile Delinquency by Means of Probation", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, No. 62, pp. 78–82.
6. Malanchuk, P. M. and Holodna, A. C. (2016), "Probation in Ukraine: to be or not to be", *A young scientist*, No. 12.1, pp. 598–601.
7. Ukraine (2023), *On Amendments to the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure and Other Legislative Acts of Ukraine to Improve the Types of Criminal Punishment*: Law of Ukraine dated 23 August 2023, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (accessed at 20 April 2024).

Яковець І. С.,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
керівник центру правового забезпечення розвитку науки
і технологій Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності,

Національна академія правових наук України,
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-1022-3115

РОБОТА З КРИВДНИКАМИ В МЕЖАХ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ

У статті проаналізовано повноваження органів пробації щодо роботи з кривдниками в межах наглядової пробації, розглянуто наявні інструменти впливу на поведінку таких осіб, їх співвідношення з іншими формами соціально-виховного впливу.

Підкреслено, що діяльність органів пробації полягає не лише у забезпеченні контролю за поведінкою таких осіб та впровадженні пробаційних програм при їх призначенні вироком суду, а й у формуванні необхідної співпраці та створенні умов, які дають змогу ефективно впливати на криміногенні чинники для їх подолання або зменшення. Для цього в межах наглядової пробації повинно відбуватися вивчення індивідуальних та групових особливостей кривдників, вивчатися можливості інших органів і установ, причетних до подолання проблеми домашнього насильства.

Наглядова пробація є способом державного впливу на процес покарання правопорушників, визначення необхідності продовження міри кримінального примусу, а також способом визначення ефективності заходу кримінальної відповідальності та передбачає існування системи заходів повсякчасного або випадкового моніторингу поведінки засуджених.

Розкрито роль наглядової пробації в національних реаліях та висвітлено проблемні її аспекти в контексті роботи з кривдниками.

Ключові слова: засуджені, пробація, наглядова пробації, суб'єкт наглядової пробації, кримінально-правові заходи, не пов'язані з ізоляцією правопорушників, взаємодія органів пробації, організаційно-правовий механізм взаємодії пробації.

Постановка проблеми. Одним із прогресивних інститутів сучасної правової системи, без сумніву, є пробація. Світовий досвід доводить, що саме інститут пробації дозволяє уникнути жорсткості та заформалізованості при виконанні покарання. Відтак, формулюючи мету пробації, законодавець визначає те, чого прагне досягти держава при її впровадженні, а це насамперед гарантування

безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Захист суспільства досягається шляхом дотримання інтересів усіх зацікавлених сторін: потерпілих, підсудних та громади через зменшення рівня повторної злочинності, здійснення ефективного нагляду за правопорушниками, зменшення ризику для суспільства з боку злочинців, їх доступу до ринку праці, індивідуальному підході до потреб та проблем кожного суб'єкта пробації тощо. Захист суспільства, у такому разі, виступає пріоритетною метою перед особистими інтересами тих осіб, які залучаються до сфери діяльності органів кримінальної юстиції.

Досягнення виправлення засудженого припускає усунення суспільної небезпечності особи, тобто такий вплив, в результаті якого з'являється схильність до правомірної поведінки і, головне – засуджений під час і після відбування покарання не вчиняє нових злочинів. Виправлення полягає в тому, щоб шляхом примусового впливу на засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні настанови, змусити додержуватися положень закону про кримінальну відповідальність, а ще краще, нехай навіть під страхом покарання, прищепити повагу до закону. Досягнення такого результату визнається юридичним виправленням, що само по собі важливий результат застосування покарання, суттєвий показник його ефективності.

Реформування системи пробації в Україні потребує вдосконалення та запровадження нових методів у сфері наглядової пробації і роботи з різними категоріями суб'єктів пробації. Особливо це стосується роботи з різними їх категоріями, що об'єднані специфікою вчиненого правопорушення, оскільки в таких засуджених є особливі криміногенні чинники. Актуальність проблематики наглядової пробації, в межах якої і відбувається соціально-виховний вплив на суб'єктів пробації, потребує детального визначення організаційно-правового механізму взаємодії пробації з іншими структурами для забезпечення належної роботи із суб'єктами пробації, зокрема, кривдниками, що засуджені до покарань, не пов'язаних з ізоляцією правопорушників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми виконання окремих видів покарань, не пов'язаних з позбав-

ленням волі, досліджувалися з позицій науки кримінального та кримінально-виконавчого права, кримінології, педагогіки та психології в роботах С. С. Алексєєва, О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, І. А. Вартилицької, Р. М. Гури, В. М. Дрьоміна, О. О. Книженко, Л. Г. Крахмальника, А. С. Минаєва, С. М. Пономарьова, П. І. Самошина, А. Х. Степанюка, О. В. Ткачової, В. І. Тютюгіна, О. В. Філімонова, В. П. Філонова, М. П. Черненка, В. П. Шупілова та інших. Проте, незважаючи на значні досягнення названих авторів, слід зазначити, що переважна більшість з них присвячена загальним питанням функціонування органів пробації, виконанню окремих видів кримінальних покарань, а проблеми організації наглядової пробації стосовно певних категорій засуджених (зокрема, кривдників) залишилися поза увагою.

Виклад основного матеріалу. Питання запобігання домашньому насильству в Україні не нове і набуло актуальності ще до ратифікації Стамбульської конвенції, норми якої захищають не тільки жінок, а застосовуються до всіх жертв насильства в мирний час і ситуаціях збройного конфлікту, що сьогодні надзвичайно важливо для нашої держави в умовах збройної агресії росії в Україні. Пробація при цьому стала однією з ланок на рівні органів місцевого самоврядування, соціальних служб, правоохоронних органів, яка здійснює заходи щодо протидії домашньому насильству. Так, сьогодні на обліку підрозділів пробації перебуває близько тридцяти (26), притягнених до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі. А також понад шістьсот (623) осіб – засуджені за аналогічні чи подібні вчинки до кримінальної відповідальності [1].

Соціально-виховна та профілактична робота серед таких осіб проводиться в межах наглядової пробації. За Законом України «Про пробацію», наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, пробаційного нагляду, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді пробаційного нагляду, громадських робіт або ви-

правних робіт, пробаційного нагляду, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів [2].

Наглядова пробація є різновидом пробації, яка імплементована в національне законодавство на підставі міжнародно-правових актів. Метою наглядової пробації є розроблення індивідуальних програм стосовно засудженого, яка б дозволила в межах виховних заходів позитивно вплинути на зміну особи, адаптувати її до суспільства, а також запобігти вчиненню нових кримінальних правопорушень в умовах здійснення контролю за поведінкою суб'єкта пробації.

Більшість учених категорію контроль розуміють як багатаспектне та багатозначне явище в широкому та вузькому сенсі. Загальнотеоретичний підхід до поняття «контроль» у широкому значенні визначає його як сукупність політичних, економічних та ідеологічних процесів і методів, яким належить забезпечити стабільність суспільства і державного ладу, дотримання соціального порядку, вплив на масову та індивідуальну свідомість, тобто соціальний контроль. У вузькому – як перевірку підконтрольних об'єктів. Залежно від того, на якому рівні та стосовно чого розглядається контроль, останній може бути охарактеризований як гарантія, спосіб забезпечення дисципліни та законності, принцип, вид діяльності, управлінська функція, умова ефектної діяльності тощо.

Проте потрібно зауважити, що зміст контролю за поведінкою суб'єктів пробації та кривдників дещо відрізняється. І це слід мати на увазі під час проведення з ними відповідних заходів. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у статті 6 відносить уповноважені органи з питань пробації (поряд зі службами у справах дітей; уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України; органами управління освітою, навчальними закладами, установами та організаціями системи освіти; органами охорони здоров'я, установами та закладами охорони здоров'я; центрами з надання безоплатної правничої допомоги; судами; прокуратурою) до інших органів і ус-

танов, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [3].

У статті 15 згаданого Закону передбачено базові принципи взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема, вона передбачає: 1) взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених цим Законом, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом; 2) реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі; 3) узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами; 4) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників; 5) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству; 6) організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції; 7) обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 8) скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, залучають до співпраці з організації та здійснення таких заходів і надання дієвої допомоги постраждалим особам громадські об'єднання, іноземні неурядові організації та інших заінтересованих осіб, а також забезпечують висвітлення таких заходів і діяльності в медіа з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання

та протидії домашньому насильству, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень, визначених цим Законом, у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, який, зокрема, передбачає: 1) звітування служб у справах дітей через Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації; 2) звітування уповноважених підрозділів органів Національної поліції України через центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку; 3) звітування органів управління освітою, навчальних закладів та установ системи освіти через центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти; 4) звітування органів охорони здоров'я, установ та закладів охорони здоров'я через центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; 5) звітування центрів з надання безоплатної правничої допомоги через Координаційний центр з надання правничої допомоги [3].

Проте щодо органів пробації вищевказаний Порядок передбачає доволі звужене коло функцій і завдань, які свідчать про недостатність концентрації на спільному впливі на поведінку кривдників – суб'єктів пробації. Так, відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658, у разі покладення судом на кривдника, звільненого від відбування покарання з випробуванням, обов'язку проходження пробаційної програми уповноважений орган з питань пробації інформує про таке рішення суду район-

ні, районні у м. Києві і Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, за місцем проживання (перебування) кривдника у триденний строк з дня надходження рішення суду, а також про закінчення проходження пробачійної програми – у п'ятиденний строк (п. 54).

Натомість у численних наукових роботах доведено, що для ефективної взаємодії і реалізації функції впровадження заходів у сфері запобігання та протидії певним виявам неправомірної поведінки. Зокрема, домашньому насильству, перелічені суб'єкти перш за все повинні бути наділені відповідними повноваженнями та компетенцією. У етимологічному розумінні повноваження – це право, надане кому-небудь для здійснення чогось [4, с. 169]. У юридичній літературі панують погляди на повноваження органів влади та посадових осіб як на нерозривне поєднання права та обов'язків. Зазвичай при характеристиці поняття «повноваження» йдеться про можливість діяти, надану особі юридичними нормами, що є її обов'язком, становить для неї певну суспільну необхідність діяти. Такими є повноваження органів держави і посадових осіб. У низці джерел підкреслюється, що держава не може ставити використання посадовими особами наданих їм прав у залежність від розсуду останніх, у зв'язку з чим вони одночасно розглядаються і як їх обов'язки. Сукупність та єдність службового обов'язку з наданими правами й утворює повноваження органу чи особи. З цієї позиції, як здається, необхідно підходити й до визначення повноважень суб'єктів оптимізації. Зрештою, можемо стверджувати, що їх повноваження – це сукупність прав і обов'язків, покладених на них у відповідних нормативних актах. Надані повноваження у своїй сукупності становлять компетенцію цього органу або служби.

У науці існують різноманітні визначення компетенції: компетенція – це межі відання, обов'язок виконання певних завдань та функцій державного органу; компетенція, приміром, органу державного управління є системою повноважень цього органу щодо здійснення державної влади. Інколи у найбільш загальному вигляді компетенція є комплексом встановлених способів здійснення публічних функцій, склад яких визначають власне

компетенційні та супутні елементи. До перших відносять предмети відання та владні повноваження, до других – цілі як довгострокову нормативну орієнтацію держави та її органів і посадових осіб та обов'язок діяти. Існує думка про доцільність включення до поняття компетенції трьох ознак: 1) наявність спеціальних предметів відання; 2) визначення владних повноважень та меж їх застосування; 3) обов'язки органу.

Так, більшість фахівців погоджуються щодо взаємозв'язку та взаємозумовленості повноважень органу і предмета його діяльності, хоча при цьому більше уваги приділяється матеріально-побутовим аспектам компетенції, тоді як тут важливим є механізм її здійснення. Тому, як видається, компетенція – це скоріше коло питань, передбачених нормативно-правовим актом, що покликаний вирішувати державний орган; у компетенцію включаються повноваження державного органу, його відповідальність, правові засоби, форми та методи реалізації прав і виконання обов'язків.

Формально вказані в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суб'єкти мають і необхідну для вживання заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та повноваження. Але недосконалість практики, звуження кола покладених завдань, відсутність спадковості та алгоритмів спільних дій свідчить про існування певних прогалин.

У контексті запобігання та протидії домашньому насильству в межах наглядової пробації мова повинна вестись не просто про діяльність на зазначених напрямках, а про діяльність спільну, взаємодію різних суб'єктів з числа визначених у законі, а також представників громадянського суспільства. У науці конституційного права однією з основних вимог, які висуваються до організації такої взаємодії, є цілісність державної влади, фактичним виявом якої є забезпечення системи стійких і стабільних взаємозв'язків між різними органами державної влади (що саме і дає можливість застосовувати поняття «система» щодо органів державної влади), які в межах наданих їм функцій і повноважень сприяють реалізації загальних функцій держави, її основних принципів, цілей і завдань [5, с. 85]. При цьому вказується на необхідність виключення розриву між нормативним закріп-

ленням повноважень та компетенції та тим, в який спосіб діють органи держави. За своєю природою такі розриви можуть мати дві основні форми: 1) прогалини і колізії у законодавстві, які залишають невизначеним певні відносини всередині системи органів державної влади [6, с. 26–33].

Слово «взаємодія» означає співдію, співдіяння; взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [5, с. 259]. Взаємодія між особистостями має досліджуватися з позицій теорії обміну, виходячи із прагнення взаємодіючих індивідів до максимізації вигід та мінімізації витрат [8, с. 124]. При цьому регулярне і довгострокове відтворення ситуацій взаємодії приводить до стандартизації очікувань і формування норм, що структурують в очах індивіда моделі взаємодії та покладають обов'язки участі в них, тобто визначають соціальні ролі. Соціальна дія та взаємодія є продуктом виконання ролей, які суб'єкт отримує ззовні та інтерналізує. Взаємодія фіксує обмін інформацією, організацію спільних дій, тобто комунікація організовується у процесі спільної діяльності, з її приводу. Саме інформацією, що є необхідною, і доцільною, а не просто інформування про виконання певної функції або завдання щодо суб'єкта пробації.

Розрив спілкування (його аспекту) з діяльністю відмежовує ці процеси від широкого соціального фону, на якому вони відбуваються, тобто втрачається змістовий чинник спілкування. Єдиною умовою фіксації цього змістового моменту є взаємодія як форма організації конкретної діяльності. Компонентами взаємодії як процесу є фізичний (спільний рух у просторі, спільні дії) і духовний контакти. Тобто організації спільної діяльності властиві такі основні складові, що характеризують взаємодію як процес: індивіди, які діють (актанти), спільні дії, інформаційні зв'язки, взаємовплив, взаємини, взаєморозуміння. Взаємодія у спільній діяльності реалізується у формі організації цієї діяльності, тобто спрямованих на загальний предмет праці спільних дій. Саме вони зумовлюють необхідність використання основних структурних складових діяльності (цілей, мотивів та ін.) [9, с. 137].

І в контексті роботи з кривдниками – суб'єктами пробації саме належна взаємодія (така, що відповідає названим умовам)

повинна стати ключовим аспектом її практичного впровадження. Належність взаємодії можна визначити через такі її обов'язкові основні ознаки: 1) взаємозв'язок між суб'єктами соціальної системи; 2) наявність певної вигоди для обох суб'єктів відносин (цілі, мотиви); 3) демократичний характер взаємозв'язку; 4) взаємна узгодженість дій суб'єктів; 5) циклічна причинна залежність у зв'язках між суб'єктами; 6) відповідна спрямованість на досягнення наміченої цілі; 7) наявність комунікаційної функції, засобів контактів з іншими суб'єктами, що входять у таку систему.

Завдяки стабілізуючій ролі взаємодії, характеру взаємовідносин між суб'єктами, тобто наявності обопільного бажання суб'єктів до взаємних дій, вона за своєю суттю є найсприятливішою формою побудови соціальних відносин між будь-якими суб'єктами. Крім того, взаємодія полягає не тільки в безперервному впливі один на одного, а також і у використанні взаємодіючими сторонами можливостей один одного для досягнення власних цілей. Потрібно звернути увагу й на вагомий інформаційну роль, яку відіграє взаємодія у будь-яких соціальних відносинах: якщо за формою взаємодія подається як взаємозв'язок між суб'єктами, то за змістом вона є засобом обміну будь-якою інформацією. Тому є всі підстави вважати взаємодію фундаментальною основою впровадження процесу оптимізації у сфері виконання кримінальних покарань.

Висновки. На наш погляд, наявна інформація про стан взаємодії між суб'єктами заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно суб'єктів пробації показує його недосконалість, а, отже, не може забезпечити бажаний результат діяльності у цій сфері. Усе це негативно впливає на вірогідність припинення протиправної поведінки в майбутньому, натомість існування подібної проблеми надає нам додаткову, хоча поки що й теоретичну, можливість шляхом усунення виявлених суперечностей запропонувати способи організації діяльності відповідних суб'єктів для досягнення необхідних результатів.

Список використаних джерел

1. Новий інструмент пробації подолання домашнього насильства. URL: <https://www.probation.gov.ua/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. (дата звернення: 01.04.2024).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
4. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3: О–Р. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Аконіт, 2001. 926 с.
5. Скрипнюк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів державної влади і забезпечення верховенства права. *Право України*. 2010. № 3. С. 80–88.
6. Погребняк С. Про колізії в законодавстві. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1 (32). С. 26–33.
7. Хоманс Дж. К. Социальное поведение: его элементарные формы. Социал. и гуманит. науки. Серия 11. Социология. 2001. № 2. С. 117–163.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.

Iakovets I.,

Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher,
Head of the Center for Legal Support of Science and
Technologies of the Scientific Research Institute
of Intellectual Property of the National Academy
of Legal Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1022-3115

**WORK WITH OFFENDERS WITHIN
SUPERVISED PROBATION**

The author of the article analyzes the powers of probation authorities to work with offenders within the framework of supervised probation, and

considers the available tools for influencing the behavior of such persons and their correlation with other forms of social and educational influence.

The article emphasizes that the activities of probation authorities are not only about ensuring control over the behavior of such persons and implementing probation programs when they are appointed by a court sentence, but also about forming the necessary cooperation and creating conditions which allow for effective influence on criminogenic factors to overcome or reduce them. To this end, supervised probation should include the study of individual and group characteristics of offenders, and the capabilities of other agencies and institutions involved in overcoming the problem of domestic violence.

Supervised probation is a way of state influence on the process of punishing offenders, determining the need to extend the measure of criminal coercion, as well as a way to determine the effectiveness of the criminal liability measure and provides for the existence of a system of measures for regular or random monitoring of the behavior of convicts. The Recommendation Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Probation Rules states that probation, based on actions and measures of educational influence, is designed to ensure the enforcement of statutory sentences through supervision in order to involve convicts in public life and ensure the safety of society. At the same time, supervision should be viewed not only as a control function, but also as a means of counseling, assisting or motivating prisoners.

The same document emphasizes that the probation service should work in cooperation with other public or private organizations and local governments to facilitate the reintegration of prisoners into society. Coordinated and complementary activities of different agencies based on the application of different branches of science are necessary to solve the sometimes complex problems of convicts and ensure the safety of society. The probation service should interact with other bodies and institutions of the justice system, with agencies that support its activities, and with the public to effectively perform its duties and functions. 38. The probation service should encourage the agencies supporting its activities so that they take responsibility for solving the problems of convicts as members of society.

The article reveals the role of supervised probation in national realities and highlights its problematic aspects in the context of working with offenders.

Key words: *convicts, probation, supervised probation, subject of supervised probation, criminal law measures not related to the isolation of offenders, interaction of probation authorities, organizational and legal mechanism of probation interaction.*

References

1. *A new probation tool for overcoming domestic violence*, available at: <https://www.probation.gov.ua/> (accessed 01 April 2024).
2. Ukraine (2015), *On Probation*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2017), *On Preventing and Combating Domestic Violence*: Law of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (accessed 01 April 2024).
4. *The Newest Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language* (2001), in 4 vols. Vol. 3, O–P, Iaremenko V., Slipushko O. K., Akonit.
5. Skrypniuk, V. (2010), "Constitutional and legal framework for interaction between public authorities and ensuring the rule of law", *Law of Ukraine*, No. 3, pp. 80–88.
6. Pohrebniak, S. (2003), "On conflicts in legislation", *Bulletin of the Academy of Right-wing Sciences of Ukraine*, No. 1 (32), pp. 26–33.
7. Khomans, J. K. (2001), "Social behavior: its elementary forms", *Social and humanitarian sciences*, Series 11, Sociology, No. 2, pp. 117–163.
8. Orban-Lembrik, L. E. (2005), *Social Psychology*, Academvydav, Kyiv.

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.109

Богатирьов І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир, Україна
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Богатирьова О. І.,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри управління безпеки, правоохоронної
та антикорупційної діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: 0000-0003-4630-4408

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

У статті розглянуто роль державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі. З'ясовано, що державна політика у сфері виконання/відбування покарань у безпековому вимірі відіграє важливу роль у реалізації соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених у місцях несвободи. Визначено основні безпекові виміри виконання/відбування покарань у місцях несвободи, серед яких: правова безпека засуджених і персоналу ДКВС України; дотримання особами рядового і начальницького складу ДКВС України законності, службової дисципліни; запобігання проявам субкультури серед засуджених; недопущення насильства, катування в місцях несвободи як серед засуджених, так і персоналу засуджених; покращення умов матеріально-побутового забезпечення, охорони здоров'я, залучення засуджених до праці тощо. Особливої уваги в дослідженні приділено прояву серед засуджених субкультури, яка несе в собі особливу небезпеку і впливає на службову дисципліну персоналу ДКВС України, його добір, проходження служби рядовим і начальницьким складом, дисциплінарну відповідальність за зловживання службовим становищем. Доведено, що впровадження в діяльність органів і установ виконання покарань безпекових норм потребує значного часу та ресурсів. Констатовано, що безпекові норми державної політики у сфері виконання/відбування покарань можуть діяти як солідарно, так і конкурувати

різноступенево і в різних комбінаціях, орієнтуватися на довгострокові, середньострокові та короткострокові наслідки.

Ключові слова: політика, пенітенціарна система, виконання покарання, засуджений, персонал, науково-педагогічні працівники, добір, Державна кримінально-виконавча служба України, місія несвободи, безпековий вимір, охорона здоров'я, правовий статус, особи рядового і начальницького складу, законність, дисциплінарна відповідальність, зловживання службовим становищем, виправлення, ресоціалізація, матеріально-побутове забезпечення, субкультура, насильство, катування.

Постановка проблеми. Державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі реалізується особами рядового і начальницького складу органів та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. Суб'єктами формування державної політики у сфері виконання покарань є Верховна Рада України та Міністерство юстиції України. З огляду на те, що Україна перебуває на шляху до європейської інтеграції, державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі повинна узгоджуватися з міжнародною політикою, яка відіграє важливу роль у формуванні та реалізації міжнародних стандартів поведження із засудженими та ув'язненими.

Державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі, перебуваючи в тісному взаємозв'язку з іншими її елементами, виступає гарантом безпеки засуджених і персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Проведений нами ґрунтовний аналіз джерельної бази показує, що вітчизняні вчені недостатньо уваги приділяють саме державній політиці у сфері виконання покарань у безпековому вимірі, оскільки ця політика розглядається вченими, як правило, в контексті кримінально-правової політики.

На наш погляд, такий підхід вітчизняних учених не може бути визнано оптимальним, оскільки державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі на тлі проведення реформ у цій сфері є актуальною і затребуваною у ґрунтовному науковому аналізі. Що і стало вибором підготовки цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-прикладні засади державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі фрагментарно розглядалися вітчиз-

няними науковцями, серед яких: К. А. Автухов, В. А. Бадира, Є. Ю. Бараш, А. І. Богатирьов, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. В. Кондратішина, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, М. Ю. Кутепов, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. В. Лисодєд, Я. О. Ліховіцький, В. О. Меркулова, О. Г. Михайлик, Є. І. Огородник, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, О. В. Романенко, М. В. Романов, О. П. Рябчинська, Я. В. Стрелюк, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, В. О. Човган, О. О. Шкута, І. С. Яковець, М. М. Яцишин та ін.

Доктринальні та прикладні напрацювання зазначених учених мають важливе наукове й практичне значення, фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак у нинішніх умовах, суттєво скоригованих режимом воєнного стану в Україні, з урахуванням концептуальних підходів вітчизняних учених до проблем реалізації державної політики у сфері виконання покарань та практики діяльності персоналу ДКВС України це питання набуває особливого значення й потребує ґрунтовного комплексного дослідження.

Зазначені обставини свідчать про актуальність теми наукової статті, а також підтверджують її нагальність, що забезпечить певну наукову дискусію в питаннях реалізації державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі.

Формулювання мети. Метою статті є визначення державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі, вироблення наукового консенсусу в гострих і дискусійних питаннях: проходження служби рядовим і начальницьким складом ДКВС України, дотримання ними законності, службової дисципліни на всіх стадіях виконання кримінальних покарань у місцях несвободи.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що в кримінально-виконавчому праві та кримінології проблема державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі досліджувалася в наукових працях: В. В. Кондратішиної «Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація» [1], М. М. Яцишина «Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України» [2], М. Ю. Кутєпова «Кримінологічні засади формування кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі» [3], Є. І. Огородника «Механізм реалізації державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі» [4].

лізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі» [4], Ю. В. Кернякевич-Танасійчук «Кримінально-виконавча політика України» [5]. Наукові положення, викладені вітчизняними вченими у власних дисертаціях, беззаперечно мають важливе теоретичне і практичне значення.

Разом з тим значна кількість концептуальних питань, визначення змісту й основних напрямів державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі не була досліджена у зв'язку з постійними реформаційними процесами кримінально-виконавчої системи та її трансформації в пенітенціарну систему нового зразка.

Таким чином, наші висновки ґрунтуються на багатьох аспектах цього інституту в безпековому вимірі й характеризуються суттєвим впливом на подальше визначення ряду елементів сучасної кримінально-виконавчої дійсності. Насамперед доцільно з'ясувати окремі важливі елементи державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі та дослідити їх можливий вплив на реформування кримінально-виконавчої системи і трансформації її в пенітенціарну систему.

Одним з найбільш дискусійних питань у межах окресленої проблематики є термінологічне визначення державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі. Зокрема, серед вітчизняних учених існує думка, що державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі – це наука про принципи, цілі й завдання діяльності органів та установ виконання покарань, про форми і засоби, які є в розпорядженні адміністрації органів та установ виконання покарань, необхідні для досягнення мети виконання покарання» [6, с. 253].

Інший вітчизняний учений І. М. Даньшин, досліджуючи питання визначення кримінальної політики, наголошував, що «така політика може сприйматись для найменування галузі певних наукових знань, що являють собою теоретико-пізнавальну категорію» [7, с. 26]. Більш сучасне розуміння політики формує вітчизняний учений П. Л. Фріс, наголошуючи при цьому, що «кримінально-виконавча політика визначає основні напрями правотворчої діяльності держави й правозастосовчої діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінальних покарань» [8, с. 17].

Окремої думки з цього приводу дотримуються Г. С. Семаков та А. П. Гель, які вважають, що кримінально-виконавча політика – це частина політики держави, яка встановлює основні напрями діяльності державних органів, громадських організацій та окремих громадян у сфері виконання і відбування кримінальних покарань, здійснення виховного впливу на засуджених [9, с. 3].

Вітчизняний дослідник К. В. Муравйов, досліджуючи поняття державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, трактує її як сукупність концептуальних ідей, засад та керівних положень, покладених в основу діяльності органів державної влади у сфері правотворення і правореалізації на всіх стадіях виконання кримінального покарання та під час застосування інших заходів примусового і виховного характеру щодо порушників, а також надання їм допомоги в процесі соціальної адаптації (ресоціалізації) та пробації [10, с. 36].

Інші вітчизняні вчені, зокрема О. М. Джужа, визначає кримінально-виконавчу політику як напрям діяльності державних і громадських органів у галузі виконання кримінальних покарань [11, с. 8]. О. Г. Кальман наголошує, що кримінально-виконавча політика відображається в діяльності органів і установ виконання покарань та в діяльності відповідних органів і установ [12, с. 8].

Отже, заявлені визначення терміна державної політики у сфері виконання кримінальних покарань свідчать про наявні різні підходи до сприйняття та формулювання. При цьому більшість визначень такої політики формулюється через діяльність певних суб'єктів з виконання ключових завдань у відповідній сфері кримінально-виконавчої дійсності.

Спираючись на загальне значення терміна «політика», більш змістовне визначення політики у сфері виконання покарань надають автори підручника «Кримінально-виконавче право» за загальною редакцією В. В. Голіна та А. Х. Степанюк, які стверджують, що політика у сфері виконання покарань визначає цілі, принципи, стратегію, напрями діяльності органів і установ виконання покарань, її основні форми й методи. Своєю чергою як діяльність держави політика у сфері виконання покарань реалізується в різних формах і насамперед у законодавстві, що регулює діяльність органів і установ виконання покарань [13, с. 8].

Узагальнюючи вищенаведене та враховуючи загальне значення терміна «політика», ми розглядаємо державну політику у сфері виконання покарань у безпековому вимірі як явище суспільного життя, що відображає виключно діяльність персоналу ДКВС України через призму сприйняття ключових її елементів (суб'єкти, принципи, функції, цілі, методи, освітньо-наукова складова тощо).

Отже, спираючись на вивчений досвід вітчизняних учених, пропонується авторське визначення державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі – це комплекс ключових положень, основоположних принципів, фундаментальних уявлень і нормативів щодо реалізації прав і свобод засуджених у місцях несвободи і поза їх межами, які гарантовані загальноновизнаними міжнародними принципами забезпечення безпеки людини.

Оскільки держава охороняє права і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку, «у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи з проханням про забезпечення особистої безпеки» [14], тому її політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі має ґрунтуватися на базових правах засуджених, охороні їх здоров'я, матеріально-побутовому забезпеченні, відсутності в місцях несвободи субкультури, насильства та катування, дотриманні персоналом ДКВС України законності, службової дисципліни, забезпечення засобів виправлення, ресоціалізації та реінтеграції.

Водночас це дозволить проводити реформу (розвиток) кримінально-виконавчої системи України шляхом системного аналізу та комплексного алгоритму її трансформації в пенітенціарну систему. Змін також потребує сама система функціонування органів і установ виконання покарань, оновленого добору персонального складу працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, науково-педагогічних працівників, оскільки новітні підходи до виконання кримінальних покарань мають відповідати міжнародним стандартам поведіння з ув'язненими і засудженими.

Варто наголосити, що після розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [15] дещо змінився вектор державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі.

У цьому нормативно-правовому документі було визначено основні безпекові виміри виконання покарань у місцях несвободи Міністерства юстиції України, а саме:

- правова безпека засуджених і персоналу ДКВС України;
- дотримання особами рядового і начальницького складу ДКВС України законності, службової дисципліни;
- запобігання проявам субкультури серед засуджених;
- недопущення насильства, катування в місцях несвободи як серед засуджених, так і персоналу;
- покращення умов матеріально-побутового забезпечення, охорони здоров'я, залучення засуджених до праці тощо.

Окремої уваги в дослідженні заслуговують прояви серед засуджених субкультури, яка становить особливу небезпеку і впливає на службову дисципліну персоналу ДКВС України, його добір, проходження служби рядовим і начальницьким складом, дисциплінарну відповідальність за зловживання службовим положенням тощо.

До речі, вітчизняний учений-кримінолог О. М. Джужа розглядає субкультуру як сукупність особливих правил поведінки, звичаїв, моралі, що склалися в злочинному середовищі й відрізняються антисуспільною спрямованістю, щоб забезпечити досягнення внутрішньої та зовнішньої мети функціонування злочинної організації [16, с. 750].

Вітчизняна вчена Л. Гула вважає, що в основі кримінальних правил і тюремних традицій здійснюється саморегулювання взаємовідносин між засудженими, які впроваджують антигуманні способи впливу та пригнічують їхню людську гідність, а в деяких випадках демонструють свавілля та жорстокість [17, с. 228]. О. Г. Крикушенко сучасний зміст субкультури поділяє на субкультуру злочинного світу, що є прихованою для суспільства, і субкультуру закладів виконання покарань, особливо

місць несвободи, де люди використовують субкультуру як засіб інтеграції та подолання тягарів, пов'язаних з відбуванням покарання [18, с. 91–92].

Опитаний вченими наукової школи «Інтелект» персонал ДКВС України щодо впливу субкультури на функціонування кримінально-виконавчої системи України відзначив субкультуру (49,3 %) та вплив лідерів засуджених негативної спрямованості (51,6 %) як одні з найпоширеніших детермінант злочинності у пенітенціарній сфері.

До інших за результатами дослідження було віднесено такі, як: суб'єктивні чинники (як з боку засуджених, так і персоналу місць несвободи) – 13,1 %; різні об'єктивні причини та умови, що впливають на зниження ефективності функціонування різних підрозділів органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби України (некомплект кадрів, неналежне фінансове, матеріально-технічне забезпечення служб в органах і установах виконання покарань, законність порушення службової дисципліни тощо) – 39,3 %; формальне проведення соціально-виховної та психологічної роботи – 2,3 %; вплив так званих «зłodіїв у законі», які керують з волі, – 2,4 %.

Схожі дані було отримано в результаті узагальнення результатів анкетування засуджених, які вказали на меншу роль субкультури (10,8 %) та вплив лідерів засуджених негативної спрямованості (45,0%), що можна пояснити їхньою так званою «тюремною солідарністю» з неформальними звичаями і традиціями [19, с. 71].

Отже, державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі має пройти відповідне збереження консерватизму в місцях несвободи (від лат. *conservo* – «охороняю», «зберігаю»), що є однією з гарантій його стабільності. У зв'язку з цим юридичний зміст поняття «державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі» має бути закріплена в новому Пенітенціарному кодексі України як пріоритет верховенства прав та законних інтересів засуджених під час виконання/відбування покарання.

Водночас державна політика у сфері виконання покарань у безпековому вимірі має вплинути й на баланс інтересів персоналу

і засуджених під час виконання/відбування покарань, на практику дисциплінарної відповідальності персоналу ДКВС України у зв'язку з порушенням останніми виконання покладених на них обов'язків, що дозволить відкрити нове бачення реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, створити рівні можливості між суб'єктами пенітенціарних правовідносин для реалізації єдиної мети: соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених після звільнення в соціум.

Висновки. Узагальнюючи викладене, пропонуються новітні підходи до реалізації державної політики у сфері виконання покарань у безпековому вимірі, які можуть бути реалізовані Міністерством юстиції України після нашої перемоги над державою-агресором р.ф.

1. Створення в Україні Державної установи «Центр ресоціалізації». Відповідно має бути розроблений і ухвалений Верховною Радою України Закон України «Про ресоціалізацію». Усе це можна зробити за аналогією з Державною установою «Центр пробації».

2. З метою оптимізації діяльності органів і установ виконання покарань розглянути питання щодо скорочення міжрегіональних управлінь, оскільки в умовах швидкого розширення інформаційних і комунікаційних технологій вони стають посередником між адміністрацією органу чи установи виконання покарань і Державним департаментом.

3. Вивчити питання щодо передачі в підпорядкування Міністерства освіти і науки Державну установу «Кременчуцька виховна колонія», оскільки виправлення і ресоціалізація неповнолітніх засуджених відбувається через освітній простір. Щодо нагляду і охорони за засудженими пропонується укласти відповідний двосторонній договір.

4. Вивчити питання щодо передачі в підпорядкування Міністерства соціальної політики Державну установу «Софіївська виправна колонія», оскільки саме це Міністерство є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Щодо нагляду і охорони за засудженими пропонується укласти відповідний двосторонній договір.

5. Створити при Міністерстві юстиції України робочу групу щодо розробки Пенітенціарного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 275 с.
2. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 34 с.
3. Кутепов М. Ю. Кримінологічні засади формування кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 203 с.
4. Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 19 с.
5. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 37 с.
6. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2002. 253 с.
7. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харьков : Право, 1998. 144 с.
8. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 35 с.
9. Семаков Г. С., Гель А. П. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій. Київ, 2000. 196 с.
10. Муравйов К. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. С. 36.
11. Джу́жа О. М. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 446 с.
12. Кальман О. Г. Проблеми кримінально-виконавчого права : навч. посіб. Київ : НАПУ, 2011. 336 с.
13. Голіна В. В., Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право : підручник. Харків : Право, 2011. 328 с.
14. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
15. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.03.2024).

16. Джужа О. М. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Є. І. Моїсєєв, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. IV: Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. Київ : Атіка. 968 с.

17. Гула Л. Кримінальна субкультура як детермінант злочинності в установах виконання покарання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 223–229.

18. Крикушенко О. Г. Поняття субкультури та її сучасний зміст. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 3 (45). С. 89–92.

19. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа та ін. Одеса : Гельветика, 2022. 464 с.

Bohatyrov I.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Professor of the Department of Law and Law Enforcement
of the Zhytomyr Polytechnic State University,
Honored Worker of Science and Technic of Ukraine
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Bohatyrova O.,

Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher,
Professor of the Department of the Security Management,
Law Enforcement and Anticorruption Activity of the
International Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0003-4630-4408

STATE POLICY IN THE FIELD OF EXECUTION OF PUNISHMENTS IN UKRAINE: SECURITY DIMENSION

State policy in the field of execution of punishment in the security dimension is implemented by bodies and institutions of execution of punishments of the Ministry of Justice of Ukraine. It is noted that the main subject of the formation of such a policy is the Verkhovna Rada of Ukraine. Because of the fact that Ukraine is on the way to European integration, the state policy in the field of execution of punishment in the security dimension should be consistent with international policy, which plays an important role in the formation and implementation of international standards for the treatment of convicts and prisoners.

It has been proven that the state policy in the field of execution of punishment in the security dimension, being in a close relationship with other elements of it, acts as a guarantor of the safety of convicts and personnel of institutions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine and probation bodies as State institution «Probation Center».

Our thorough analysis of the source base of the subject of research shows that domestic scientists do not pay enough attention to the state policy in the field of

execution of punishment in the security dimension, since this policy is considered, as a rule, by scientists, in the context of criminal law policy.

Our thorough analysis of the source base of the subject of research shows that domestic scientists do not pay enough attention to the state policy in the field of execution of punishment in the security dimension, since this policy is considered, as a rule, by scientists, in the context of criminal law policy.

At the same time, the state policy in the field of execution of punishments in the security dimension should also affect the balance of interests of personnel and convicts during the execution/serving of punishments, which will allow to open a new vision of reforming the criminal and executive system of Ukraine and its transformation into a penitentiary system, create equal opportunities between subjects of penitentiary legal relations for the realization of a single goal: socialization, resocialization and reintegration of convicts into society after release.

The opinion is substantiated that the state policy in the field of execution of punishments in the security dimension should undergo appropriate conservation, conservatism in places of imprisonment (Latin «conserve» - protect, preserve), which is one of the guarantees of its stability. In this regard, the legal meaning of the concept of state policy in the field of execution of punishments in the security dimension should be enshrined in the new Criminal Code of Ukraine, as a priority of the supremacy of the rights and legitimate interests of convicts during execution/serving of punishment.

The main security dimensions of the execution of punishment in the bodies and institutions of the execution of punishments of the Ministry of Justice of Ukraine were formulated, namely: legal security of convicts and staff of places of imprisonment; manifestations of subculture among convicts; violence in places of imprisonment, both among convicts and personnel and convicts; material and household support, health care, safety of convicts' involvement in work; features of execution of punishments not related to deprivation of liberty in the occupied territories; challenges of war, etc.

New approaches to the implementation of state policy in the field of execution of punishments in the security dimension are proposed. They can be implemented by the Ministry of Justice of Ukraine after our victory over the aggressor state of the Russian Federation.

Key words: *policy, penitentiary system, execution, punishment, convict, personnel, academic staff, State Criminal and Executive Service of Ukraine, places of detention, security dimension, health care, legal status, rank and command staff, legitimacy, disciplinary liability, abuse of official position, correction, resocialization, material support, subculture, violence, torture.*

References

1. Kondratishyna, V. V. (2009), *Criminal enforcement policy of Ukraine: formation and implementation* : PhD in Law Thesis, Lviv.
2. Yatsyshyn, M. M. (2010), *Historical and legal foundations of the criminal and enforcement policy of Ukraine* : Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.
3. Kutepov, M. Yu. (2015), *Criminological principles of the formation of the criminal and executive policy of Ukraine at the modern stage* : PhD in Law Thesis, Kharkiv.

4. Ohorodnyk, E. I. (2017), *The mechanism of implementation of criminal enforcement policy of Ukraine and its reform at the current stage* : PhD in Law Thesis, Kharkiv.

5. Kernaikovich-Tanasiichuk, Yu. V. (2019), *Criminal executive policy of Ukraine* : Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.

6. Stepaniuk, A. Kh. (2002), *Actual problems of execution of punishments (essence and principles of criminal enforcement activity: theoretical and legal research)* : Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kharkiv.

7. Danshin, I. N. (1998), *Introduction to criminological science*, Pravo, Kharkiv.

8. Fris, P. L. (2005), *Criminal and legal policy of Ukraine* : Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.

9. Semakov, G. S. and Hel, A. P. (2000), *Criminal executive law of Ukraine* : a course of lectures, Kyiv.

10. Muraviov, K. V. (2017), *Administrative and legal support for the implementation of state policy in the sphere of execution of criminal punishments* : Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.

11. Dzhuzha, O. M. (2002), *Criminal and executive law of Ukraine* : manual, YurinkomInter, Kyiv.

12. Kalman, O. G. (2011), *Problems of criminal enforcement law* : manual, NAPU, Kyiv.

13. Holina, V. V. and Stepaniuk, A. Kh. (2011), *Criminal and enforcement law* : textbook, Pravo, Kharkiv.

14. Ukraine (2004), *Criminal and Executive Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 11 July 2003, No. 1129-IV, Verkhovna Rada of Ukraine, No. 3–4.

15. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and on the Approval of the Operational Plan for its Implementation in 2022–2024* : order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16 December 2022.

16. Dzhuzha, O. M. (2007), *International police encyclopedia* : in 10 volumes / in Moiseev, E. I., Rymarenko, Yu. I., Tatsii, V. Ia. and Shemshuchenko, Yu. S., Vol. IV: *Criminal – legal, criminological and criminal enforcement principles of police activity*, Attica, Kyiv.

17. Hula, L. (2018), "Criminal subculture as a determinant of crime in penal institutions", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal sciences*, Vol. 884, pp. 223–229.

18. Krykushenko, O. H. (2014), The concept of subculture and its modern meaning, *State and regions. Series: Law*, No. 3 (45), pp. 89–92.

19. Bohatyrov, I. H., Borovyk, A. V. and Dzhuzha, O. M. (2022), *Penitentiary criminology* : textbook, Helvetica Publishing House, Odesa.

Любарський О. М.,

ад'юнкт кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0009-7392-7409

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ТА ПРОБАЦІЇ

У статті розкрито теоретико-правові засади, сутність і зміст стимулювання правослухняної поведінки засуджених. Аргументовано перспективність концепції розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації шляхом оптимізації стимулювання правослухняної поведінки засуджених фактами сучасних реалій злочинності та положеннями документів Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, країн за ефективністю законів пенітенціарної політики країн Європи, рішень Європейського суду з прав людини, що відображають прогресивні тенденції сучасного праворозуміння та правової культури.

Ключові слова: *стимулювання правослухняної поведінки засуджених, державна політика у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, пенітенціарна система, реабілітація, реінтеграція, виправлення, засуджені, ув'язнені, злочинність, рецидив.*

Постановка проблеми. Український народ нині героїчно захищає Вітчизну, її територіальну цілісність і недоторканність, державний суверенітет як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. Українські воїни вже третій рік самовіддано захищають від «червоної чуми» не тільки суверенітет, право на самовизначення, демократичні та ліберальні цінності народу України, але і надбання європейської спільноти і всього прогресивного людства у забезпеченні оптимальних умов для гідного існування і вільного розвитку особистості, прав та свобод людини як найвищої соціальної цінності,

в утвердженні і захисті демократії, непорушності закону та ідеї права загалом.

У той час як українські герої зі зброєю в руках доводять європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, які задекларовані у преамбулі Конституції – Основного Закону України [1], почесним обов'язком усього народу України є всебічна підтримка фронту супротиву поширенню злого духу злочинної влади Російської Федерації, а також утвердження в усіх сферах життєдіяльності суспільства ідеалів і цінностей, які відстоюють наші воїни світла.

Однією з галузей суспільних відносин, що найбільше потребують реформування, у т.ч. відповідно до високих стандартів Ради Європи та кращих практик країн Європейського Союзу, повноправним членом якого прагне стати Україна, є правовідносини у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, регламентація та практична реалізація яких демонструють превалюючі цінності, реальний рівень поваги до прав і свобод людини, людської гідності, а також репрезентують досягнутий у суспільстві рівень правосвідомості і правової культури, панування права й духовного розвитку загалом.

Стимулювання правослухняної поведінки засуджених є перспективним полем здійснення реформ функціонування пенітенціарної системи та має стати стрижневим вектором розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, що і буде аргументовано у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню суспільних відносин, які виникають у зв'язку з виконанням-відбуванням покарань і соціальною реінтеграцією засуджених в Україні та зарубіжних країнах, а також науковому розробленню напрямів оптимізації функціонування пенітенціарної системи, завданням якої, відповідно до ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) [2] та ст. 1 проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» від 22.03.2021 р. № 5293 [3], є формування та реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації з метою захисту інтересів

особи і держави, суспільства від злочинності шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень, присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як: І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов, О. Г. Колб, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, В. С. Батиргарєєва, В. А. Бадира, О. М. Бандурка, О. В. Беца, Г. О. Радов, В. М. Синьов, В. І. Кривуша, О. І. Бажанов, В. Я. Конопельський, С. І. Халимон, М. Я. Гуцуляк, А. В. Кирилюк, В. В. Коваленко, В. О. Корчинський, О. М. Неживець, В. О. Меркулова, О. І. Осауленко, Л. І. Олефір, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, І. С. Яковець та інші українські науковці.

Серед праць дисертаційного рівня, проблематика яких безпосередньо кореспондує з процесом стимулювання правослухняної поведінки засуджених, можна виокремити такі: «Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки», О. О. Шкута, 2011 рік; «Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі», О. В. Таволжанський, 2014 рік; «Соціально-виховна робота в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях України середнього рівня безпеки», Василенко К. І., 2017 рік. Окремі аспекти проблематики статті були досліджені І. С. Михалко в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених», 2012 рік.

Проте комплексних досліджень стимулювання правослухняної поведінки як інтегруючого вектора державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії і безпосереднього шляху досягнення засудженими вільного від правопорушень життя в публічному доступі виявити не вдалося.

Деякі аспекти проблематики статті були висвітлені під час участі у II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану», яка відбулась 25 квітня 2024 року.

Метою статті є аргументоване висвітлення перспективності стимулювання правослухняної поведінки засуджених як пріоритетного вектора розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації для актуалізації зазначеного питання в науково-правовому і політико-правовому дискурсі та привернення уваги наукової спільноти до розроблення цього напрямку досліджень.

Виклад основного матеріалу. Українська публічна влада, політикум, наукове співтовариство та авангард громадянського суспільства, маючи на озброєнні цінності та ідеали, звичаї і традиції, стандарти й моделі, надбання правової культури, досвід правотворення та правореалізації, сформовані багатотіковим поступом усієї людської цивілізації, за підтримки Ради Європи, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй, маючи благородну мету утвердження й забезпечення прав і свобод людини, гідного життя та вільного розвитку особистості, єдиним фронтом розбудовують правову систему України, реагуючи у формі нових норм права та їх інституціоналізації на все нові потреби й виклики сучасності, породжені еволюцією суспільних відносин та її стрімким розвитком у наш час, зумовленим високими темпами науково-технічного прогресу та глобалізації, духовним розвитком особистості й соціуму як синергії правослухняних, правосвідомих та правоактивних його членів.

Проте, незважаючи на цивілізаційний поступ, у людства існують вічні проблеми, зокрема такі як: правопорушуваність, кримінальна правопорушуваність та злочинність, які є шкідливим і небезпечним соціальним явищем як безпосередньо для кожної людини, її прав і свобод, вільного і всебічного розвитку особистості, гідних умов її існування, так і для розвитку суспільних відносин в усіх сферах життєдіяльності, загального добробуту та прогресивної еволюції людства.

Виражаючи суверенну волю народу, у ст. 1 Основного Закону України проголошено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», а також у ст. 3 задекларовано, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Безперечно, зазначені норми Конституції України є втіленням прогресивного досвіду державотворення, розвитку правосвідомості та правової культури, поступу людської цивілізації від первісного хаотичного ладу, архаїчного права, принципів таліону, кровної помсти і т. д. (згідно із загальноприйнятими історичними відомостями) до визнання людини, її гідності найвищою соціальною цінністю, захисту прав людини четвертого покоління, захисту прав тварин і т. п. Проте гостро дискусійними в наш час є питання справедливості, суворості й гуманності, мети й ефективності кримінальних покарань, їх виконання та відбування, довічного позбавлення волі та смертної кари, широкого резонансу у громадському дискурсі набувають покарання за тяжкі і особливо тяжкі злочини, вчинені з особливою зухвалістю, винятковим цинізмом, особливою жорстокістю. Утвердженню, забезпеченню і захисту рівною мірою підлягають права і свободи усіх людей, адже «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [1]: і жертв правопорушення, їхніх рідних і близьких, усього суспільства загалом, і правопорушників, засуджених, ув'язнених як членів суспільства, в якому вони отримали генетичну інформацію, в якому відбувалось формування їх особистостей та в якому детермінована злочинність і протиправна поведінка конкретного зловмисника.

Останнім часом у науковому дискурсі досить аргументовано, в т. ч. завдяки проведеним дослідженням, постало питання про відсутність у людини свободи волі та абсолютну детермінованість її поведінки, рішень генами, факторами їх активації, зовнішнім середовищем, його культурою, оточенням, виховним впливом у дитинстві, навіть особливостями внутрішньоутробного розвитку і формуванням майбутніх психологічних та інтелектуальних особливостей індивіда, зумовлених безпосереднім впливом матері на розвиток плоду та опосередкованим через матір зовнішнім впливом

на ембріон, тобто особистість і життєдіяльність людини результуються генетичною інформацією та багатофакторним зовнішнім впливом. Зокрема, найвідомішим прихильником і популяризатором описаної концепції є Роберт Моріс Сапольскі – американський нейроендокринолог, професор біології, нейронауки і нейрохірургії у Стенфордському університеті [4]. Дослідженню протиправної психології та поведінки, особи правопорушника, явищ правопорушуваності, кримінальної правопорушуваності і злочинності, юридичної, в т. ч. кримінальної відповідальності та системи кримінальних покарань, їх відбування і виконання, пошуку шляхів протидії вказаним негативним факторам, їх теоретичному обґрунтуванню, інституціоналізації та оптимізації присвячено багато сил і засобів таких профільних галузей науки, як: кримінальне право, кримінально-виконавче право, пенологія, соціологія, психологія, педагогіка, філософія та криминологія (спеціальна інтегруюча наука, спрямована на протидію злочинам). Проте сучасна наука ще не володіє об'єктивно істинними знаннями, що дозволяють абсолютно ідентифікувати та цілеспрямовано й гарантовано результативно впливати на причини та умови, фактори злочинності як небезпечного і шкідливого соціального явища, вчинення окремих злочинів, протиправної психології і поведінки, особистість конкретного правопорушника. Однак очевидними ознаками, спільними для всіх правопорушень і правопорушників, є соціальність і протиправна поведінка, антидот проти якої – стимулювання правослухняної поведінки.

Тому, зважаючи на вищенаведені підстави, логічним наслідком їх є обов'язок громадянського суспільства, держави й наддержавних організацій стимулювати правослухняну поведінку засуджених – здійснювати зовнішній вплив, забезпечувати необхідні умови й докладати всіх можливих, науково обґрунтованих та передбачених законом зусиль для відновлення або ж формування в особи, що порушила закон, здатності, спроможностей і мотивів жити без правопорушень, особливо в засуджених до позбавлення волі, оскільки пенологічними (легітимними) підставами позбавлення волі, обмеження природного права людини на свободу є покарання (кара), стримування, захист суспільства (запобігання –

спеціальна і загальна превенція) та реабілітація (виправлення). Ба більше, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Мюррей проти Нідерландів» [8] наголошено, що насильно позбавляти особу свободи, не прагнучи до її реабілітації, є несумісним з людською гідністю.

На важливості та обов'язковості створення умов і забезпеченні можливостей, системної діяльності (засобів, заходів та процедур), прагнення та сприяння, заохочення державою реабілітації та реінтеграції, тобто ресоціалізації – соціальної реінтеграції засудженого, здатного вести правослужняне життя, наголошується у політиці європейських країн щодо обрання покарань, як це відображено у практиці Договірних держав (Високих Договірних Сторін Європейської конвенції з прав людини), стандартах, ухвалених Радою Європи, та міжнародних документах: рішення Європейського суду з прав людини у справах «Петухов проти України» (заява № 41216/13, рішення від 09 вересня 2019 р.) [5], «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (заяви № 66069/09, 130/10 та 3896/10, рішення від 09 липня 2013 р.) [6], «Хорошенко проти Росії» (заява № 41418/04, рішення від 30 червня 2015 р.) [7], «Мюррей проти Нідерландів» (заява № 10511/10, рішення від 26 квітня 2016 р.) [8] та інші.

У рішенні у справі «Мюррей проти Нідерландів» [8], зокрема, зазначається про акцент на першочерговості реабілітаційної цілі позбавлення волі в європейській каральній політиці та наявність тенденції приділення більшої уваги соціальній реабілітації – ресоціалізації через заохочення особистої відповідальності, що відслідковується в документах Ради Європи. Під час розгляду цієї справи суддя Пауло Пінто де Альбукерке наголосив на основному призначенні позбавлення волі (*primary purpose of imprisonment*) – соціальній реінтеграції засудженого, здатного вести вільне від злочинів життя, та зауважив про моралізаторські і патерналістичні конотації реабілітації (виправлення), сумнівність її практичного здійснення та ще більшу сумнівність її доказовості, встановлення факту виправлення, проблематичність припущення, що держави мають конституційну легітимність

виправляти (змінювати) дорослу людину. А також вказав на більшу реалістичність завдання, мети покарання – підготовка ув'язненого до законслухняного життя [8].

Необхідно зауважити, що репрезентуючий поняття реабілітації термін «rehabilitation» варто розуміти у прямому значенні відповідно до перекладу з англійської мови як похідного від слова «ability» – здатність, спроможність, із префіксом «re», що означає зворотну або повторну, відновлювальну, відтворювальну дію, тобто як «відновлення здатності, спроможності» жити без правопорушень, правомірно, правослухняно (стосовно реабілітації засуджених), що відображає істинну суть реабілітації як процесу об'єктивної реальності та його мету, бажаний результат. Таке тлумачення терміна «реабілітація» подекуди етимологічно виводиться від латинського слова *habilis* – «здатність», *rehabilis* – «відновлення здатності» [9, с. 6].

У правилі 4 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження із в'язнями, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 2015 р., наголошено, що цілями вироку щодо позбавлення волі є насамперед захист суспільства та зниження рівня рецидивізму, які є досяжними тільки за умови, якщо період ув'язнення використаний для забезпечення, наскільки це можливо, реінтеграції засудженого у суспільство здатним вести законслухняне та самодостатнє життя [10]. Натомість дефініція мети покарання згідно з ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (далі – КК) України, яка формально відображає спрямованість каральної політики держави, декларує виправлення, а також запобігання другорядними цілями покарання після кари [11]. Таке формулювання є демонстрацією відставання в розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації на два порядки від репрезентованих прогресивних політико-правових тенденцій, адже:

– термін-поняття «виправлення» має патерналістський та моралізаторський зміст, що передбачає примусову зміну особистості засудженого;

– формальне декларування першочерговою ціллю покарання «кари» як складової мети покарання, або ж покарання заради

кари є очевидно абсурдним і за формою, і за змістом апріорі, що не потребує раціонального доведення.

Тут необхідно віддати належне законодавцю, який наголосив у ч. 2 ст. 1 проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» від 22.03.2021 р., що «функціонування пенітенціарної системи не має на меті покарання» [3], хоча доречним у цьому контексті є застосування саме терміна «кара».

Що ж до «виправлення»: якщо його тлумачити як процес, крізь призму дефініції ч. 1 ст. 6 КВК України [2], а не результат заходу примусу, що полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого, відповідно до ст. 50 КК України [11], то в такому трактуванні виправна мета покарання має більш реалістичні сенс і практичну досяжність. Адже, якщо станом на 01 липня 2023 р. за даними Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України лише серед 19 340 осіб, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки, 57 % (11 100 осіб) становлять засуджені, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі [12], то це є фактичним свідченням недосягнення мети покарання або ж – наявності хиб у формуванні та реалізації політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Таким чином, мета покарання має бути досяжною, а її дефініція у законі має чітко й однозначно визначати реальний зміст і напрям розвитку каральної політики.

Місце і роль та перспективи стимулювання як процесу, засобу та способу, шляху досягнення кінцевої мети покарання – правомірної поведінки особи в Україні на рівні закону визначені у КВК України, де у ст. 5 задекларовано, що раціональне застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки є одним із принципів, на яких ґрунтується кримінально-виконавче законодавство, виконання і відбування покарань, а у ч. 5 ст. 123 КВК України передбачено практичне здійснення стимулювання правослухняної поведінки засуджених за допомогою програм диференційованого виховного впливу [2].

В означеному аспекті як позитивні приклади визначення спрямованості політики у сфері виконання покарань можна навести такі:

– збільшити готовність засуджених вести вільне від злочинів життя через стимулювання здатності керувати своїм життям та через сприяння його або її реінтеграції, а також запобігти вчиненню правопорушень протягом терміну покарання – section 2 of chapter 1 of PART I of the Imprisonment Act Фінляндської Республіки [13];

– засуджений має стати потенційно здатним (спроможним) у майбутньому / має бути підготовленим вести соціально відповідальне життя без вчинення кримінальних правопорушень; захист громадськості від подальших кримінальних правопорушень – section 2 of the Act on the execution of prison sentences and measures of reform and prevention involving deprivation of liberty (Prison Act) Федеративної Республіки Німеччина [14];

– розвинути в людини мотиви правослухняної поведінки – вважають найголовнішим практичні співробітники Виправної служби Норвегії [15].

Зазначені держави є кращими в Європі за динамікою зниження кількості ув'язнених, що супроводжується зниженням загальної кількості засуджених за кримінальні правопорушення, відповідно до даних Data UNODC. United Nations Office On Drugs and Crime (UNODC) [16], Council of Europe Annual Penal Statistics (SPACE) / Université de Lausanne [17] та World Prison Brief, Institute for Crime & Justice Policy Research (ICPR) [18]. Про ефективність їх пенітенціарної політики поряд із Королівством Нідерландів, Швейцарською Конфедерацією та скандинавськими країнами в цілому вказується у звіті Council of Europe and University of Lausanne Prisons and Prisoners in Europe 2022: Key Findings of the SPACE I report з посиланням на статтю of John Pratt, а Фінляндія згадується як модель для зменшення кількості ув'язнених [19; 20].

На «вдосконалення застосування реабілітаційних підходів та інструментів для переходу від карального до більш реабілітаційного режиму» був спрямований проект «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в'язничної реформи в Україні Плюс» (SPERU+), який завершився у 2023 році [21]. Подальшій розбудові пенітенціарної системи України з акцентом на покращенні

якості управління в'язницями та реабілітації засуджених – «допомога ув'язненим у набутті просоціального ставлення та здатності жити без злочинів після звільнення, застосовуючи сучасний арсенал методів зміни поведінки», присвячений проєкт «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS), розрахований до кінця 2026 року [22].

Розвиток національної системи виконання кримінальних покарань у руслі оптимізації стимулювання правомірної поведінки засуджених відповідає і Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (далі – Стратегія), її цілям, принципам, на яких вона базується, а також передбачає розв'язання описаних у зазначеному стратегічному документі проблем, а саме таких як: формальний підхід до виправлення і ресоціалізації, залишковий принцип уваги до відділів соціально-виховної та психологічної роботи; малоефективність інструментів вивчення, оцінки засуджених і виховного впливу на них, непослідовність їх застосування, недостатність інструментарію впливу для створення умов сприяння зміні поведінки засуджених та запобігання вчиненню ними правопорушень після звільнення; складні умови служби, втрати ефективності діяльності персоналу у зв'язку з неналежним рівнем матеріально-технічного забезпечення, цифровізації, впровадження інформаційних технологій та інновацій, нових методів та інструментів роботи; навантаження на державний бюджет у зв'язку з низьким рівнем реінтеграції в суспільство засуджених з правослухняною поведінкою – високим рівнем рецидивної злочинності [23].

Крім наведених аргументів з інтерсуб'єктивного простору громадянського суспільства, науки і політики, що знайшли своє відображення у документарно-правовій формі, апостеріорними детермінантами розвитку політики у сфері виконання кримінальних покарань і пробації у мейнстрімі стимулювання правослухняної поведінки засуджених є негативні тренди у сучасних реаліях злочинності та виконання-відбування покарань, зокрема: відсутність тенденцій зниження чисельності

ув'язнених та кількості ув'язнених на 100 000 населення, що найвиразніше спостерігається у таких європейських країнах:

– Північна Європа: Королівство Швеція, Королівство Данія, Республіка Ірландія, Англія та Уельс (окрема юрисдикція Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії);

– Південна Європа: Італійська Республіка, Республіка Сербія, Республіка Хорватія, Республіка Словенія;

– Західна Європа: Республіка Австрія, Французька Республіка, Королівство Бельгії;

– Центральна та Східна Європа: Республіка Польща, Румунія, Угорщина;

– Турецька Республіка та Азербайджанська Республіка, які є членами Ради Європи та інформація від яких використовується для проєкту Council of Europe Annual Penal Statistics (SPACE) [16; 17; 18].

Найвлучніше демонструють необхідність пошуку шляхів оптимізації стимулювання правослухняної поведінки засуджених тенденції та кореляції злочинності й виконання-відбування кримінальних покарань у Королівстві Швеція, які можна відобразити у таких фактах [16; 17; 18] і узагальненнях (табл.):

Таблиця

Тенденції злочинності та чисельності ув'язнених у Королівстві Швеція

Рік/Дата	2000	2005	2010	2015	01.01.21	01.01.22	01.01.23
Чисельність ув'язнених	5 326	7 008	6 902	5 920	7 317	7 713	8 635
Кількість ув'язнених на 100 000 населення	60	78	74	60	71	74	82
Чисельність засуджених осіб		115 402	138 136	59 344	68 996	74 581	– *
Кількість засуджених осіб на 100 000 населення		1 275	1 472	603	665	713	– *
Дата			01.01.12	01.01.16	01.01.21	01.01.22	01.01.23
Індекс злочинності від Numbeo**			36,2	43,1	47,2	49	48,5

* – достовірних даних у публічному доступі не виявлено;

** – є показником оцінювання рівня злочинності та її суспільної небезпечності громадськістю, визначається на основі опитувань та може відображати нерепрезентовані в офіційних статистичних даних реалії, зокрема щодо латентної злочинності, а також сигналізувати про тенденції, що ще не знайшли своє відображення у офіційних відомостях, компанія Numbeo doo є джерелом інформації для таких всесвітньовідомих авторитетних видань, як BBC, Time, The Week, Forbes, The Economist, New York Times, The Telegraph, The Age, The Washington Post, USA Today [24];

– висхідний тренд, починаючи з 2015 року, чисельності ув'язнених і засуджених осіб та випереджаючий темп зростання кількості ув'язнених до кількості засуджених осіб, які станом на початок 2022 року, зокрема у відношенні до 100 000 населення, збільшились на 23 % і 18 % відповідно, тобто за вказаний період темп зростання кількості ув'язнених був більшим в 1,28 рази, ніж темп зростання кількості засуджених осіб;

– зростання чисельності ув'язнених з 2015 року до початку 2023 року майже на 46 %, а також відносно до чисельності населення зростання на 37 %, тоді як населення країни за вказаний період зросло на 8 % (10 612 086 осіб – 2023 рік, 9 849 349 осіб – 2015 рік [25]);

– зростання рівня занепокоєння у громадськості, що відображає реальні тенденції злочинності – зростання індексу злочинності від Numbeo на 01.01.2023 року порівняно з 01.01.2016 року становить 13 %, а відносно 01.01.2012 року – 34 %;

– показники приросту чисельності ув'язнених та кількості ув'язнених на 100 000 населення за 2022 рік сягнули 12 та 11 % і перевищили аналогічні показники за 2021 рік – 5 і 4 % у 2,21 та 2,56 рази відповідно.

Представлені факти та узагальнення вказують на наявність тенденції підвищення суспільної небезпечності скоєних злочинів та осіб, які їх вчинили, відповідно, потребують ізоляції для захисту суспільства та допомоги їм у відновленні здатності правомірної поведінки, а також демонструють шкідливість та небезпечність злочинності як соціального феномена, її сталість і стійкість, неспроможність публічної влади і всього суспільства гарантовано успішно протидіяти цьому негативному

соціальному явищу, незважаючи на високий рівень життя, соціально-економічного розвитку та правової культури у цій країні, досягнуті багатоміжним розвитком у сім'ї скандинавського права, країни якої з 1980-х років згадуються як приклади ефективної пенітенціарної політики [19; 20].

На користь розвитку національної системи виконання кримінальних покарань шляхом оптимізації стимулювання правомірної поведінки засуджених свідчать і невтішні показники сучасного стану та динаміки рецидивної злочинності. Серед наявних у публічному доступі найактуальніших даних, що найвлучніше репрезентують масштаб проблеми, можна навести такі:

– Королівство Данія – 63 % осіб заарештовано протягом 2 років після звільнення у 2013 році;

– Королівство Нідерландів – 46 % осіб засуджено протягом 2 років після звільнення у 2013 році;

– Королівство Швеція – 61 % осіб засуджено протягом 2 років після звільнення у 2011 році;

– Естонська Республіка – 58 % осіб засуджено та 76 % осіб заарештовано протягом 5 років після звільнення у 2011–2012 роках;

– Французька Республіка – 61 % осіб засуджено протягом 6 років після звільнення у 2004 році [26];

– Сполучені Штати Америки – 44 % осіб заарештовано протягом 1 року після звільнення у 2005 році, а 83 % – протягом 9 років [27, с. 1];

– Республіка Польща – 53 % від загальної чисельності ув'язнених станом на 31.12.2023 року є засудженими до позбавлення волі повторно, наявна тенденція зростання [28];

– Україна – 11 100 осіб знаходяться в установах виконання покарань середнього рівня безпеки «для неодноразово засуджених», що становить 57 % від загальної чисельності засуджених в установах виконання покарань середнього рівня безпеки станом на 01.07.2023 року [12].

Актуальною нині для України, як і для багатьох європейських країн, про що особливо активно наголошують останнім часом уряди європейських держав та міжнародні організації, є проблема переповненості в'язниць та неналежних умов тримання, що ускладнює досягнення завдань виправлення

та ресоціалізації засуджених, зменшення кількості повторних злочинів, а також негативно впливає на міжнародний імідж України та спричиняє надмірне навантаження на державний бюджет, як зазначено у Стратегії, у зв'язку із присудженими Європейським судом з прав людини сумами відшкодування заявникам [23], що в сукупності зі значними розмірами витрат на утримання повторно засуджених, заподіяної шкоди і завданих збитків рецидивними правопорушеннями, витрат на утримання правоохоронних органів та інших супутніх витрат, пов'язаних з високим рівнем рецидивної злочинності, формують фінансово-економічну складову обґрунтування доцільності розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації у мейнстрімі стимулювання правослухняної поведінки засуджених.

Висновки. Розвиток державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації шляхом оптимізації стимулювання правослухняної поведінки засуджених є об'єктивно необхідним, раціональним та фінансово-економічно виправданим, відповідним сучасним прогресивним політико-правовим тенденціям, високим стандартам Ради Європи та кращим практикам європейських країн, особливо актуальним і перспективним у сучасну епоху гуманізму, напрямом забезпечення як прав і свобод кожної людини і громадянина, гідного існування та вільного розвитку особистості, так і різноманітних групових та сукупного суспільного інтересів, панування права в Україні та духовного розвитку загалом, що потребує наукового розроблення, подальшої правової інституціоналізації та ефективної реалізації у практичній діяльності персоналу органів і установ виконання покарань та пробації, інших соціальних інституцій.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

3. Про пенітенціарну систему: проєкт Закону України від 22.03.2021 р. № 5293. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498 (дата звернення: 02.05.2024).

4. Роберт Сапольскі. Як гени і середовище впливають на наші рішення. Свобода волі чи генетична доля? URL: https://www.youtube.com/watch?v=KмP_nAS85iU (дата звернення: 02.05.2024).

5. Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2). European Court of Human Rights. Fourth Section. Application no. 41216/13. Judgment. Strasbourg. 12.03.2019. Final 09.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-191703> (дата звернення: 08.05.2024).

6. Case of Vinter and Others v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10. 09.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (дата звернення: 08.05.2024).

7. Case of Khoroshenko v. Russia. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 41418/04. Judgment. Strasbourg. 30.06.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156006> (дата звернення: 08.05.2024).

8. Case of Murray v. the Netherlands. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 10511/10. Judgment. Strasbourg. 26.04.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 08.05.2024).

9. Бісмак О. В., Мельник Н. Г. Основи фізичної реабілітації: навчальний посібник. Харків, 2010. 120 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36060/1/O_Bismak_OPPhR%20posobi_e_10_GI.pdf (дата звернення: 04.05.2024).

10. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): resolution / adopted by the General Assembly 17.12.2015. A/RES/70/175. URL: https://documents.un.org/symbol-explorer?s=A/RES/70/175&i=A/RES/70/175_3854556 (дата звернення: 04.05.2024).

11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

12. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. Веб-сайт Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

13. Imprisonment Act (767/2005; amendments up to 222/2022 included). URL: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2005/en20050767_20220222.pdf (дата звернення: 04.05.2024).

14. Prison Act of 16 March 1976 (Federal Law Gazette, Part I, p. 581, 2088), as last amended by Article 27 of the Act of 5 October 2021 (*Federal Law Gazette*, p. 1, 4607). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stvollz/englisch_stvollzg.html#p0018 (дата звернення: 05.05.2024).

15. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Чернівці, 2018. 498 с. URL: <https://nrat.ukrntei.ua/searchdoc/0519U000046/> (дата звернення: 05.05.2024).

16. Data UNODC. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: <https://dataunodc.un.org> (дата звернення: 05.05.2024).

17. SPACE I & II, CoE, Université de Lausanne, ICDP/ESC, UNIL-Sorge, BCH, 1015 Lausanne, Suisse. URL: <https://wp.unil.ch/space/> (дата звернення: 05.05.2024).

18. World Prison Brief, Institute for Crime & Justice Policy Research URL: <https://www.prisonstudies.org/> (дата звернення: 05.05.2024).

19. Aebi, M. F., Cocco, E. & Molnar, L. (2023). Prisons and Prisoners in Europe 2022: Key Findings of the SPACE I report. Series UNILCRIM 2023/2. Council of Europe and University of Lausanne. URL: https://wp.unil.ch/space/files/2023/06/230626_Key-Findings-SPACE-I_Prisons-and-Prisoners-in-Europe-2022.pdf (дата звернення: 05.05.2024).

20. John Pratt, Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess. Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism, *The British Journal of Criminology*, Vol. 48, Iss. 2, March 2008, pp. 119–137. URL: <https://doi.org/10.1093/bjc/azm072> (дата звернення: 05.05.2024).

21. Проект «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в'язничної реформи в Україні Плюс» (SPERU+). Про проект. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/plus-speru-project> (дата звернення: 05.05.2024).

22. Проект «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS). Про проект. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine> (дата звернення: 05.05.2024).

23. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 05.05.2024).

24. Crime Index by Country. Numbeo doo. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 05.05.2024).

25. Sweden. Total population by sex. Data Portal Population Division. United Nations. URL: <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/>

49/locations/752/start/1990/end/2024/table/pivotbylocation?df=2c9bddc4-58f4-46d1-9c3c-54ac8eedc749 (дата звернення: 05.05.2024).

26. Denis Yukhnenko, Shivpriya Sridhar, Seena Fazel. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update. Wellcome Open Research. Latest published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 06.05.2024).

27. 2018 Update on Prisoner Recidivism: A 9-Year Follow-up Period (2005–2014): Special Report. U. S. Department of Justice. May 2018. NCJ 250975. URL: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/18upr9yup0514.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

28. Statystyka roczna. Statystyka. Serwis Służby Więziennej. URL: <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> (дата звернення: 06.05.2024).

Liubarskyi O.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0009-0008-9920-3671

STIMULATION OF LAW-ABIDING BEHAVIOUR OF CONVICTS AS A PRIORITY VECTOR OF DEVELOPMENT OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF EXECUTION OF CRIMINAL SENTENCES AND PROBATION

The article reveals the theoretical and applied foundations, essence and content of stimulating law-abiding behaviour of convicts. In particular, it is noted that every convict is a human being, has inalienable natural rights and human dignity, and his/her personality is formed in the society where he/she received genetic information, where he/she has violated the law, and where the offender's unlawful behaviour and crime in general are determined, therefore it is the duty of civil society and the State to help him/her to form law-abiding behaviour. The article argues that the development of the State policy in the field of execution of criminal sentences and probation by optimising the incentives for law-abiding behaviour of convicts is in line with the current progressive trends in legal understanding and legal culture, which are reflected in the documents of the United Nations, the Council of Europe, the case law of the European Court of Human Rights and the legislation of the most effective penitentiary policies in Europe, which emphasize the need to assist in developing the motives for law-abiding behaviour and to help in the development of the State. The article determines that negative trends in the current realities of crime and the execution of sentences, in particular, the absence of trends in reducing the number of prisoners and the number of prisoners per 100,000 population, as well as disappointing recidivism rates inherent in many European countries and the United States of America, determine the development of the state

policy in the field of execution of criminal sentences and probation by optimising the incentives for law-abiding behaviour of convicts. As an example, the author analyses the dynamics of crime and the number of prisoners in the Kingdom of Sweden for 2000-2023. The article also highlights the financial and economic feasibility of the presented concept.

Key words: *stimulation of law-abiding behaviour of convicts, state policy in the field of execution of criminal sentences and probation, penitentiary system, rehabilitation, reintegration, correction, convicts, prisoners, crime, recidivism.*

References

1. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Ukraine (2004), *The Criminal and Executive Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (2021), *On the Penitentiary System* : draft Law dated 22 March 2021 № 5293, available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498 (accessed at 05 May 2024).

4. Sapolsky, R. *How genes and environment influence our decisions. Free will or genetic fate*, available at: www.youtube.com/watch?v=Kmp_nAS85iU (accessed at 02 May 2024).

5. Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2), European Court of Human Rights, Fourth Section, Application no. 41216/13, Judgment, Strasbourg, 12.03.2019, Final 09.09.2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-191703> (accessed at 08 May 2024).

6. Case of Vinter and Others v. the United Kingdom, European Court of Human Rights, Grand Chamber, Applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10, 09.07.2013, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (accessed at 08 May 2024).

7. Case of Khoroshenko v. Russia, European Court of Human Rights, Grand Chamber, Application no. 41418/04, Judgment, Strasbourg, 30.06.2015, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156006> (accessed at 08 May 2024).

8. Case of Murray v. the Netherlands, European Court of Human Rights, Grand Chamber, Application no. 10511/10, Judgment, Strasbourg, 26.04.2016, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (accessed at 08 May 2024).

9. Bismak, O. and Melnik, N. (2010), *Basics of physical rehabilitation: a study guide*, Publishing house Brovin O. V., Kharkiv, available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36060/1/O_Bismak_OPhR%20posobie_10_GI.pdf (accessed at 04 May 2024).

10. United Nations Organization (2015), *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela*

Rules): Resolution, the General Assembly, New York, available at: https://documents.un.org/symbolexplorer?s=A/RES/70/175&i=A/RES/70/175_3854556.

11. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

12. General characteristics of the State Criminal Executive Service of Ukraine (2023), available at: <https://kvs.gov.ua/wpcontent/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf> (accessed at 06 May 2024).

13. Imprisonment Act (767/2005; amendments up to 222/2022 included), available at: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2005/en20050767_20220222.pdf (accessed at 04 May 2024).

14. Prison Act of 16 March 1976, *Federal Law Gazette*, Part I, p. 581, 2088, as last amended by Article 27 of the Act of 5 October 2021 (Federal Law Gazette I p. 4607, available at: www.gesetze-im-internet.de/englisch_stvollzg/englisch_stvollzg.html#p0018 (accessed at 05 May 2024).

15. Puzyrov, M. (2018), *Execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a fixed term in foreign countries: comparative and legal study*, The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Juridical Sciences, Chernihiv, available at: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0519U000046/> (accessed at 05 May 2024).

16. Data UNODC, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), available at: <https://dataunodc.un.org> (accessed at 05 May 2024).

17. SPACE I & II, CoE, Université de Lausanne, ICDP/ESC, UNIL-Sorge, BCH, 1015 Lausanne, Suisse, available at: <https://wp.unil.ch/space/> (accessed at 05 May 2024).

18. World Prison Brief, Institute for Crime & Justice Policy Research, available at: www.prisonstudies.org/ (accessed at 05 May 2024).

19. Aebi, M. F., Cocco, E. & Molnar, L. (2023), Prisons and Prisoners in Europe 2022: Key Findings of the SPACE I report, Series UNILCRIM 2023/2, Council of Europe and University of Lausanne, available at: https://wp.unil.ch/space/files/2023/06/230626_Key-Findings-SPACE-I_Prisons-and-Prisoners-in-Europe-2022.pdf (accessed at 05 May 2024).

20. Pratt, J. (2008), Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, Part I, The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism, *The British Journal of Criminology*, Vol. 48, Iss. 2, pp. 119–137, available at: <https://doi.org/10.1093/bjc/azm072> (accessed at 05 May 2024).

21. Project "European Union and Council of Europe working together to support the Prison Reform in Ukraine Plus" (SPERU+), Project description, available at: www.coe.int/uk/web/kyiv/plus-speru-project (accessed at 05 May 2024).

22. Project "Towards more humane detention conditions and reduced reoffending in Ukraine" (DECOPRIS), About the project, available at: www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine (accessed at 05 May 2024).

23. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan and implementation in 2022–2024*: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

24. Crime Index by Country, Numbeo doo, available at: www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp (accessed at 05 May 2024).

25. Sweden, Total population by sex, Data Portal Population Division, United Nations, available at: <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/49/locations/752/start/1990/end/2024/table/pivotbylocation?df=2c9bddc4-58f4-46d1-9c3c-54ac8eedc749> (accessed at 05 May 2024).

26. Yuhnenko, D., Sridhar, S. and Fazel, S. (2020), A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update, Wellcome Open Research, available at: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (accessed at 06 May 2024).

27. 2018 Update on Prisoner Recidivism: A 9-Year Follow-up Period (2005–2014): Special Report (2018), U.S. Department of Justice, NCJ 250975, available at: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/18upr9yfup0514.pdf> (accessed at 06 May 2024).

28. Statystyka roczna, Statystyka, Serwis Służby Więziennej, available at: <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> (accessed at 06 May 2024).

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 349.2(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.143

Безгаланний О. О.,

аспірант,

Пенітенціарна академія України,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0009-0003-4957-5470

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРИВАТНИХ СУБ'ЄКТІВ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено особливості правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні під час дії воєнного стану. Описано рівні правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності на основі сучасних нормативних документів. Розкрито етапи становлення охоронної діяльності в Україні в сучасних умовах: демонтаж охоронної системи, яка існувала на попередніх етапах її розвитку; появи численних приватних суб'єктів охоронної діяльності; розмежування ринку охорони між державними та приватними суб'єктами охоронної діяльності; створення законодавчого підґрунтя для діяльності приватних суб'єктів охоронної діяльності; під час пандемії та воєнного стану – посилення конкуренції, збільшення кількості кваліфікованих кадрів (учасників бойових дій), коливання попиту на послуги, підвищення технологічних вимог до системи охорони. Вказано, яким чином внесення змін до Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності узгоджується із вимогами чинного законодавства щодо обліку військовозобов'язаних та резервістів.

Ключові слова: охоронна діяльність, трудові відносини, правове регулювання, воєнний стан.

Постановка проблеми. Оскільки приватна охоронна діяльність може функціонувати лише в умовах ринкової економіки, існування приватних суб'єктів охоронної діяльності в радянській державі було по суті неможливим. Після поновлення України в незалежності кожен громадянин отримав можливість мати у власності будь-яке майно, у будь-якій кількості та цінності без обмежень, із урахуванням передбачених законодавством винятків. І ці процеси безпосередньо

вплинули на сучасний стан правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні.

Охоронна діяльність в Україні по суті виникла значно раніше, аніж була врегульована як особливий вид господарської діяльності. Правове регулювання діяльності приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні пов'язується з ухваленням Закону України (ЗУ) «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [1] та супутніми процесами, що супроводжували подальший розвиток цієї галузі. Із ухваленням законодавства про охоронну діяльність приватна охоронна діяльність нарешті набула своєї власної галузевої специфіки, в тому числі й у питаннях трудових відносин.

Правове регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні сьогодні – це Кодекс законів про працю (КЗпП) України [2], ЗУ «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [1], та увесь комплекс нормативно-правових актів трудового законодавства і актів законодавства у сфері охоронної діяльності. У процесі дослідження ми звернемо увагу на необхідність регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання різних аспектів діяльності приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні здійснювалось такими дослідниками, як: О. М. Єщук у праці «Адміністративно-правове регулювання охоронної діяльності в Україні» (2011) [3], Р. В. Миронюк «Адміністративно-правове регулювання надання приватних охоронних послуг» (2016) [4], М. В. Сийпlockі «Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні» (2019) [5], С. С. Юрко «Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні» (2017) [6], Ю. О. Ярошенко [7] та низкою інших науковців. Проте звернемо увагу на те, що з моменту введення воєнного стану в Україні подібні дослідження фактично не здійснювались.

Не вирішені раніше проблеми. Незважаючи на наявність досліджень у цій сфері: 1) трудовий аспект правового регулювання функціонування приватних суб'єктів охоронної

діяльності в Україні є недостатньо дослідженим в Україні; 2) актуальним є визначення основних етапів історичної генези становлення правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні та виявлення їх впливу на сучасний стан законодавства України; 3) на часі в сучасних умовах є правове регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні під час дії воєнного стану.

Мета цього дослідження полягає у визначенні особливостей правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні та встановленні, яких змін зазнало правове регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Процеси, що мали безпосередній вплив на виникнення приватної охоронної діяльності в незалежній Українській державі, розпочались у період перебудови. Законодавство все більше адаптувалось до потреб ринкової економіки, було визнано на законодавчому рівні свободу праці та право на безробіття, було скасовано примус до праці. Громадяни отримали право на трудову зайнятість за кордоном.

Поновлення України в незалежності дало старт багатьом процесам, які надалі мали вплив на розвиток приватної охоронної діяльності в нашій державі. Паралельно із цими процесами в Україні відбувалась приватизація та розвиток бізнесу, що привело до появи численних приватних суб'єктів охоронної діяльності. Почали формуватися перші охоронні агентства та розшукові бюро, діяльність яких на той момент здійснювалась без належного правового регулювання, але це було тимчасово.

Суттєве зростання ринку охоронних послуг відбулось в Україні в період фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. Незважаючи на те, що в цей період в Україні мав місце значний тіньовий ринок охоронних послуг, станом на 2011 рік було зареєстровано 4 720 приватних суб'єктів охоронної діяльності [8, с. 152]. На цей момент у нашій державі ринок охорони був чітко розмежований між державними суб'єктами охоронної діяльності та приватними суб'єктами. ЗУ «Про

охоронну діяльність» № 4616-VI [1] було ухвалено лише у 2012 році. Тому дотепер приватна охоронна діяльність перебуває на стадії свого розвитку. Ринок приватних охоронних послуг в Україні переважно представлений дрібними охоронними структурами, які часто надають низькоякісні послуги. На думку С. С. Юрка, це можна пов'язати з недосконалістю затверджених у 2015 році Кабінетом Міністрів України (КМУ) ліцензійних умов провадження охоронної діяльності [9], які є недостатньо жорсткими [6, с. 57–58]. Саме тому, на думку дослідника, ринок приватних охоронних послуг в Україні сьогодні перенасичений суб'єктами охоронної діяльності, які надають низькоякісні послуги, а професія охоронця вважається тимчасовою. Станом на 1 квітня 2019 року в Україні вже понад 7 тисяч приватних суб'єктів охоронної діяльності мали відповідні ліцензії [8, с. 153]. На ринок приватних охоронних послуг в Україні як позитивно, так і негативно вплинула також низка інших факторів: економічна криза в Україні; спочатку Антитерористична операція (АТО) на Сході України, а згодом – Операція об'єднаних сил (ООС); пандемія коронавірусної хвороби «COVID-19»; російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року тощо. Подібні фактори сприяють зростанню попиту на охоронні послуги в Україні, а також збільшенню кількості фахівців, здатних надавати висококваліфіковані охоронні послуги.

Так, період економічної кризи позначився на ринку приватних охоронних послуг в Україні загостренням таких проблем, як посилення конкуренції, зниження професіоналізму багатьох учасників ринку, демпінг, подорожчання обладнання, зниження доходів клієнтів та, як наслідок, зменшення витрат на послуги приватної охорони тощо [10, с. 3]. Такий аспект, як посилення конкуренції, безумовно позитивно відобразився на ринку приватних охоронних послуг, проте всі інші перелічені вище фактори мали негативний вплив. Як і для більшості галузей економіки, етап економічної кризи сприяв очищенню ринку та позбавленню його слабких елементів [10, с. 3]. Як наслідок, на ринку приватних охоронних послуг залишилось лише декілька найсильніших суб'єктів охоронної діяльності.

Російська гібридна агресія, наслідком якої стала анексія Автономної Республіки Крим та подальше проведення АТО на Сході України, а згодом – ООС, також мала різного роду наслідки для ринку приватних охоронних послуг в Україні. Зокрема, вона відобразилась на суттєвому збільшенні кількості кваліфікованих кадрів з-поміж учасників АТО та ООС та на збільшенні кількості об'єктів, що потребували охорони з огляду на умови, що склались.

Пандемія коронавірусної хвороби «COVID-19» також суттєво змінила ринок приватних охоронних послуг. Багато користувачів послуг приватної охорони були вимушені постійно перебувати вдома та не потребували послуг пультової охорони. Це, відповідно, відобразилось на зниженні попиту на приватні охоронні послуги.

Однак найбільшого впливу сфера приватних охоронних послуг зазнала із початком повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. З перших днів повномасштабної війни діяльність охоронних компаній кардинально змінилась. Однією із послуг, що мала найбільший попит, стала евакуація людей з територій, що перебували в зоні бойових дій або поруч з нею [11]. Особливо в перші тижні повномасштабної війни набуло поширення мародерство, що також мало вплив на специфіку охоронної діяльності. Низка охоронних послуг у цей час втратила свою актуальність. По всій країні було впроваджено комендантську годину, що вплинуло на покращення загальної ситуації із злочинністю, та, як наслідок, зниження потреби в охоронних послугах.

Велика кількість військовозобов'язаних працівників сфери приватних охоронних послуг була мобілізована, тому ця сфера сьогодні не може не відчувати дефіцит кадрів, а також обмеження можливостей щодо їх поповнення [11]. Потенційно, в майбутньому, це знову позитивно позначиться на кількості висококваліфікованих кадрів у цій сфері, проте, на разі велика кількість колишніх і потенційних працівників цієї сфери задіяні у виконанні завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України.

У зв'язку з тимчасовою окупацією низки українських територій, охоронні компанії втратили свої представництва в окупованих містах, а також низку клієнтів [11]. Відповідно, до моменту деокупації українських територій розширення діяльності охоронних компаній є малоюмовірним.

Атаки терористичних військ на цивільну інфраструктуру позначились на регулярних відмиканнях електроенергії та тимчасових блекаутах в окремих регіонах України. Це стало проблемою для охоронних компаній, оскільки робота сигналізації залежить від мережевого живлення [11]. Розв'язання цієї проблеми, відповідно, потребувало технологічних рішень, а також підвищення інтенсивності роботи працівників охоронних компаній.

Отже, за роки незалежності України, в тому числі в умовах надзвичайних станів, приватна охоронна діяльність остаточно формується як самостійна сфера професійної діяльності. Цей етап розвитку охоронної діяльності в Україні характеризується такими особливостями: 1) відбувся фактичний демонтаж охоронної системи, яка існувала на попередніх етапах; 2) приватизація та розвиток бізнесу призвели до появи численних приватних суб'єктів охоронної діяльності; 3) ринок охорони був чітко розмежований між державними суб'єктами охоронної діяльності та приватними суб'єктами; 4) прийнято всі необхідні законодавчі передумови для діяльності приватних суб'єктів охоронної діяльності; 5) в умовах пандемії та воєнного стану – посилення конкуренції, збільшення кількості кваліфікованих кадрів (учасників бойових дій), коливання попиту на послуги, підвищення технологічних вимог до системи охорони.

На новітньому етапі розвитку правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні ми зупинимось більш детально, оскільки саме його аналіз дозволить нам встановити особливості правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні. Так, в Україні на сьогодні сформовано рівневу систему правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності.

Основним нормативно-правовим актом у сфері приватної охоронної діяльності є ЗУ «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [1]. Ухвалення цього нормативно-правового акта сприймається вітчизняними дослідниками як безумовно позитивне явище, хоча й відзначаються різні недосконалості його змісту. Наприклад, С. С. Юрко вказує на доволі обмежений перелік охоронних послуг, які можуть надаватись приватними суб'єктами охоронної діяльності, апелюючи до того, що, для прикладу, консультування і підготовка рекомендацій чинним законодавством не передбачені [12, с. 162]. Варто враховувати те, що тривалий період функціонування приватних суб'єктів охоронної діяльності врегульовувалось непрофільними нормативно-правовими актами. Через те, що профільне законодавство було відсутнє, сфера приватної охоронної діяльності розвивалась дещо хаотично. Це можна пояснити тим, що на рівні законодавства не були чітко визначені вимоги до суб'єктів охоронної діяльності, не було встановлено їх функції. У законодавстві не було вказано порядок придбання ними різного роду майна та засобів, що використовувались у службовій діяльності. У тогочасному законодавстві не встановлювались кадрові вимоги до персоналу суб'єктів охоронної діяльності, в тому числі не визначались умови їх прийняття на службу, було відсутнє якісне професійне навчання та організація служби, контроль несення служби був недосконалим. До суб'єктів охоронної діяльності не висувались жодні технологічні вимоги. Проте сьогодні спостерігаються зміни на краще.

Так, у ЗУ «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [1], як зазначено у його преамбулі, визначено організаційно-правові принципи здійснення господарської діяльності у сфері надання послуг з охорони власності та громадян. Правовому регулюванню трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності у змісті цього нормативно-правового акта присвячено окремі розділи III «Кадрове забезпечення суб'єктів охоронної діяльності» та IV «Застосування в охоронній діяльності заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та використання

службових собак». Підкреслимо, що йдеться про персонал охорони, а не про всіх без винятку працівників приватних суб'єктів охоронної діяльності. Розділом III встановлено умови залучення громадян до охоронної діяльності; визначено спеціальні права персоналу охорону під час виконання функціональних обов'язків; регламентовано спеціальні обов'язки персоналу охорону під час виконання функціональних обов'язків; закріплено умови підготовки та перепідготовки персоналу охорони; встановлено відповідальність персоналу охорони за невиконання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків. Своєю чергою розділ IV присвячено визначенню окремих трудових прав персоналу охорони, наприклад, затвердженню порядку застосування персоналом охорони заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, та порядку використання службових собак.

Зазначимо, що в умовах воєнного стану цей нормативно-правовий акт поки не зазнав змін.

Так само окремі питання, пов'язані із впорядкуванням трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності, врегульовуються Постановою КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності» від 18.11.2015 № 960 [9]. Для прикладу, пункт 17 Ліцензійних умов містить вимоги до персоналу охорони, які дещо відрізняються від тих, що закріплені статтею 11 ЗУ «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [1]. Встановлено, що персонал охорони під час прийому на роботу має надати суб'єкту охоронної діяльності документи, які підтверджують проходження особою обов'язкового попереднього (періодичного) психіатричного огляду та профілактичного наркологічного огляду, а також документ, що підтверджує набуття кваліфікації.

В умовах воєнного стану КМУ було ухвалено Постанову від 18.04.2023 № 341 «Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності» [13], якою Ліцензійні умови провадження охоронної діяльності були доповнені новими положеннями. Зокрема, відтепер для отримання ліцензії здобувач ліцензії (тобто, суб'єкт, що має намір здійснювати охоронну діяльність) має подає до органу ліцензування з-поміж

інших документів відомості про проходження персоналом охорони служби у військовому резерві або перебування працівників у військовому оперативному резерві територіального центру комплектування (ТЦК) та соціальної підтримки (військової частини), що зазначені у військовому квитку, контракті, довідці з ТЦК та соціальної підтримки (додається копія відповідного документа), крім осіб, які не підлягають призову під час мобілізації. Також пунктом 17 Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності на осіб, які бажають працевлаштуватись у суб'єкта приватної охоронної діяльності, покладено обов'язок разом з іншими документами подавати відомості про проходження особою служби у військовому резерві або перебування її у військовому оперативному резерві ТЦК та соціальної підтримки (військової частини), зазначені вище.

Внесення таких змін до Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності було необхідне для приведення їх у відповідність зі статтею 24 КЗпП України [2], якою передбачено, що під час укладення трудового договору громадянин зобов'язаний подати відповідний військово-обліковий документ (такі зміни були внесені до цієї норми ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» від 30.03.2021 № 1357-ІХ [14]), та у зв'язку із набуттям чинності новим Порядком організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженим Постановою КМУ від 30.12.2022 № 1487 [15], якою, зокрема, було встановлено обов'язок підприємств, установ та організацій під час прийняття на роботу здійснювати перевірку у громадян України наявності військово-облікового документа (абзац 2 пункту 34 Порядку). Таким чином, на суб'єктів охоронної діяльності було покладено обов'язок встановити наявність в особи відповідного військово-облікового документа до її прийняття на роботу. Такі відомості, згідно з абзацом 4 пункту 34 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, мають бути

надіслані до відповідних районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів Служби безпеки України, підрозділів Служби зовнішньої розвідки. Очевидно, що такі зміни до законодавства про охоронну діяльність, які були продиктовані необхідністю його приведення у відповідність до законодавства про працю й до законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, відповідають сучасним українським реаліям. Їх основна мета – забезпечити облік військовозобов'язаних громадян. На функціонування самої сфери охоронної діяльності загалом ці зміни не вплинули.

Також до нормативно-правових актів, які становлять систему адміністративно-правового регулювання охоронної діяльності, віднесемо низку підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, Постановою КМУ «Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності» від 11.02.2013 № 97 [17] суб'єктам охоронної діяльності надано право придбавати, зберігати та використовувати бронежилети; захисні каски; газові балончики з аерозолями сльозоточивої та дратівної дії; газові пістолети і револьвери та патрони до них калібру 6, 8 і 9 міліметрів, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії; гумові кийки; наручники пластикові (текстильні) одноразового використання; електрошокові пристрої; пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначені патрони. В умовах, коли в персоналу охорони відсутні повноваження на вогнепальну зброю, можливості, гарантовані цим нормативно-правовим актом, дозволяють персоналу охорони належним чином виконувати свої службові зобов'язання. З іншої сторони, у використанні зброї персоналу приватних суб'єктів охоронної діяльності відмовлено.

Отже, перший рівень правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності становлять акти адміністративно-правового регулювання охоронної

діяльності. До них нами віднесено: 1) закони України – в цьому контексті першочергово зазначимо Закон України «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [1]; 2) підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, для прикладу Постанови «Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності» від 18.11.2015 № 960 [9] чи «Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності» від 11.02.2013 № 97 [17].

Другий рівень правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності становлять акти законодавства про працю.

Передусім це Конституція України [18] як Основний Закон, що має найвищу юридичну силу, та який проголошує право кожної людини на працю, що дає можливість кожного заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

КЗпП України [2] є базовим законодавчим актом у сфері праці, дія якого поширюється на всі без винятку трудові відносини в державі. Цим нормативно-правовим актом визначаються основні трудові права працівників приватних суб'єктів охоронної діяльності; регулюються відносини щодо укладення колективних договорів у приватних суб'єктах охоронної діяльності; визначається порядок укладення, виконання та припинення дії трудових договорів із працівниками приватних суб'єктів охоронної діяльності; встановлюються умови робочого часу та часу відпочинку працівників приватних суб'єктів охоронної діяльності; унормовуються питання оплати праці, різноманітних гарантій та компенсацій працівників приватних суб'єктів охоронної діяльності; встановлюються соціально-трудова гарантії жінкам, які працюють у приватних суб'єктів охоронної діяльності, а також працівникам, які поєднують роботу та навчання; визначається порядок вирішення індивідуальних трудових спорів тощо. Тобто всі ті трудові гарантії, які належать усім працівникам, поширюються і на трудові відносини із працівниками приватних суб'єктів охоронної діяльності.

Висновки. Таким чином, у процесі дослідження ми встановили, що введення в Україні воєнного стану позначилось на сфері охоронної діяльності як у контексті змін до законодавства, так і з точки зору особливостей практичного здійснення охоронної діяльності. У зв'язку зі змінами, яких перманентно зазнає вітчизняне законодавство про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, на керівників охоронних підприємств, установ та організацій, а також безпосередньо на персонал охорони покладено додаткові обов'язки щодо забезпечення обліку військовозобов'язаних працівників. Такі зміни не є специфічними та характерними саме для сфери охоронної діяльності, а в сучасних умовах притаманні працівникам усіх сфер господарської діяльності. Відповідно, тенденція правового регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні не є специфічною, але для приватних суб'єктів охоронної діяльності враховує галузеву специфіку. Щодо практичного здійснення охоронної діяльності, то на роботу приватних суб'єктів охоронної діяльності сьогодні впливає низка факторів: змінилось коло послуг, що надаються такими суб'єктами; велика кількість військовозобов'язаних працівників сфери приватних охоронних послуг мобілізована; приватні суб'єкти охоронної діяльності обмежені в можливості пошуку нового персоналу; зростають сучасні технологічні вимоги до системи охорони.

Список використаних джерел

1. Про охоронну діяльність : Закон України від 22.03.2012 № 4616-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 2. Ст. 8.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971 р. Додаток до № 50.
3. Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання охоронної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 276 с.
4. Миронюк Р. В. Адміністративно-правове регулювання надання приватних охоронних послуг : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2016. 128 с.
5. Сийпюкі М. В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.

6. Юрко С. С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2017. 250 с.

7. Ярошенко Ю. О. Правове регулювання приватної охоронної діяльності як сфери послуг щодо забезпечення безпеки фізичних осіб та охорони права власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 6–3. Т. 1. С. 122–125.

8. Сенів Л. А., Гуменюк В. В. Дослідження взаємодії приватних охоронних структур зі сферою публічного адміністрування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. Вип. 30. С. 150–154.

9. Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 18.11.2015 № 960. *Офіційний вісник України*. 2015. № 94. Ст. 3221.

10. Пархоменко О. С., Лисак Н. М., Живодьор М. М. Стратегічний аналіз середовища функціонування охоронного підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. С. 1–8.

11. «Полювання» на диверсантів і мародерів. Як війна змінила роботу охоронних компаній : вебресурс «Економічна правда». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/19/696114/> (дата звернення: 01.04.2024).

12. Юрко С. С. Проблеми правового регулювання недержавної охоронної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 160–163.

13. Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 341. *Офіційний вісник України*. 2023. № 44. Ст. 2344.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку : Закон України від 30.03.2021 № 1357-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 29. Ст. 234.

15. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів : постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487. *Офіційний вісник України*. 2023. № 5. Ст. 409.

16. Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2013 № 97. *Офіційний вісник України*. 2013. № 12. Ст. 456.

17. Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної

діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2013 № 97. *Офіційний вісник України*. 2013. № 12. Ст. 456.

18. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Beztalannyi O.,

Post graduate, Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0009-0003-4957-5470

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF LABOUR RELATIONS OF PRIVATE SECURITY COMPANIES IN UKRAINE DURING MARTIAL LAW

The article examines the peculiarities of legal regulation of labor relations of private subjects of security activities in Ukraine during martial law. The levels of legal regulation of labor relations of private subjects of security activity are described on the basis of modern regulatory documents. The stages of formation of security activity in Ukraine in modern conditions are revealed: dismantling of the security system that existed at the previous stages of its development; the appearance of numerous private subjects of security activity; demarcation of the security market between state and private subjects of security activity; creation of a legal basis for the activities of private subjects of security activities; during a pandemic and martial law - increased competition, increased number of qualified personnel (combatants), fluctuations in demand for services, increased technological requirements for the security system. It is indicated how the introduction of changes to the Licensing Conditions for conducting security activities is consistent with the requirements of the current legislation regarding the accounting of conscripts and reservists. According to the results of the analysis of the legislation, it was established that the trend of legal regulation of labor relations in the conditions of martial law in Ukraine is not specific, but for private entities of security activity, it takes into account the specifics of the industry.

Key words: security activities, labor relations, legal regulation, martial law.

References

1. Ukraine (2012), *On security activities* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Ukraine (1971), *Labor Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Yeschuk, O. M. (2011), *Administrative and Legal Regulation of Security Activities in Ukraine*, Ph.D. thesis, Zaporizhzhia.

4. Myroniuk, R. V. (2016), *Administrative and legal regulation of the provision of private security services*, Lyra LTD, Dnipropetrovsk.

5. Syiploki, M. V. (2019), *Criminal and legal protection of security activities in Ukraine*, Panov, Kharkiv.

6. Yurko, S. S. (2017), *Non-state security and law enforcement activities in Ukraine*, Ph.D. thesis, Odesa.

7. Yaroshenko, Y. O. (2013), "Legal regulation of private security activities as a sphere of services to ensure the safety of individuals and protection of property rights", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University: Series: Jurisprudence*, No. 6–3. Vol. 1.

8. Seniv, L. A., Humeniuk, V. V. (2020), "Study of the interaction of private security structures with the sphere of public administration in Ukraine", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, Issue 30.

9. Ukraine (2015), *On Approval of the License Terms for Security Activities* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

10. Parkhomenko, O. C., Lysak, N. M., Zhyvodyor, M. M. (2019), "Strategic analysis of the environment of functioning of the security company", *Effective economy*, No. 10.

11. "Hunting for saboteurs and looters. How the war has changed the work of security companies", *Ekonomichna Pravda official website*, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/19/696114/> (accessed April 01, 2024).

12. Yurko, S. S. (2014), "Problems of legal regulation of non-state security activities in Ukraine", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series : Law*, Issue 27, Vol. 3.

13. "On Amendments to the Licensing Conditions for Security Activities" : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 18.04.2023 No. 341, *Official Gazette of Ukraine*, 2023, № 44, Art. 2344.

14. Ukraine (2021), *On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving Certain Issues of Military Duty and Military Record Keeping* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

15. Ukraine (2022), *On Approval of the Procedure for Organizing and Maintaining Military Registration of Conscripts, Persons Liable for Military Service and Reservists* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

16. Ukraine (2013), *On Approval of the List of Special Means, Acquisition, Storage and Use of which is Carried Out by Security Entities* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

17. Ukraine (2013), *On Approval of the List of Special Means, Acquisition, Storage and Use of which is Carried Out by Security Entities* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

18. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

Петков В. П.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням,
Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна
ORCID: 0000-0003-4310-5876;

Комар А. Ю.,

ад'юнкт,
Військовий інститут
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, Україна
ORCID: 0009-0006-2030-2411

ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ, АДМІНІСТРАТИВНОЇ І ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідно до постулатів юридичної науки обґрунтовується необхідність встановлення балансу між інститутами громадянського суспільства та демократичною правовою державою у забезпеченні публічного порядку в Україні. Наводяться аргументи на користь обмеження предмета адміністративного права та підстав для адміністративної відповідальності щодо державної адміністрації. З наукової точки зору обґрунтовується необхідність окремої галузі права, яка вивчає суспільне явище «публічний порядок».

Ключові слова: юридична відповідальність, кримінальне правопорушення, адміністративне правопорушення, земельні правопорушення, земельні правопорушення у сфері управління, громадський порядок, публічний проступок.

Постановка проблеми. Конституційні принципи демократичної і правової держави орієнтують розвиток України в напрямі народовладдя і правової держави. Отже, особливого значення для матеріалізації формально-декларативних норм про демократичну та правову державу набуває підсистема правових норм, що регулюють однорідні відносини у сфері громадського та державного забезпечення правопорядку. Тому актуальним є обґрунтування відповідно до постулатів права необхідності виділення з галузей адміністративного законодавства в окрему галузь правил (норм) громадського (публічного) порядку

та дисциплінарної відповідальності за їх порушення. Доцільно, щоб державне регулювання поведінки в громадських (загального користування) місцях було викладено в Кодексі громадського порядку. А норми, що регулюють відповідальність за земельні, лісові, повітряні тощо проступки, були перенесені до базових кодексів, які регулюють правовідносини у відповідних сферах суспільно-економічного життя. При цьому першочерговим завданням є оновлення та реформування законодавства на основі постулатів і аксіом теорії права.

Постулат (від лат. *postulatum* – умова) – твердження, припущення, яке під час побудови наукової теорії приймають без доказів як вихідні щодо аксіом твердження або дані. Постулат не має доказу, а впливає з фактів, систематичних і практичних (емпіричних) пояснень. Відмінність між постулатом і аксіомою в тому, що від аксіом вимагається, аби вона не вступала в протиріччя щодо інших аксіом, тоді як постулатом можуть визнаватися очевидні дані. Наприклад, постулат: тіло падає на землю; аксіома: тіло падає на землю внаслідок земного тяжіння. Під час побудови теорії наступного рівня постулат базової теорії може стати і підставою для інших постулатів, і отримати пояснення чи докази з наукового погляду. Сучасне законодавство в країнах колишнього Варшавського договору та на пострадянському просторі містить комплекс суперечностей теорії права, які де-факто є колізіями не тільки в законодавстві, а й у системі права, а також у праворозумінні.

Вибудовування відносин між громадянським суспільством і демократичною, соціальною, правовою державою здійснюється на рівноправній партнерській основі. Цей постулат є посилом, що вимагає обмежити предмет адміністративного права відносинами державного управління, здійснюваного органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Таким чином, аксіомою є твердження, що сфера адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень (посадових злочинів і адміністративних проступків) обмежена правопорушеннями державних службовців та осіб, яким

делеговано функції у сфері державного управління, наділених владно-управлінськими повноваженнями.

Розглядаючи практичне застосування постулатів деліктології до юридичної відповідальності за порушення встановлених правил, ми спираємось на законодавство України як приклад нормотворчого консерватизму, що спричинив викривлення матерії права і тривалу соціально-економічну стагнацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання уточнення предмета охоронних галузей права в аспектах гуманізації, людиноцентризму, декриміналізації юридичної відповідальності, переосмислення поняття та критеріїв класифікації правопорушень, їхніх ознак і складів розглядали В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Н. О. Армаш, О. М. Бандурка, В. Т. Білоусов, А. С. Васильєв, Р. А. Калюжний, Л. В. Коваль, А. М. Колодій, В. С. Ковальський, А. Т. Комзюк, І. М. Копотун, М. І. Коржанський, О. І. Остапенко, Д. В. Приймаченко, Л. А. Савченко, М. В. Цвік, О. Н. Ярмиш та інші.

У радянській правовій науці, рудименти якої в українській правовій системі існують донині, ще в 1940 р. Г. І. Петров предметом адміністративного права визначив відносини державного управління, розділивши їх у 1959 р. на горизонтальні та вертикальні. У 1949 р. С. С. Студенікін уточнив їх як відносини влади і підпорядкування, в якій однією зі сторін виступає владний орган держави. У 60-80 рр. ХХ ст. І. М. Пахомов, А. П. Ключниченко, Р. С. Павловський та ін. вбачали в предметі адміністративного права суспільні відносини між носіями прав та обов'язків у сфері державного управління у зв'язку з виконавчо-розпорядчою діяльністю.

Перехід до ринкової економіки та конституційне проголошення будівництва демократичної, соціальної, правової держави зумовили появу нових наукових уявлень про предмет адміністративного права. Від початку 1990-х рр. до теперішнього часу Л. В. Коваль, А. С. Васильєв, В. К. Колпаков, В. Б. Авер'янов та інші включають до предмета адміністративного права відносини як державного, так і недержавного управління, охорони громадського порядку, забезпечення державним апаратом реалізації прав та інтересів громадян, публічного управління,

діяльності органів виконавчої влади та адміністративних судів, застосування заходів адміністративного примусу, внутрішньої організації та діяльності апаратів державних органів. В. К. Колпаков обмежив предмет адміністративного права відносинами адміністративних зобов'язань [10, с. 34].

Битяк Ю. П. предметом адміністративного права вважає відносини, пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади; внутрішньоорганізаційною діяльністю державних органів, підприємств, установ, організацій; управлінською діяльністю органів місцевого самоврядування; здійсненням недержавними суб'єктами делегованих повноважень органів виконавчої влади; здійсненням правосуддя у формі адміністративного судочинства [11, с. 19–21].

Однак публічно-правове регулювання виражає природу суспільства як складної рухомої соціальної системи взаємодії людей, пов'язаних інтересами у сфері суспільного виробництва, розподілу, обміну, споживання матеріальних і духовних благ, які визначаються потребами індивідів і родин у процесі здійснення групових, станових, класових, національних відносин, та встановлюють межі поведінки в таких спільних інтересах за допомогою соціальних (неюрідичних і юридичних) норм. Кожному історичному типу суспільства притаманні специфічні учасники соціального спілкування, представлені індивідуальними та груповими суб'єктами: особами, сім'ями, станами, класами, соціальними групами, верствами, прошарками, національностями, народом, нацією, державою та іншими складовими. Основними елементами, що визначають тип і характер суспільства, як це справедливо зазначає О. Ф. Скакун, є власність, праця і сім'я [2, с. 78–79].

У гранично чіткій характеристиці публічно-правового простору, що міститься в монографії О. М. Колодія «Принципи права України», йдеться про вертикально-управлінські відносини в діяльності держави, здійснювані за принципами ієрархічності, адміністрування та субординації, влади – підпорядкування, нерівного правового становища, загальної забороненості, імперативності, правового захисту загального інтересу [1, с. 61–62].

Партнерська співпраця рівноправних та взаємно відповідальних суб'єктів – громадянського суспільства і демократичної правової держави – об'єктивує нову системно-функціональну реальність, у якій забезпечення громадського порядку виключною компетенцією органів державної влади вже неможливе. Тому предмет адміністративного права необхідно обмежити відносинами державного управління в рамках виконавчої влади та місцевого самоврядування, включно з внутрішньоорганізаційною діяльністю їхніх органів [7, с. 28–29, 206–207, 284–324, 363–387; 12, с. 13]. Також не слід вводити до кола адміністративного права адміністративне судочинство, яке є невід'ємною частиною судочинства.

Метою статті є визначення оптимального співвідношення між поняттями юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільної, дисциплінарної) за земельні правопорушення. Обґрунтування запропонованої оптимізації, яка полягає насамперед в обмеженні предмета адміністративного права відносинами державного управління. Визначення підстав і меж адміністративної відповідальності правопорушеннями посадових та інших уповноважених осіб на державній службі під час виконання своїх посадових (службових) повноважень. Наведення аргументів на користь того, що правила поведінки, які входять до сфери регулювання базових для суспільно-економічних відносин кодексів, зокрема Кодексу України про адміністративні правопорушення [20], Земельного кодексу України [17], слід перенести до відповідних нормативних актів – так само, як це вже зроблено під час кодифікації митного і податкового законодавства [18; 19].

Виклад основного матеріалу. Досягнутий в історичному розвитку тип громадянського суспільства вирізняється системою взаємодії в правових межах вільних і рівноправних індивідів (громадян) та їхніх добровільно сформованих об'єднань, які перебувають у відносинах конкуренції та солідарності, поза прямим втручанням держави, орієнтованої на створення реальних можливостей використання належних їм прав і свобод [2, с. 79]. При цьому громадянське суспільство і правова держава взаємодіють на засадах рівноправного

партнерства, а отже, взаємної відповідальності за виконання свого комплексу соціальних, зокрема юридичних, обов'язків, включно із забезпеченням і підтриманням спільно вироблених і встановлених правил громадського порядку.

За порушення встановлених у суспільстві правил суб'єкт несе юридичну відповідальність. У юриспруденції виокремлюють два методи правового регулювання – імперативний і диспозитивний. Диспозитивний метод застосовується у правовідносинах приватного права. І якщо порушення випливає з договірних відносин, то відповідальність сторін може бути передбачена договором або Цивільним кодексом України [3].

Рух до людиноцентризму та гуманізації правового регулювання в умовах громадянського суспільства і демократичної правової держави неможливий без переосмислення понять адміністративного правопорушення (проступку) та адміністративної відповідальності, її предмета і меж [9, с. 66-72, 420–424], а також галузевого розмежування кримінального, адміністративного права і права публічного порядку.

Нині юридична відповідальність посадових осіб за вчинення посадових кримінальних правопорушень міститься в Кримінальному кодексі – ст.ст. 364–370 розділу XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та в Кодексі України про адміністративні правопорушення – ст. 166³ «Дискримінація підприємців органами влади та управління» і статті глави 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією».

Ступінь суспільної небезпеки є межею поділу не тільки для дефініцій «злочин» і «проступок», а й для юридичної відповідальності за їх вчинення. Наявність такої правової аксіоми змушує здійснити пошук термінологічного позначення відповідальності за вчинення проступку.

Імперативний метод притаманний адміністративним та іншим правовідносинам публічного права. Так, відповідальність за правопорушення (делікт) у країнах континентальної правової сім'ї регламентується законодавством. В Україні відповідальність за вчинення

злочину як суспільно небезпечною діянням настає відповідно до Кримінального кодексу України і за своєю суттю є кримінальною відповідальністю [4].

Головні завдання, які виконує суспільство для досягнення мети – захисту суспільних відносин від злочинних посягань, – покарати винного за вчинення злочину, застосувавши покарання за скоєний злочин; показати іншим членам суспільства, схильним до девіантної поведінки, що покарання невідворотне.

Найбільш несприятливою санкцією за порушення норм кримінального законодавства є позбавлення волі. Серед інших кримінально-правових санкцій є такі, що пов'язані з обмеженнями певних конституційних прав, наприклад ті, що передбачають конфіскацію майна.

За вчинення проступку – незначного суспільно шкідливого діяння, що порушує встановлені правила поведінки в тій чи іншій сфері суспільно-економічного життя, для суб'єкта, який не наділений владними повноваженнями, має наставати тільки дисциплінарна відповідальність, у жодному разі не адміністративна. Адже правопорушник порушив саме дисциплінарні приписи поведінки в громадському транспорті, на виробництві, на природі, під час проходження митного контролю тощо. Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності – «прерогатива» посадових осіб, наділених адміністративними (управлінськими) повноваженнями у сфері державної влади.

Завданням дисциплінарної відповідальності, серед інших, є перевиховання особи, яка вчинила незначне порушення встановлених у суспільстві правил, закріплених у законодавстві, а також запобігання подальшим протиправним проявам. Такими заходами впливу насамперед мають стати стягнення: попередження, штраф, громадські (публічні) роботи. Водночас лінією розмежування між кримінальною відповідальністю та адміністративною відповідальністю є суспільна небезпека вчиненого діяння [5, с. 74–81].

Відповідно до викладених постулатів норми деліктного законодавства України потребують подальшого вдосконалення в рамках людиноцентристського підходу, що орієнтує

на зниження рівня криміналізації законодавства [4]. При цьому має відбуватися обмеження малоефективних жорстких покарань (позбавлення волі) на користь застосування штрафних санкцій [6, с. 34–35]. А також зменшення карального та адміністративного впливу держави на користь правозахисної функції, на послаблення адміністративного тиску на користь публічно-сервісних функцій [7, с. 229–264; 8, с. 10].

Дисциплінарна відповідальність – вид юридичної відповідальності, основним змістом якої виступають заходи стягнення, що застосовуються посадовою особою до порушника встановлених правил поведінки – вчинення проступку в певній суспільно-економічній сфері. Дисциплінарна відповідальність має здебільшого виховний характер щодо правопорушника.

Таким чином, у сфері публічного порядку дисциплінарна відповідальність настає за проступки, що порушують приписи публічного порядку. Таку відповідальність слід відрізнити від дисциплінарної відповідальності у зв'язку з порушеннями трудової, військової, поліцейської, протипожежної та інших різновидів дисципліни, передбачених трудовим законодавством, дисциплінарними статутами, базовими кодексами та законами, що регулюють діяльність відповідних органів.

У цьому контексті адміністративний проступок – протиправне винне діяння або бездіяльність, вчинене суб'єктом посадових правовідносин у сфері державного управління та публічного адміністрування, за яке законодавством передбачено юридичну відповідальність. Цей вид відповідальності є дисциплінарною відповідальністю посадових осіб за незначні діяння – адміністративні проступки.

Фактичними підставами дисциплінарної відповідальності посадових осіб за вчинення адміністративних проступків стають тільки правопорушення осіб, які перебувають на державній службі в органах державної влади та місцевого самоврядування, передбачені відповідним «Адміністративним кодексом» або «Кодексом про адміністративні правопорушення» [9, с. 429–435].

Інші правові норми соціального гуртожитку або ж правила поведінки в публічних місцях доцільно розмістити в «Кодексі публічного порядку». Суспільно шкідливі наслідки їх порушень

дають змогу доповнити правову термінологію поняттям публічного проступку, за вчинення якого настає дисциплінарна відповідальність.

Для того, щоб система законодавства була ефективною і відповідала постулатам юриспруденції, актуальним питанням є її впорядкування шляхом створення повноцінних кодексів за окремими сферами адміністративно-правового регулювання: медичним, соціальним, інформаційним, дорожньо-транспортним тощо. У цих кодексах особливе місце мають посідати антиделіктні норми. Одночасно Адміністративний кодекс України як джерело матеріального права регулюватиме компетенцію і діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, включно з адміністративною відповідальністю їхніх службовців за вчинення посадових (службових) проступків [8, с. 14–15].

За такого підходу правопорушники, які порушують норми дисципліни в громадських місцях – вчиняють публічно-дисциплінарні проступки, несуть публічно-дисциплінарну відповідальність за свою протиправну поведінку. А представники правоохоронних органів (поліції) у разі порушення процедур притягнення винних до дисциплінарної (в цьому випадку – публічно-дисциплінарної) відповідальності несуть адміністративно-дисциплінарну (посадову, управлінську) відповідальність [16].

Відповідно до ступеня суспільної небезпеки вчиненого адміністративного делікту (адміністративного правопорушення) посадовець несе або дисциплінарну, або кримінальну відповідальність. За адміністративний проступок особа, наділена владно-управлінськими повноваженнями у сфері публічних правовідносин, несе дисциплінарну відповідальність. А за посадовий злочин зазначена особа несе кримінальну відповідальність.

Відмежування адміністративної відповідальності як юридичної відповідальності посадових осіб публічного права від інших видів відповідальності потребує вирішення питання щодо того, до якої відповідальності притягати порушників у сфері земельних правовідносин.

Згідно з частиною першої статті 211 Земельного кодексу України громадяни та юридичні особи несуть цивільну,

адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства [17]. Також частина друга зазначеної норми закону передбачає, що законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення земельного законодавства.

На думку О. О. Погрібного, всі земельні правопорушення за об'єктом поділяються на земельні правопорушення і земельні правопорушення екологічної спрямованості. При цьому земельні правопорушення поділяються на земельні правопорушення майнового характеру і на земельні правопорушення у сфері управління [21, с. 421].

Зазначимо, що цивільно-правова відповідальність застосовується за порушення майнових прав суб'єктів земельних правовідносин. Вона полягає у настанні несприятливих для порушника наслідків, які передбачені договором або законом, та задоволенні інтересів потерпілої сторони. У статті 210 Земельного кодексу України встановлено, що угоди, укладені з порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду. Тобто зазначена стаття відсилає до норм цивільного права, правил укладання договорів, правових наслідків та відповідальності за порушення встановленого законом порядку. Стаття 156 Земельного кодексу України встановлює, що власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

а) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісгосподарським виробництвом;

б) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання;

в) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок;

г) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників;

г) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан;

д) неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки;

е) використання земельних ділянок для потреб нафтогазової галузі;

є) використання земельних ділянок для потреб надрокористування з метою дослідно-промислової розробки родовищ бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення та/або видобування бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення [17].

Вимоги закону передбачають, що відшкодування збитків здійснюється винними особами як при вчиненні правопорушень, так і при вчиненні правомірних дій, котрі можуть спричинити збитки в подальшому. Також збитки, заподіяні неправомірними діями на підставі загальних положень цивільного законодавства: ст.ст. 1166–1194, 1209–1211 Цивільного кодексу України [3], законодавства інших галузей права (екологічного, господарського, фінансового тощо).

Сучасна адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства передбачена главою 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення [20], зміст якої також охоплює правопорушення у сфері охорони природи (лісокористування, надрокористування, використання водних ресурсів, повітряного простору), використання природних ресурсів і охорони культурної спадщини. Однак відповідні склади адміністративних правопорушень містяться і в інших главах Кодексу України про адміністративні правопорушення (глави 8, 9, 10, 15), а також інших законах: наприклад, положення ст. 127 Повітряного кодексу України, ст.ст. 217, 239 Господарського кодексу України або ст. 46 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» тощо. Такий правовий «вінегрет» потребує негайного втручання законотворців. Проступки в земельній сфері потрібно невідкладно перенести до базового Земельного кодексу.

Кримінальна відповідальність у сфері земельних відносин передбачена розділом VIII «Злочини проти довкілля» Кримінального кодексу України, що містить низку правопорушень через свою суспільну небезпеку, характерною

ознакою якої є застосування стосовно інших галузей права більш суворой санкції до правопорушника: ст.ст. 197-1, 239, 252, 254 Кримінального кодексу України. Крім того, кримінальна відповідальність за земельні правопорушення може наставати за іншими статтями зазначеного закону, які встановлюють відповідальність за посадові злочини за зловживання владою або службовими повноваженнями: ст.ст. 364–366 Кримінального кодексу України.

На відміну від норм кримінального права, що кодифіковані виключно в Кримінальному кодексі України, деякі норми у сфері земельних правовідносин, закріплені в Кодексі України про адміністративні правопорушення, за своєю сутністю не є адміністративними правопорушеннями у зв'язку з неналежним суб'єктним складом. Так, санкціями статей 52, 56 зазначеного Закону передбачається накладання штрафу на громадян та суб'єктів підприємницької діяльності за: псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, невжиття заходів щодо боротьби з бур'янами; знищення громадянами межових знаків меж землекористувань.

На нашу думку, вказані норми законодавства належать до земельних правопорушень і мають бути закріплені в окремій главі Розділу VIII Земельного кодексу України. Крім того, зміст статей 53, 53-1, 53-3, 53-4, 54, 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення, санкціями яких передбачена адміністративна відповідальність для громадян, мають бути перепрацьовані на законодавчому рівні, результатом відповідних змін має стати чітке нормативне розмежування відповідальності суб'єктів владних повноважень за адміністративні правопорушення у сфері управління земельними відносинами від земельних правопорушень громадян та суб'єктів господарювання.

Висновки. Таким чином, становлення і розвиток громадянського суспільства, організованого в демократичну, соціальну, правову державу відповідно до принципу народного

суверенітету, призводить до змін самої суті деліктологічних правовідносин, повернення до постулатів теорії права (в контексті відродженого природного права). Відокремлення приписів і санкціонованих звичаїв публічного порядку в самостійну галузь права шляхом внесення її до інститутів публічних правил, що регулюють цей порядок, утворює систему норм публічно-правового порядку.

Запропонована диференціація та систематизація юридичної відповідальності є підставою приведення системи законодавства у відповідність до аксіом теорії права (юриспруденції), що базуються на постулатах римського цивільного права. Це сприятиме поліпшенню як публічного порядку зокрема, так і розвитку інститутів громадянського суспільства, демократії та утвердження верховенства права загалом. А також гуманізації юридичної відповідальності, поширенню психологічно-виховних заходів соціальної (моральної) відповідальності, зміцненню дисципліни соціального співжиття, вихованню самодисципліни громадян як складової індивідуальної правосвідомості.

Трансфер норм щодо відповідальності за земельні проступки посадових осіб приватного права та громадян до базового земельного кодексу дозволить систематизувати й виокремити норми щодо безпосередньої адміністративної відповідальності посадових осіб публічного права (органів державної влади, місцевого самоврядування) за протиправні дії (бездіяльність), земельні правопорушення у сфері управління.

Список використаних джерел

1. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Петков С. Поділ правопорушення (delictum) за ступенем суспільної небезпеки на проступок (суспільно шкідливе діяння) та злочин (суспільно небезпечне діяння) в контексті реформування кримінальної юстиції. *Публічне право*. 2020. № 1 (37). С. 72–84.

6. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина : курс лекцій / за ред. М. Й. Коржанського. Київ : Атіка, 2001. 432 с.

7. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : Олді-Плюс, 2018. 446 с.

8. Деліктологія : монографія / за заг. ред. С. В. Петкова, І. М. Копотуна. Прага : Європейський інститут післядипломної освіти, 2020. 340 с.

9. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

10. Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Плугатир М. В., Співак М. В., Підвисоцький В. В. Адміністративне право. Загальна частина : мультимедійний навчальний посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2017. 232 с.

11. Адміністративне право України : підручник, 2-ге видання / за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2013. 656 с.

12. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

13. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

14. Круглов О. М. Юридичне співвідношення термінів «посадова особа» і «службова особа» в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 201–206.

15. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)* 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

16. Петков С. В. Теорія адміністративного права : навч. посіб. Київ : КНТ, 2014. 302 с.

17. Земельний кодекс : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

18. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14. № 15–16. № 17. Ст. 112.

19. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45. № 46–47. № 48. Ст. 552.

20. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

21. Земельне право України : підручник / за ред. Погрібного О. О., Каракаша І. І. Київ : Істина, 2003. 448 с.

Petkov V.,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chief Researcher at the Research Laboratory
for the Prevention of Criminal Offenses,
Donetsk State University of Internal Affairs, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4310-5876;

Komar A.,

Postgraduate student,
Military Institute
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-2030-2411

LAND OFFENSES: DISTINCTION BETWEEN CRIMINAL, ADMINISTRATIVE AND DISCIPLINARY LIABILITY

The constitutional principles of a democratic and legal state guide the development of Ukraine in the direction of people's rule and a legal state. Therefore, the subsystem of legal norms regulating homogeneous relations in the sphere of public and state maintenance of law and order acquires special importance for the materialization of formal and declarative norms about a democratic and legal state. Therefore, it is relevant to substantiate the need to separate the rules (norms) of public (public) order and disciplinary responsibility for their violation from the branches of administrative legislation into a separate branch according to the postulates of law. It is appropriate that the state regulation of behavior in public (public) places should be set out in the Code of Public Order. And the norms regulating responsibility for land, forest, air, etc. misdemeanors were transferred to the basic codes regulating legal relations in the relevant spheres of socio-economic life. At the same time, the primary task is to update and reform legislation based on the postulates and axioms of legal theories.

The formation and development of civil society, organized into a democratic, social, legal state, in accordance with the principle of popular sovereignty, leads to changes in the very essence of delictological legal relations, a return to the postulates of legal theory (in the context of revived natural law). The separation of prescriptions and sanctioned customs of public order into an independent branch of law by including public rules regulating this order in its institutions forms a system of norms of public legal order. The proposed differentiation and systematization of legal responsibility is the basis for bringing the legal system into compliance with the axioms of the theory of law (jurisprudence) based on the postulates of Roman civil law. This will contribute to the improvement of both public order, in particular,

and the development of civil society institutions, democracy, and the establishment of the rule of law in general. As well as the humanization of legal responsibility, the spread of educational and psychological measures of social (moral) responsibility, the strengthening of the discipline of social coexistence, the education of citizens' self-discipline as a component of individual legal awareness. The transfer of norms regarding the responsibility for land offenses of private law officials and citizens to the basic land code will allow to systematize and separate the norms regarding the direct administrative responsibility of public law officials (state authorities, local self-government bodies) for illegal actions (inaction), land offenses in the field of management.

Key words: *legal responsibility, criminal offense, administrative offense, land offenses, land offenses in the field of management, public order, public misdemeanor.*

References

1. Kolodiy, A. M. (1998), *Principles of Law of Ukraine*, Jurinkom Inter, Kyiv.
2. Skakun, O. F. (2010), *Theory of State and Law*, Alerta, Kyiv.
3. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Petkov, S. (2020), *Division of an offense (delictum) by the degree of public danger into a misdemeanor (socially harmful act) and a crime (socially dangerous act) in the context of criminal justice reform*, Public Law, № 1 (37).
6. Korzhansky, M. (2001), *Criminal Law and Legislation of Ukraine. General part. Course of lectures*, Atika, Kyiv.
7. Galunko, V., Dikhtievskiy, P., Kuzmenko, O., Stetsenko, S. (2018), *Administrative law of Ukraine. Full course*, Oldi-Plus, Kherson.
8. Petkov, S., Kopotun, I. (2020), *Delictology*, European Institute of Postgraduate Education, Prague.
9. Petkov, S. (2020), *Scientific and Practical Commentary on the Code of Ukraine on Administrative Offenses*, Jurinkom Inter, Kyiv.
10. Kuzmenko, O. V., Pastukh, I. D., Pluhaty, M. V. (2017), *Administrative Law. General part. Multimedia textbook*, National Academy of Internal Affairs, Kyiv.
11. Butyak, Y. P., Garashchuk, V. M., Bogutskiy, V. V. and others (2013), *Administrative Law of Ukraine*, Pravo, Kharkiv.
12. Ukraine (2005), *The Code of Administrative Procedure of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (2016), *On the Judiciary and the Status of Judges* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

14. Kruglov, O. M. (2011), "Legal correlation of the terms "official" and "official" in Ukraine", *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, № 4.

15. Ukraine (1971), *Code of Laws on Labor of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

16. Petkov, S. V. (2014), *Theory of Administrative Law*, KNT, Kyiv.

17. Ukraine (2002), *Land Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

18. Ukraine (2010), *Tax Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

19. Ukraine (2012), *Customs Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

20. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

21. Pogribnyi, O. O., Karakash, I. I. (2003), *Land Law of Ukraine*, Istyna, Kyiv.

Петков С. В.,

доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри соціальної роботи у військах (силах),
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4160-767X;

Карелін В. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри військового права,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6271-2447;

Чепкова К. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри військового права,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-5219-093X

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті проаналізовано питання компетенції органів державної влади як суб'єктів правовідносин у сфері військово-технічного співробітництва. На підставі функціонального поділу державної влади розглянуто структуру органів державної влади у сфері військово-технічного співробітництва. Констатовано, що єдиний орган законодавчої влади в Україні – парламент, Верховна Рада України. Виконавчу гілку влади представлено відповідними органами державної влади, насамперед це Кабінет Міністрів України. На підставі функціонального підходу запропоновано трирівневу систему центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва, яка містить: I рівень – Кабінет Міністрів України; II рівень – міністерства України (Міністерство оборони, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості, Міністерство фінансів); III рівень – державні служби, державні інспекції, державні агентства, незалежні регулятори та органи зі спеціальним статусом (Державна служба експортного контролю, Державне космічне агентство).

Зауважено щодо створення консультативно-дорадчого органу, до компетенції якого належить військово-технічне співробітництво, а саме: Міжвідомча комісія з політики військово-технічного співробітництва

та експортного контролю, яка є консультативно-дорадчим органом при Президентові України.

Ключові слова: *військово-технічне співробітництво, міжнародне співробітництво, суб'єкти правовідносин, органи державної влади, оборонно-промисловий комплекс.*

Постановка проблеми. Враховуючи повномасштабне вторгнення російською стороною, оборонно-промисловий комплекс України (далі – ОПК) нині потребує значного залучення коштів. Зважаючи на його стан, а також складну економічну ситуацію в Україні, постає завдання пошуку додаткових джерел для відновлення ОПК. Поширеним у зарубіжних країнах механізмом для залучення коштів в ОПК є механізм військово-технічного співробітництва (далі – ВТС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ВТС розглядалися в роботах В. М. Бегми [1], В. І. Білетова [2], О. А. Джус [3], О. О. Свергунова [4], О. О. Софронова [5], Р. М. Терлецького [6], І. С. Фаніна [7], І. Г. Ханіна [8], А. І. Шевцова [9], В. М. Шемаєва [10]. Наукові праці цих авторів є вагомим внеском в осмислення явища військово-технічного співробітництва та шляхів його врегулювання. Проте багато важливих питань щодо правової природи військово-технічного співробітництва з точки зору юридичної науки ще не було здійснено.

Метою цієї статті є дослідження органів державної влади як одних із суб'єктів військово-технічного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України [11] ВТС є одним із механізмів створення умов для розвитку оборонно-промислового комплексу України для виробництва високоефективного озброєння, військової та спеціальної техніки для задоволення потреб Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони, збільшення експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу України. ВТС є складовою державної зовнішньої політики. Відповідно до ст. 18 Конституції України [12] зовнішньополітична діяльність нашої держави спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Ключовим елементом ВТС є оформлення спільних підприємств і міжнародних проєктів у сфері створення озброєнь і військової техніки, а також розвитку технологій.

ВТС у сучасних умовах набуває все більшого розвитку. У зв'язку з цим постає питання визначення кола суб'єктів правовідносин у сфері ВТС.

Вагоме значення серед суб'єктів будь-яких правовідносин відіграють органи державного управління, оскільки саме державні органи мають здійснювати державно-правову політику у відносинах у сфері ВТС, створювати умови для здійснення ВТС, запроваджувати механізми для реалізації ВТС.

На теперішній час державне управління у сфері ВТС у нашій державі здійснюють державні органи, які наділені різною компетенцією і функціонують на різних рівнях.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади [12], тому при визначенні системи органів державної влади у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів вважаємо за доцільне здійснювати це з урахуванням принципу розподілу владних повноважень на законодавчу, виконавчу і судову.

Органи законодавчої влади в демократичних державах – це представницькі законодавчі органи – народні (національні) представництва або легіслатури, які утворюються шляхом вільних і загальних виборів. Вони виражають волю всього народу, і їхньою основною функцією згідно з принципом поділу влади є законотворчість. Згідно зі ст. 75 Конституції України [12] єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Відповідно до ст. 92 Конституції України [12] виключно законами України визначаються засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи. Таким чином, засади ВТС визначаються Верховною Радою України шляхом їх закріплення в законах України.

Вагоме значення серед органів державної влади, які наділені компетенцією у сфері ВТС, відіграє Президент України як глава держави. Відповідно до ст. 106 Конституції України [12] Президент України:

– представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

– підписує закони, прийняті Верховною Радою України.

Крім того, при Президентові України створено Міжвідомчу комісію з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю [13], яка є робочим органом, утвореним за рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2006 року «Про Комітет з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю при Президентові України» [14].

Основними завданнями Комісії є підготовка пропозицій щодо:

– концептуальних засад, пріоритетних напрямів і рішень з питань політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю;

– підвищення ефективності державного регулювання, реалізації монополії держави і посилення державного протекціонізму у сфері військово-технічного співробітництва та експортного контролю;

– удосконалення координації та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади в галузі державного експортного контролю, а також щодо участі в роботі двосторонніх комісій з питань військово-технічного співробітництва та Спільної робочої групи Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва;

– вирішення проблемних питань військово-технічного співробітництва та експортного контролю.

Комісія утворюється у складі голови, двох заступників голови, секретаря та інших членів Комісії. Голову Комісії призначає Президент України за поданням Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

Членами Комісії є представник Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки

(за згодою); представник Офісу Президента України, визначений Керівником Офісу Президента України, а також за посадою: перший заступник або заступник Міністра економіки України, Міністра оборони України, до компетенції якого згідно з розподілом повноважень належать питання військово-технічного співробітництва та експортного контролю, Голова Державної служби експортного контролю України, перший заступник або заступник Голови Державної митної служби України, Голови Державного космічного агентства України, Голови Служби безпеки України, Голови Служби зовнішньої розвідки України, начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України, до компетенції якого згідно з розподілом повноважень належать питання військово-технічного співробітництва та експортного контролю, а також генеральний директор Державного концерну «Укроборонпром» (за згодою) [15].

Ключове місце серед органів державної влади, які наділені компетенцією у сфері ВТС, відіграють органи виконавчої влади, які здійснюють державно-правову політику у вказаних правовідносинах, створюють умови для реалізації ВТС, запроваджують механізми впливу. Виконавча влада, будучи відповідальною перед законодавчою владою, підзвітною і підконтрольною їй, не вичерпується одним тільки «виконанням законів» (виконавчою діяльністю). Вона також покликана відпрацьовувати шляхи і способи реалізації законів та інших законодавчих актів, займатися поточним управлінням, видавати з усіх питань своєї компетенції нормативно-правові акти (постанови тощо), що мають підзаконний характер. Таке підзаконне регулювання суспільних відносин є розпорядчою діяльністю уряду [16, с. 175].

Виконавча влада здійснюється головним чином через державне управління і ґрунтується на ієрархічних відносинах, підпорядкованості. Перший рівень системи центральних органів виконавчої влади посідає Кабінет Міністрів України, який відповідно до ст. 113 Конституції України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Детальніше основні завдання Кабінету Міністрів України зафіксовані в Законі України «Про

Кабінет Міністрів України» [17]. До основних завдань Кабінету Міністрів України у сфері ВТС можна віднести:

1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;

2) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави;

3) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

4) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Наступна група державних органів виконавчої гілки влади у сфері ВТС – це міністерства України. Зокрема:

– Міністерство оборони України, положення про яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 [18]. Зазначене міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та в особливий період. У пункті 4 зазначеного вище положення до основних завдань міністерства віднесено здійснення в межах повноважень, передбачених законом, міжнародного співробітництва за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, координує та контролює організацію і здійснення військового співробітництва.

На виконання вищевказаного завдання Міністерством оборони України затверджена Інструкція про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України [19]. Ця Інструкція визначає механізм організації та здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України, Збройними Силами України та Державною спеціальною службою транспорту з відповідними органами іноземних держав

і міжнародними організаціями за військово-політичним, військово-технічним, військовим та іншими напрямками.

Міжнародне співробітництво – складова зовнішніх відносин України, які здійснюються в рамках реалізації державної політики для забезпечення національних інтересів у зовнішньополітичній сфері, сфері оборони та військовій сфері згідно із законодавством України та нормами міжнародного права.

Міжнародне співробітництво в системі Міністерства оборони України здійснюється за такими основними напрямками: військово-політичним, військово-технічним, військовим.

Військово-технічне співробітництво є складовою зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності держави і спрямоване на захист національних інтересів у військово-технічній та економічній сферах, оснащення Збройних Сил сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, іншими товарами військового призначення та подвійного використання, підвищення експортного, науково-технічного і технологічного потенціалу оборонно-промислового комплексу та національної економіки України [19].

Основні завдання військово-технічного співробітництва:

– поглиблення оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з іншими державами, насамперед державами-членами НАТО, ЄС;

– сприяння зняттю обмежень у сфері військово-технічного співробітництва Міноборони та Збройних Сил з іншими державами;

– забезпечення рівноправного взаємовигідного співробітництва у військово-технічній сфері з усіма заінтересованими державами-партнерами;

– проведення переговорів з представниками іноземних держав, укладення міжнародних договорів у військово-технічній сфері та зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо закупівлі озброєння та військової техніки за імпортом [19].

Департамент військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки Міністерства оборони України – структурний підрозділ апарату Міноборони, що є

відповідальним за організацію та координацію військово-технічного співробітництва [20].

Департамент військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки Міністерства оборони України виконує завдання із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері військово-технічної політики, спрямованої на розвиток озброєння, військової та спеціальної техніки у мирний час та особливий період, а також завдань і функцій, покладених на Міністерство оборони України, щодо організації науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт з розроблення (модернізації) озброєння та військової техніки, здійснення закупівлі озброєння та військової техніки, військово-технічного співробітництва з іноземними державами, міжнародними організаціями в інтересах оснащення Збройних Сил України сучасними зразками озброєння і військової техніки та іншими товарами військового призначення, реалізації повноважень Міністерства оборони України у сфері державного експортного контролю та безпеки оборонних технологій [20].

Також компетенцією у сфері ВТС у Збройних Силах України наділений Генеральний штаб Збройних Сил України. Відповідно до положення, яке затверджено Указом Президента України від 30 січня 2019 р. № 23/2019, Генеральний штаб Збройних Сил України здійснює в межах компетенції міжнародне військово-співробітництво зі збройними силами інших держав, бере участь у міжнародному співробітництві за воєнно-політичним та військово-технічним напрямками [21].

– Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, положення про яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 р. № 819 [22]. Вказане міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну промислову політику, державну військово-промислову політику, державну політику у сфері державного оборонного замовлення, у сфері оборонно-промислового комплексу, у літакобудівній галузі та забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері космічної діяльності (далі – стратегічні галузі промисловості).

Основними завданнями Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України у сфері ВТС є:

1) участь у межах повноважень у забезпеченні формування та реалізації державної політики у сфері ВТС;

2) забезпечення у стратегічних галузях промисловості разом з іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до закону та в межах повноважень розвитку міжнародного воєнно-економічного, військово-промислового та військово-технічного співробітництва, підготовки та укладення міжнародних договорів з цих питань, реалізації основ військово-технічної політики України, військово-технічного співробітництва з іноземними державами та розвитку оборонно-промислового комплексу.

Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України відповідно до покладених на нього завдань у сфері ВТС:

1) разом з Міністерством оборони України організує і координує діяльність центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва, подає Кабінетові Міністрів України погоджені в установленому порядку проекти законів, інших нормативно-правових актів у сфері військово-технічного співробітництва, міжнародних договорів України;

2) здійснює заходи щодо розвитку міжнародного військово-технічного співробітництва, підготовки та укладення міжнародних договорів з цих питань;

3) бере відповідно до законодавства участь у підготовці проектів міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення і денонсації таких договорів, забезпечує виконання зобов'язань України за міжнародними договорами та укладає міжнародні договори в межах повноважень Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України.

– Міністерство фінансів України, положення про яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375 [23]. Міністерство фінансів України відповідно до покладених на нього завдань у сфері ВТС забезпечує міжнародне співробітництво та реалізацію зовнішньої політики у межах повноважень, передбачених законом; здійснює міжнародно-правове співробітництво.

До третього рівня системи центральних органів виконавчої влади належать державні служби, державні інспекції, державні агентства, незалежні регулятори та органи зі спеціальним статусом. Серед державних служб, які мають стосунок до ВТС, виокремлюємо такі органи державного управління:

– Державна служба експортного контролю України, положення про яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 159 [24]. Зазначена служба відповідно до покладених завдань у сфері ВТС здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав з питань експортного контролю, нерозповсюдження зброї масового знищення і засобів її доставки та обмеження передач звичайних видів озброєння; бере участь у роботі міжнародних організацій та органів міжнародних режимів експортного контролю, учасницею яких є Україна; міжурядових комісій з питань військово-технічного співробітництва.

– Державне космічне агентство України, положення про яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 № 281 [25]. Основними завданнями Державного космічного агентства України є реалізація державної політики у сфері космічної діяльності.

Зазначене агентство відповідно до покладених на нього завдань здійснює міжнародне співробітництво та реалізацію зовнішньої політики в межах своєї компетенції у сфері космічної діяльності.

У рамках суб'єктів у сфері ВТС варто не оминати увагою державний концерн «Укроборонпром», хоч він і не є органом державної влади, але його роль і місце у ВТС вагомі [26]. Концерн утворений з метою забезпечення ефективного функціонування та управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки, які провадять господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів і беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами.

Предметом діяльності концерну відповідно до покладених на нього завдань у сфері ВТС є участь у військово-технічному

співробітництві з нерезидентами шляхом інформаційного обміну, участі в підготовці та виконанні міжнародних договорів України, укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів), здійснення наукової, науково-технічної, науково-виробничої, навчальної та іншої кооперації з іноземними суб'єктами господарської діяльності; провадження діяльності з питань військово-технічного співробітництва, яка не суперечить законодавству України та нормам міжнародного права.

Висновки. Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що в Україні існує сформована система органів державної влади України у сфері ВТС. Державні органи у сфері ВТС представлені в усіх гілках влади, зокрема законодавча влада – це Верховна Рада України, до компетенції якої належить закріплення засад здійснення ВТС. Виконавча влада представлена цілою системою органів виконавчої влади, які наділені компетенцією у сфері ВТС. На підставі здійсненого аналізу можна виділити такі рівні в системі центральних органів виконавчої влади у сфері ВТС, яка має:

I рівень – Кабінет Міністрів України;

II рівень – міністерства України (Міністерство оборони, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості, Міністерство фінансів тощо);

III рівень – державні служби, державні інспекції, державні агентства, незалежні регулятори та органи зі спеціальним статусом (Державна служба експортного контролю, Державне космічне агентство).

У системі центральних органів виконавчої влади визначено головний орган у формуванні й забезпеченні реалізації державної політики у сфері ВТС. Наявність у системі центральних органів виконавчої влади головного органу у сфері ВТС, на нашу думку, дозволить чітко визначати державно-правову політику у вказаній сфері та створити сприятливі умови для забезпечення належної реалізації правовідносин, які виникають у сфері ВТС.

Список використаних джерел

1. Бегма В. М., Мокляк С. П., Толочний Ю. В. Офсетна практика в системі ВТС України як чинник забезпечення економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 4 (17). С. 100–103.
2. Білетов В. І., Закалад М. А., Пивовар О. П., Ворона Т. О. Стратегія військово-технічного співробітництва Збройних Сил України в умовах їх євроінтеграції та переходу на євростандарти. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2014. № 3 (52). С. 122–126.
3. Джус О. А. Військово-технічне співробітництво як визначальний напрямок міжнародного військового партнерства. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 119–125.
4. Свергунов О. О. Стратегічне управління імпортою політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз: світовий досвід та Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 26–33.
5. Софронов О. О. Військово-технічне співробітництво в системі забезпечення національної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95. Ч. 1. С. 23–25.
6. Терлецький Р. М. Правові аспекти регулювання військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. *Юридична наука*. 2013. № 7. С. 111–117.
7. Фанін І. С. Військово-технічне співробітництво України в процесі розвитку євроатлантичної інтеграції: безпековий вимір : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2010. 22 с.
8. Ханін І. Г. Співробітництво з міжнародними організаціями як чинник розвитку військово-промислового комплексу України. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4456> (дата звернення: 01.04.2024).
9. Шевцов А. І., Гриненко О. В. Міжнародне військово-технічне співробітництво у сфері виробництва ОВТ як засіб забезпечення розвитку ОПК: уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1 (14). С. 117–122.
10. Шемаєв В. М. Інформаційне супроводження військово-технічного співробітництва України з іноземними державами як інструмент забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка і організація управління*. 2014. № 3–4 (19–20). С. 288–292.
11. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України : Указ Президента України від 20 серпня 2021 року

№ 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

13. Положення про Міжвідомчу комісію з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю: Указ Президента України від 05.03.2007 р. № 180/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180/2007#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

14. Про Комітет з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю при Президентові України: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17.11.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009525-06#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

15. Про персональний склад Міжвідомчої комісії з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю: Указ Президента України від 07.11.2023 р. № 740/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7402023-48817> (дата звернення: 01.04.2024).

16. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Алерта, 2017. 528 с.

17. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

18. Положення про Міністерство оборони України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

19. Інструкція про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України: наказ Міністерства оборони України від 23.07.2021 р. № 218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

20. Про затвердження Положення про Департамент військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 05.06.2019 р. № 281. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/281_2019.PDF (дата звернення: 01.04.2024).

21. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30.01.2019 р. № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

22. Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України: постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.2020 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

23. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

24. Про затвердження Положення про Державну службу експортного контролю України : постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

25. Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України : постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

26. Деякі питання Державного концерну «Укроборонпром» : постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

Petkov S.,

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Social Work in the Troops (Forces),
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4160-767X;

Karelin V.,

Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Military Law,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6271-2447;

Chepkova K.,

PHD in Law,
Associate Professor of the Department of Military Law,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5219-093X

PUBLIC AUTHORITIES AS SUBJECTS OF MILITARY-TECHNICAL COOPERATION

The article analyzes the issues of competence of public authorities as subjects of legal relations in the field of military-technical cooperation. Based on the functional division of state power, the structure of state authorities in the field of

military-technical cooperation is considered. It is stated that the only legislative body in Ukraine is the Parliament, the Verkhovna Rada of Ukraine. The relevant government bodies, primarily the Cabinet of Ministers of Ukraine, represent the executive branch of government. Based on the functional approach, the author proposes a three-tier system of central executive bodies in the field of military-technical cooperation, which includes: Level I - the Cabinet of Ministers of Ukraine; Level II – ministries of Ukraine (Ministry of Defense, Ministry of Strategic Industries, Ministry of Finance);

Level III – state services, state inspections, state agencies, independent regulators and bodies with special status (State Export Control Service, State Space Agency).

It was noted that an advisory body should be established with the competence to deal with military-technical cooperation, namely: The Interagency Commission on Military-Technical Cooperation and Export Control Policy, which is an advisory body to the President of Ukraine.

Key words: *military-technical cooperation, international cooperation, subjects of legal relations, public authorities, military-industrial complex.*

References

1. Behma, V. M., Mokliak, S. P., Tolochnyi, Yu. V. (2010), "Offset practice in the system of military-technical cooperation of Ukraine as a factor in ensuring the economic security of the state", *Strategic Priorities*, No. 4 (17), pp. 100–103.

2. Biletov, V. I., Zakalad, M. A., Pyvovar, O. P., Vorona, T. O. (2014), "Strategy of military-technical cooperation of the Armed Forces of Ukraine in terms of their European integration and transition to Eurostandards", *Collection of the scientific papers of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*, No. 3(52), pp. 122–126.

3. Dzhus, O. A. (2018), "Military-technical cooperation as a defining direction of international military partnership", *Politycal Life*, No. 1, pp. 119–125.

4. Sverhunov, O. O. (2015), "Strategic management of import policy in the field of military-technical cooperation in crisis conditions: world experience and Ukraine", *Strategic priorities*, No. 1 (34), pp. 26–33.

5. Sofronov, O. O. (2010), "Military-technical cooperation in the system of ensuring national security of Ukraine", *Actual Problems of International Relations*, Iss. 95, part 1, pp. 23–25.

6. Terletskyi, R. M. (2013), "Legal aspects of regulation of military-technical cooperation of Ukraine with foreign countries", *Juridical Science*, No. 7, pp. 111–117.

7. Fanin, I. S. (2010), *Military-technical cooperation of Ukraine in the process of development of Euro-Atlantic integration: security dimension*, abstract of the dissertation of the candidate of political sciences, Kyiv.

8. Khanin, I. H. (2015), "Cooperation with international organizations as a factor of development of military-industrial complex in Ukraine", *Efficient economy*, No. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4456> (accessed 01 April 2024).

9. Shevtsov, A. I., Hrynenko, O. V. (2010), "International military-technical cooperation in the field of anti-aircraft production as a means of ensuring the development of the defense industry: lessons for Ukraine", *Strategic priorities*, No. 1 (14), pp. 117–122.

10. Shemaiev, V. M. (2014), Information support of Ukraine's military-technical cooperation with foreign countries as a tool for ensuring the economic security of the state, *Economics and management organization*, No. 3–4 (19–20), pp. 288–292.

11. Ukraine (2021), *Strategy for the development of the defense-industrial complex of Ukraine*: Decree of the President of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text> (accessed 01.04.2024).

12. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (2007), *Regulations on the Interdepartmental Commission on the Policy of Military-Technical Cooperation and Export Control*: Decree of the President of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180/2007#Text> (accessed 01.04.2024).

14. Ukraine (2006), *About the Committee on the policy of military-technical cooperation and export control under the President of Ukraine*: decision of the National Security and Defense Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009525-06#Text> (accessed 01.04.2024).

15. Ukraine (2023), *About the personnel of the Interdepartmental Commission on the policy of military-technical cooperation and export control*: Decree of the President of Ukraine, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/7402023-48817> (accessed 01.04.2024).

16. Skakun, O. F. (2017), *Theory of Law and State*, textbook, Alerta, Kyiv.

17. Ukraine (2014), *About the Cabinet of Ministers of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (accessed 01.04.2024).

18. Ukraine (2014), *Regulations on the Ministry of Defense of Ukraine*: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (accessed 01.04.2024).

19. Ukraine (2021), *Instructions on the implementation of international cooperation by the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine*: order of the Ministry of Defense of Ukraine,

available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> (accessed 01.04.2024).

20. Ukraine (2019), *On the approval of the Regulation on the Department of Military-Technical Policy, Development of Weapons and Military Equipment of the Ministry of Defense of Ukraine* : order of the Ministry of Defense of Ukraine, available at: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/281_2019.PDF (accessed 01.04.2024).

21. Ukraine (2019), *On the Regulations on the General Staff of the Armed Forces of Ukraine* : Decree of the President of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text> (accessed 01.04.2024).

22. Ukraine (2020), *Some issues of the Ministry of Strategic Industries of Ukraine* : resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-%D0%BF#Text> (accessed 01.04.2024).

23. Ukraine (2014), *On the approval of the Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine* : resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (accessed 01.04.2024).

24. Ukraine (2015), *On the approval of the Regulation on the State Export Control Service of Ukraine* : resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text> (accessed 01.04.2024).

25. Ukraine (2015), *On the approval of the Regulation on the State Space Agency of Ukraine* : resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2015-%D0%BF#Text> (accessed 01.04.2024).

26. Ukraine (2011), *Some issues of the State Concern "Ukroboronprom"*: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF#Text> (accessed 01.04.2024).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (15)

Відповідальний за випуск

Пузиревський М. В.

Редактори літературні

Сила Л. М.,
Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 27.06.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 11,16.
Тираж 100 пр. Зам. № 124/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.